

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

КАСІЯНЦЬ СВІТЛАНА ЕДУАРДІВНА

УДК [378.147.091:37.041]-057.875

**ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ
ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник-

БАБКОВА-ПИЛИПЕНКО Наталя Павлівна

кандидат педагогічних наук

доцент

Київ-2017

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	11
1.1. Науковий аналіз понять «компетентність», «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність» у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі.....	11
1.2. Структура самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.....	22
1.3. Особливості професійної підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах.....	44
Висновки до першого розділу.....	62
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	65
2.1. Модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.....	65
2.2. Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки	94
2.3. Методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки	111
Висновки до другого розділу.....	130
РОЗДІЛ III. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	134

3.1. Аналіз сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на етапі констатувального експерименту.....	134
3.2. Організація педагогічного експерименту з формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.....	153
3.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.....	176
Висновки до третього розділу.....	204
ВИСНОВКИ	208
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	212
ДОДАТКИ	237

ВСТУП

Актуальність теми. Специфіка економічної підготовки на сучасному етапі обумовлена соціально-економічним розвитком суспільства та зростаючим попитом у конкурентоспроможних фахівцях найвищої кваліфікації. Ринок праці висуває нові вимоги до професійної підготовки майбутніх економістів, що зумовлює необхідність розвитку широкого спектру вмінь і навичок, необхідних для їх успішної фахової діяльності. Особливого значення набуває формування у студентів професійно значущих якостей, які в поєднанні зі спеціальними знаннями сприяють кар'єрному зростанню спеціалістів різного профілю.

Економічна освіта у сучасних умовах має створювати умови для постійного професійного самовдосконалення студентів з метою підвищення їх рівня кваліфікації. Саме тому педагогічна наука приділяє увагу питанню формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців як одного із шляхів розвитку їх конкурентоздатності.

В основу дослідження покладено положення нормативних документів, зокрема Законів України «Про освіту» (2006), «Про вищу освіту» (2014), Національної доктрини розвитку освіти України на 2012–2021 роки, Концепції розвитку економічної освіти в Україні (2004).

Аналіз наукової літератури, присвяченої процесу формування професійної компетентності спеціалістів різного профілю, доводить, що мотивація студентів до самоосвіти й саморозвитку та формування їх професійних вмінь й навичок є одними з важливих завдань в педагогічній теорії й практиці. Формування компетентностей студентів у процесі професійної підготовки розглядається у роботах таких українських і зарубіжних учених, як: І. Зверєвої, І. Зимньої, А. Хуторського (ключові компетентності особистості); Н. Кузьміної, А. Маркової (види педагогічної компетентності); Н. Боярчук, О. Овчарука, О. Романовського, Н. Сімаєвої (професійна компетентність студентів-економістів). Професійна підготовка економістів є об'єктом наукових

досліджень, що охоплюють різноманітні аспекти, зокрема: організація формування лідерських якостей майбутніх економістів (Н. Бабкова-Пилипенко, Л. Скібіцька та ін.), проблеми розвитку вищої економічної освіти (Л. Дибкова, Г. Ковальчук, О. Набока, Т. Поясок та ін.), особливості підприємницької освіти (О. Ануфрієва, Г. Матукова, О. Романовський та ін.); готовність майбутніх економістів до професійної діяльності (М. Атаманчук, В. Різник, Г. Чередніченко та ін.). Сутність, функції й особливості самоосвіти досліджуються такими науковцями, як: П. Гальперінім, Г. Зборовським, З. Лук'яною, А. Мислівченко, П. Сухановим та ін. Формування самоосвітньої компетентності студентів розглянуто у роботах: Н. Бухлової (зміст поняття «самоосвітня компетентність»), Н. Воропай (формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців початкової освіти), Л. Євсюкової (розвиток самоосвітніх вмінь майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності), І. Мосі (підходи до формування самоосвітньої компетентності учнів професійно-технічних закладів), О. Ножовніка (проблеми формування самоосвітньої компетентності фахівців з міжнародної економіки).

Теоретичний аналіз наукових праць показав, що питання формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах не було предметом окремого наукового дослідження.

Аналіз літератури дає змогу виявити низку суперечностей між:

- визнанням в Україні важливості процесу самоосвіти у системі вищої економічної освіти та недостатнім вивченням її сутності з позицій компетентнісного підходу;
- зростанням вимог сучасного ринку праці до знань і вмінь майбутніх економістів та реальним станом їх підготовки у вищих навчальних закладах України, пов'язаним з недостатнім рівнем сформованості навичок самоосвіти у студентів;
- постійною розробкою механізмів євроінтеграції вітчизняної економічної освіти та недостатнім аналізом можливостей залучення передових

ідей зарубіжної організації самостійної роботи майбутніх економістів у вищих навчальних закладах України.

Актуальність окресленої проблеми, її недостатня теоретична і практична розробленість, виявлені суперечності зумовлюють вибір теми дисертаційного дослідження: **«Формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах наукової теми «Теоретичні та методологічні засади організації та управління процесу професійного англomовного навчання» (державний реєстраційний номер 0114U002895), яка входить до тематичного плану науково-дослідної роботи Чорноморського державного університету імені Петра Могили (м. Миколаїв).

Тему дослідження затверджено Вченою радою Чорноморського державного університету імені Петра Могили (протокол № 2 від 11.10.2012) та погоджено в бюро Міжвідомчої Ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук (протокол № 10 від 18.12.2012).

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні й експериментальній перевірці педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання дослідження**:

1. На основі системного аналізу наукових праць з теми дослідження уточнити зміст понять «самоосвітня компетентність майбутніх економістів» та «формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки».

2. Теоретично обґрунтувати структуру самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

3. Визначити критерії, показники та рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

4. Розробити та науково обґрунтувати модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.

5. Виявити, теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка майбутніх економістів у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Методи дослідження. Досягнення мети і розв'язання поставлених завдань передбачало використання таких методів: *теоретичні*: аналіз філософської, соціологічної, психолого-педагогічної літератури та передового педагогічного досвіду, абстрагування – з метою уточнення й конкретизації понятійно-категоріального апарату щодо формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки; систематизація та логічне узагальнення – для теоретичного обґрунтування структури формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки; класифікація – з метою визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки; узагальнення – для визначення та теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки; моделювання – з метою розроблення та наукового обґрунтування моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки; *емпіричні*: анкетування, педагогічний експеримент, експертна оцінка викладачів, аналіз звітів зі студентської практики – для визначення ефективності педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки; *статистичні* – методи математичної статистики, зокрема, критерій рангової кореляції Ч. Спірмена та χ^2 -критерій для кількісної та якісної обробки емпіричних даних.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у тому, що:

– *вперше* виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки (створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища, яке формує потребу в удосконаленні знань і вмінь, особистісно-професійному розвитку і надає можливість студентам демонструвати власні досягнення; розробка програми переорієнтації процесу професійної підготовки на застосування самоосвітніх навичок студентів на практиці шляхом інтерактивних та контекстно-орієнтованих методик; використання діяльнісного підходу до процесу професійної підготовки зі застосуванням елементів методики роботи за «Планом Келлера» та впровадження спецкурсу «Самоосвітній менеджмент»); структурні компоненти самоосвітньої компетентності студентів-економістів (мотиваційно-стимулюючий, соціально-інформаційний, планово-організаційний, рефлексивно-коригуючий); розроблено та науково обґрунтовано модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки;

– *уточнено* зміст понять «самоосвітня компетентність майбутніх економістів» та «формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки»;

– *удосконалено* критерії (мотиваційний, інструментальний, діяльнісний і рефлексивний), показники (прагнення до постійного самовдосконалення та професійного зростання; володіння знаннями прийомів і методів організації ефективної економічної діяльності; здатність застосовувати отримані знання в процесі розв'язання професійних задач; готовність студентів адекватно оцінювати результати власної професійної діяльності) та рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (низький, середній, достатній і високий);

– подальшого розвитку набули форми і методи формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки у вищих навчальних закладах.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що у практику вищих навчальних закладів упроваджено педагогічні умови та модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, що можуть бути використані для коригування змісту навчальних курсів та забезпечення саморозвитку студентів-економістів у процесі професійної підготовки; розроблено методичні рекомендації щодо формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки; впроваджено в освітній процес вищих навчальних закладів спецкурс «Самоосвітній менеджмент».

Основні положення дослідження можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах, зокрема при читанні лекцій, проведенні практичних і лабораторних занять, а також у системі підвищення кваліфікації майбутніх економістів.

Результати дослідження **впроваджено** у навчальний процес Чорноморського державного університету імені Петра Могили (довідка № 03/894 від 23.12.2015), Миколаївського національного аграрного університету (довідка №01-15/2079 від 18.12.2015), Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (довідка № 69-11/3635 від 30.09.2016), Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні» (довідка № 02/01-11 від 11.01.2016), Ужгородського національного університету (довідка № 262/01-27 від 28.01.2016), Європейського університету (м. Київ) (довідка № 709-2/16 від 28.01.2016).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження обговорено та схвалено на засіданнях та науково-методичних семінарах кафедри професійного англійського навчання Чорноморського державного університету імені Петра Могили (2012–2015). Основні положення і результати дослідження представлено на: *міжнародних*

науково-практичних конференціях: «Ольвійський форум: стратегії України в геополітичному просторі» (Севастополь, Ялта, 2012–2015), «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2013), «Международная научно-практическая конференция по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам» (Горловка, 2014), «The International Scientific and Practical Congress of Economists and Lawyers «Always ahead facing the unknown» (Базель, Швейцарія, 2014), «Організація самостійної роботи студентів у контексті підвищення якості освіти: особистісний вимір» (Донецьк, 2014), «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 2015), «Pedagogika. Problemy, osiągnięcia, innowacyjność, praktyki, teoria.» (Warszawa, 2015); щорічних науково-методичних конференціях: «Могилянські читання» (Миколаїв, 2012–2015).

Публікації. Основні теоретичні положення й висновки дисертаційного дослідження відображено в 17 публікаціях автора, серед яких: 8 статей у наукових фахових виданнях України, 3 статті у зарубіжних виданнях та 6 – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (222 найменування, із них 26 іноземною мовою), 15 додатків на 46 сторінках. Загальний обсяг роботи – 283 сторінки, із них 186 сторінок основного тексту. Робота містить 29 таблиць, 26 рисунків на 27 сторінках основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Науковий аналіз понять «компетентність», «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність» у вітчизняній і зарубіжній науковій літературі

Розв'язання проблеми формування самоосвітньої компетентності у процесі професійної підготовки потребує визначення понять «компетентність», «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність» у науковій літературі.

На початку ХХІ століття, у зв'язку з розвитком теорії й практики особистісно-орієнтованого навчання, набуття компетентностей є запорукою успішної професійної діяльності майбутнього спеціаліста. Пріоритетним напрямком освітньої політики є підготовка кваліфікованих фахівців з низкою компетентностей, розроблених згідно з міжнародними стандартами.

У дослідженні є доцільним розгляд існуючих класифікацій компетентностей фахівців та аналіз критеріїв їх диференціації. І. Зверева [58], К. Скала [160] і А. Хуторський [85] розрізняють компетентності на основі критерія взаємодії: суб'єкт, суб'єктно-суб'єктна взаємодія, діяльність. Згідно з сучасними запитами суспільства, компетентний фахівець має бути проінформованим, володіти комунікативними навичками і постійно підвищувати рівень знань, який буде відповідати вимогам ринку праці.

Класифікація компетентностей фахівця згідно І. Зверєвої [58] відображена на рис. 1.1. Як видно зі схеми на рис. 1.1, змістовне наповнення поняття «компетентність» складається з вмінь особистості визначати цілі й задачі фахової діяльності, володіти необхідними інструментами для їх вирішення, а також функціонувати у будь-якому професійному середовищі.

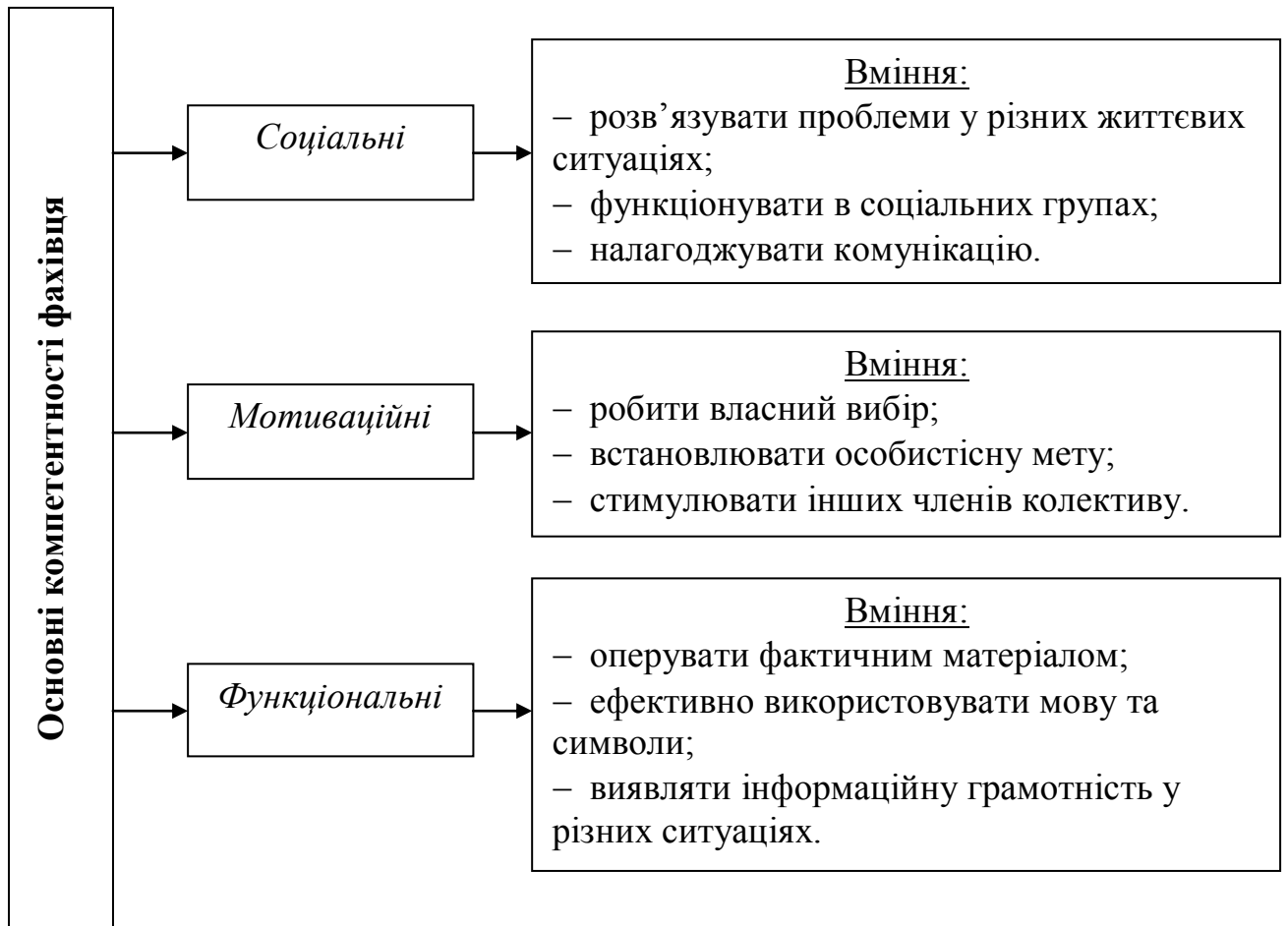

Рис. 1.1. Класифікація компетентностей (за І. Зверевою [58])

Інший вітчизняний науковець А. Хуторський [85], використовуючи гносеологічний критерій, деталізує класифікацію компетентностей за І. Зверевою [58], додаючи освітню функцію компетентності (навчально-пізнавальна компетентність); психолого-індивідуалізуючу функцію компетентності (особистісна й ціннісно-смілова компетентності) та діяльнісно-групову функцію компетентності (соціально-трудова й загальнокультурна компетентності). Класифікація А. Хуторського [85] орієнтована як на індивідуальний, так і професійний розвиток особистості. Він наголошує на необхідності розвитку соціально-групової компетентності, оскільки майбутня професійна діяльність особистості передбачає взаємовідносини у групі та потребує вміння швидко реагувати у команді та адаптуватися до її членів.

На основі соціально-комунікативного критерію зарубіжний дослідник К. Скала [160] пропонує класифікацію, продиктовану сучасним розвитком наукових технологій і передбачає формування таких видів компетентностей, як: самовиховання і саморефлексія; здатність соціального діагнозу; ведення розмови; здатність працювати в команді; управління робочими процесами; організаційна; компетенція в комунікації (роботі) з новими медійними засобами Internet, E-mail.

Отже, враховуючи різні підходи і критерії щодо трактування поняття «компетентність», стає зрозумілим, що на сучасному етапі існують різні класифікації компетентностей, основними з яких є: соціальна, мотиваційна, загальнокультурна, навчально-пізнавальна, організаційна. Спільною особливістю всіх видів компетентностей є те, що їх сформованість передбачає сукупність вмінь та навичок діяльності спеціаліста, зорієнтованих на майбутню спеціалізацію особистості з урахуванням взаємодії у групі, самовдосконалення, розвитку лідерських, організаційних, комунікативних якостей, а також мотиваційних факторів особистості.

На основі аналізу робіт вітчизняних й зарубіжних науковців у дослідженні поняття «компетентність» розглядається як сукупність вмінь, навичок та практичних знань, зорієнтованих на науковий, професійний, особистісний розвиток індивідуума з метою реалізації власного потенціалу та самовдосконалення. Це в свою чергу викликає необхідність з'ясування змістовного наповнення поняття «самоосвіта».

Поняття «самоосвіта» є об'єктом досліджень таких вітчизняних науковців, як: Л. Броннікової [22], Н. Бухлової [23], П. Гальперіна [35], Ю. Зіятдінової [60], Т. Каткової [80], В. Лебедевої [97], З. Лук'янової [102], Н. Ничкало [120], Л. Рувінського [152], С. Сисоєвої [159], а також зарубіжних дослідників: К. Вайлда [221], А. Краппа [211], Ч. Левеск'ю [212], П. Ненігера [217], Х. Марша [139], Р. Райана [212], Л. Станека [212], А. Цуельке [212].

Аналіз науково-методичної літератури з проблем самоосвітньої діяльності свідчить про те, що самоосвіта є психолого-педагогічною і соціальною категорією. Даний термін набуває поширення у кінці XIX-початку XX століття і розглядається на межі таких наук, як: філософії, психології, соціології й педагогіки.

Дослідженням поняття «самоосвіта» з точки зору філософії займаються такі науковці, як: Н. Брагіна [21], М. Воложаніна [28], А. Гусейнов [43], М. Киссель [174], А. Мислівченко [113].

У *філософії* аспект самоосвіти виражається у суб'єктних виявах «я» і «сам», що означають самоствердження особистості, реалізацію її власного потенціалу. Процес самоосвіти з філософської точки зору спирається на основні принципи пізнання, а саме: від споглядання до узагальненого мислення, від теоретичних узагальнень до практики, а також використання наукових методів пізнання. Характерною особливістю самоосвітньої діяльності, на думку М. Воложаніної [28] та А. Мислівченко [113], є її цілковита залежність від самого суб'єкта, що визначає зв'язок самоосвіти з внутрішньою свободою особистості. Як зазначає М. Воложаніна [28], «тільки вільна особистість наділена здатністю до самостійної діяльності» [28].

Головними передумовами до внутрішньої свободи особистості є наявність спроможності людини до пізнання та наявність самосвідомості. Усвідомлення особистістю необхідності й цінності поповнення власних знань є запорукою її успішної самоосвітньої діяльності. Зокрема, Н. Брагіна [21] зазначає, що без внутрішньої потреби у самовдосконаленні, навіть при наявності відповідної здатності і зовнішніх умов, даний процес не є можливим.

Отже, з точки зору філософії, самоосвіта розглядається як процес пізнання, результатом трансформації якого є прийняття та усвідомлення особистістю необхідності самовдосконалення, наявності внутрішньої свободи, цілеспрямованості та надання можливості для їх реалізації.

У психологічній літературі поняття «самоосвіта» досліджується у роботах Б. Ананьєвої [4], Л. Виготського [33], П. Гальперіна [35], В. Лебедевої [97], А. Леонтєва [99], О. Матюшкіна [107], С. Рубінштейна [151].

У Великому психологічному словнику (під редакцією В. Зінченко і Б. Мещрякова [144]) поняття «самоосвіта» визначається як самостійно організована суб'єктом навчальна діяльність, яка задовольняє його потреби у пізнанні та особистісному зростанні [144].

Термін «самоосвіта» з психологічної точки зору (П. Гальперін [35] і О. Матюшкін [107]) розглядається як діяльність, пов'язана з самоорганізацією – здатністю особистості організувати себе і свою діяльність, тобто самостійно визначати цілі й задачі та способи їх досягнення.

На думку В. Лебедевої [97] та А. Леонтєва [99], самоосвіта не тільки орієнтована на вдосконалення особистістю системи знань, але й на покращення рівня професійної діяльності – уміння управляти нею, змінювати її та перебудовувати, удосконалювати мотиви і цілі цієї діяльності. Самоосвіта – це система внутрішньої самоорганізації по засвоєнню досвіду поколінь, спрямованої на власний розвиток.

С. Рубінштейн [151] зазначає, що психологічний фактор самоосвіти студентів включає в себе мотивацію, неперервну потребу у знаннях та вміння працювати з різними джерелами інформації. Важливу роль відіграють способи самоосвітньої діяльності, використані особистістю на шляху до отримання нових знань.

Натомість О. Матюшкін [107] стверджує, що самоосвіта є продуктивним процесом розвитку особистості, основу якого складають пізнавальні потреби, що зумовлюють необхідність постійного й цілеспрямованого саморозвитку. Показником здатності людини до саморозвитку й самоосвіти є її продуктивна активність. У зв'язку з цим, процес самоосвіти проходить три етапи: постановка проблеми, творчий пошук й відкриття [107].

З психологічної точки зору головне завдання самоосвіти полягає у самостійному розвитку і самовдосконаленні особистості для максимальної

підготовки до майбутньої діяльності. Психологічний аспект самоосвіти сприяє розвитку аналітичних й творчих здібностей і навичок особистості, її мотиваційних настанов, а також отриманню нею задоволення від застосування набутих знань з метою досягнення успіхів.

Таким чином, у психології поняття «самоосвіта» тісно пов'язане з термінами «самовиховання» й «саморозвиток» особистості та передбачає цілеспрямовану діяльність, орієнтовану на вдосконалення власних умінь і навичок за умов чітко сформованої мотивації досягнень та пізнавальних потреб.

Поняття «самоосвіта» з точки зору соціології розглядається як здатність особистості до соціальної взаємодії за наявності мотиваційних факторів. Соціологічний енциклопедичний словник (за редакцією Г. Осипова [165]) трактує термін «самоосвіта» як процес набуття знань шляхом самостійних занять у позанавчальних закладах без допомоги особи, яка навчає [165]. Поняття «самоосвіта» є об'єктом досліджень таких науковців, як: Г. Зборовського [57], В. Нечаєвої [119], Г. Чернявської [187], І. Шахової [188], О. Щукліної [192].

Вітчизняні науковці Г. Зборовський [57] і О. Щукліна [192] стверджують, що самоосвіта як соціальна взаємодія має об'єктивну і суб'єктивну складові. Об'єктивна складова полягає в тому, що особистість включена в систему соціальних відносин, не залежних від неї, але в той же час маючих вплив на зміст й характер її самоосвітньої діяльності. Суб'єктивний компонент передбачає сформованість в особистості мотиваційних настанов до самостійної пізнавальної діяльності. Поглиблюючи цей напрямок, Г. Чернявська [187] зазначає, що мотиви, які спонукають особистість до дії, зазвичай визначені заздалегідь, оскільки індивідуум залучений до сфери знань, зумовлених основними соціальними системами (родиною й суспільством), що в свою чергу визначає технології самоосвіти, тому соціум є її носієм та соціальним середовищем.

Розгляд змісту поняття «самоосвіта» з позицій соціології зумовлено тим, що самоосвітня діяльність відіграє важливу роль для соціальної групи та

суспільства в цілому, але в той же час залежить від соціальних умов. Процес самоосвіти особистості проходить через її соціалізацію, тобто включення людини у соціальні відносини певної групи та оволодіння ціннісними знаннями цієї спільноти. На думку І. Шахової [188], самоосвіта має соціальний характер і розглядається як пізнавальний акт, який супроводжується різними видами комунікації й психологічними реакціями.

Г. Зборовський [57] стверджує, що внутрішні потреби особистості у самоосвіті реалізуються через сукупність інтересів, а саме: професійно-трудоий інтерес (професійне самовдосконалення), матеріальний інтерес (підвищення нагороди за наявні знання), соціально-статусний інтерес (усвідомлення соціального визнання) і духовний інтерес (підвищення культурно-освітнього рівня).

Таким чином, в соціології самоосвіта розглядається в контексті професійної самореалізації фахівців в сучасному суспільстві та спрямована на задоволення потреб особистості у соціалізації, самореалізації, підвищенні культурно-освітнього й професійного рівнів.

З точки зору педагогіки поняття «самоосвіта» розглядається як складова частина неперервної освіти та елемент постійного самовдосконалення особистості. Вітчизняні дослідники З. Лук'янова [102] та Л. Рувінський [152] стверджують, що самоосвіта є обов'язковим елементом сучасної освіти і формується як у межах вищих навчальних закладів в рамках навчальних курсів, представлених в освітньому процесі, так і самостійно у позанавчальних установах за допомогою різних засобів інформації. На думку Н. Бухлової [23] та З. Лук'янової [102], самоосвіта є складовою частиною неперервної освіти і виступає інструментом періодичного підвищення кваліфікації спеціалістів та їх перепідготовки. Як свідчать дослідження Л. Броннікової [22] та Л. Рувінського [152], самоосвіта полягає у активній самостійній роботі студентів, спрямованій не тільки на поглиблення власних знань, вмінь і навичок, але й вдосконалення способів пізнавально-пошукової діяльності,

засвоєння нових типів соціальних відносин, тобто глибокий внутрішній саморозвиток особистості.

Отже, самоосвіта як особливий вид пізнавальної діяльності у педагогіці передбачає наявність високого рівню інтелектуального розвитку особистості, сформованість її пізнавальних вмінь, здатність до постановки і вирішення проблем та достатній рівень самооцінки. Самоосвітня діяльність з педагогічної точки зору полягає у самостійній організації навчальної діяльності, її плануванні і реалізації, що стає можливим за умови формування активної життєвої позиції та необхідних педагогічних умов.

Загальна характеристика особливостей трактування поняття «самоосвіта» з точки зору різних галузей наук представлена у таблиці А.1, яку подано у додатку А. Незважаючи на деякі розбіжності у трактуванні поняття «самоосвіта» у різних галузях наук, спільним є те, що це поняття розглядається як вид діяльності особистості, спрямованої на постійний саморозвиток, реалізацію власних потреб та соціалізацію.

Вивчення змістового наповнення терміну «самоосвіта» у філософії, психології, соціології та педагогіці свідчить про багатоаспектність даного поняття та дозволяє узагальнити зміст поняття «самоосвіта» у даному дослідженні. Отже, у контексті даного дослідження самоосвіта розглядається як цілеспрямований й систематичний процес пізнавально-пошукової діяльності особистості з метою вдосконалення знань, вмінь й навичок у професійній галузі, підвищення власного рівня конкурентоспроможності на українському і зарубіжному ринках праці. Узагальнюючи елементи поняття «самоосвіта» у різних науках, структурні компоненти та їх змістовне наповнення, можна виділити наступні складові терміну «самоосвіта», які використовуються у контексті даного дослідження: наявність мотивів підвищення рівня знань та потреб особистості у самовдосконаленні; володіння комп'ютерними, інформаційно-пошуковими та освітніми технологіями; вміння самоорганізовувати та самоконтролювати власну навчальну діяльність; готовність до професійної самореалізації у суспільстві.

Посилена увага до формування навичок самоосвіти зумовлена переглядом основних засад та цільових настанов освітньої політики у зв'язку з розвитком інформаційних технологій та нових вимог ринку праці. Актуальною стає ідея неперервної освіти, яка полягає у вмінні «вчитися» протягом усього життя. Через постійне зростання обсягів інформації, вдосконалення знань та компетентностей, здатність особистості до постійного навчання стає визначальним фактором конкурентоспроможності спеціалістів на ринку праці. У зв'язку з цим виникає необхідність формування самоосвітньої компетентності студентів.

Оскільки самоосвіта є процесом організації особистістю власної пізнавально-пошукової діяльності, головною метою якого є поглиблення і розширення знань у певній галузі, у рамках даного дослідження доцільно розглянути поняття «самоосвітня компетентність» з урахуванням визначених понять «самоосвіта» та «компетентність».

Проблемі формування самоосвітньої компетентності студентів різних напрямків підготовки присвячені роботи таких науковців, як: Л. Білоусової [15], Л. Броннікової [22], Н. Бухлової [23], Н. Воропай [29], Л. Євсюкової [30], О. Кисельової [81], І. Мосі [112], О. Фоміної [181] та О. Чеботарьової [184].

Вітчизняні науковці (Л. Броннікова [22], І. Мося [112], О. Фоміна [181] та О. Чеботарьова [184]) розглядають компетентність самоосвіти як наявність в особистості певних якостей та вмінь, які визначають її потребу, готовність й здатність до самоосвітньої діяльності з метою професійного розвитку і самовдосконалення. Дослідники наголошують на необхідності орієнтації навчального процесу на формування мотивації студентів до самостійного отримання знань. Схожу думку висловлює й інший вітчизняний науковець Н. Бухлова [23], яка тлумачить поняття «самоосвітня компетентність» як сукупність самоосвітніх знань, вмінь й навичок, а також інтересу до пізнавально-пошукової діяльності, що сприятимуть успішній самореалізації особистості у суспільстві. Оскільки це поняття є комплексним, воно містить такі складові, як: наявність потреб до самовдосконалення; вміння планувати та

реалізувати процес самоосвіти на основі власних потреб; здатність до аналізу й оцінки отриманої інформації; володіння засобами інформації й комунікації; навички вирішення різних проблем шляхом застосування самостійно отриманих знань; уміння контролювати та покращувати отримані під час самоосвітньої діяльності результати [24].

Згідно зі стандартами вищої освіти Закону України «Про вищу освіту» (2014 р.) [55], всі ці елементи самоосвітньої компетентності мають бути сформовані в студентів у системі університетської освіти та в контексті концепції неперервної освіти. Головною метою освітнього процесу у вищих навчальних закладах є підвищення культурно-освітнього рівня особистості. Реалізація державної політики у цьому напрямі забезпечується шляхом розширення її можливостей самостійного отримання знань.

Акцентуючи увагу на формуванні мотивів та пізнавальних потреб суб'єкту, І. Мося [112] виділяє такий компонент самоосвітньої компетентності, як «вміння навчатися». Науковець виокремлює дві категорії вмінь, а саме: міжпредметні (у розрізі різних навчальних дисциплін) та предметні (у межах певного навчального курсу). До основних вмінь належить здатність працювати з різними джерелами інформації й володіння комунікативними навичками. Н. Воропай [29] наголошує на необхідності розгляду самоосвітньої компетентності студентів в умовах активного розвитку інформаційно-комунікативного середовища, що зумовлює актуальність переорієнтації освітнього процесу на надання можливості студентам працювати з різними видами комп'ютерних програм. Дане середовище, на думку науковця, дозволяє полегшити і стимулювати процес пізнавально-пошукової діяльності студентів за рахунок надання їй творчого спрямування.

Самоосвітня компетентність сучасного фахівця розглядається Л. Білоусовою [15] та О. Кисельовою [81] як багатокомпонентне професійно-значуще утворення, що поєднує здатність та готовність до здійснення процесу саморозвитку шляхом використання новітніх освітніх ресурсів з метою реалізації професійних функцій. Процес формування самоосвітніх вмінь, як

зазначають науковці, передбачає три етапи: виникнення потреби у самоосвіті, визначення власної траєкторії самоосвітньої діяльності та реалізація самостійно отриманих знань, вмінь й навичок у професійній діяльності. Необхідною умовою ефективного впровадження даного процесу є застосування комплексного підходу у процесі організації навчальної діяльності студентів в університеті.

Таким чином, на основі аналізу різних підходів до визначення поняття «самоосвітня компетентність» у контексті даного дослідження цей термін розглядається як інтегративне явище, що характеризується наявністю стійкої внутрішньої мотивації, сформованістю професійно-значущих особистісних якостей, володінням вміннями й навичками самостійної роботи, які дозволяють особистості організувати пізнавально-пошукову діяльність, спрямовану на безперервний процес підвищення кваліфікації за фаховим спрямуванням; та виступає складовою частиною професійної компетентності спеціаліста і показником успішності його фахової діяльності.

Отже, аналіз наукової літератури свідчить, що термін «самоосвітня компетентність» є комплексним поняттям, а тому є доцільним визначення його складових елементів, таких як: компетентність і самоосвіта. Поняття «компетентність» досліджується вченими з урахуванням економічних, політичних і соціальних змін суспільства. Зі зміною пріоритетів та розвитком суспільства набуває нового змістового наповнення у різних галузях наук і термін «самоосвіта». Таким чином, у дослідженні поняття «компетентність» визначається як сукупність знань, вмінь й навичок особистості, які дозволяють їй ефективно функціонувати у професійній діяльності, в той час як термін «самоосвіта» розглядається як самостійний процес пізнавально-пошукової діяльності особистості, спрямований на підвищення її рівня професійної кваліфікації та можливий за умови сформованості стійкої мотивації до самоосвітньої діяльності за власною ініціативою. Вивчення робіт вчених, присвячених проблемі формування самоосвітньої компетентності спеціалістів різних напрямів підготовки, дозволяє визначити термін «самоосвітня

компетентність» в контексті даного дослідження як комплексне поняття, що включає в себе мотиваційні вміння, навички самостійної роботи, професійні знання і вміння, здатність до аналізу інформаційних джерел фахового спрямування з метою постійного особистісно-професійного саморозвитку. Сучасними вимогами суспільства зумовлено підвищення зацікавленості науковців до професійної підготовки майбутніх економістів, розвиток у них здатності постійно вдосконалювати власні вміння та набувати нових знань. Методику формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів зумовлено структурними елементами цього поняття.

1.2. Структура самоосвітньої компетентності майбутніх економістів

Процес формування самоосвітньої компетентності можливий за умов наявності в особистості цільових орієнтацій, вмінь навчальної діяльності та навичок роботи з різними джерелами інформації. Сформована здатність студентів до самостійної підготовки забезпечує їх академічну й професійну мобільність і сприяє розвитку адаптивних вмінь, а саме можливостей пристосування до нової сфери професійної діяльності за рахунок набутих знань міждисциплінарного характеру.

Як зазначає І. Зимня [59], у зв'язку з новими вимогами до освіти у контексті компетентнісного й самоосвітнього підходів знання втрачають свою головну роль у навчанні, більш актуальним стає формування вміння організувати власну професійну діяльність на основі отриманих знань, а також готовність поглиблювати й розширювати знання за рахунок неперервної самоосвіти. Для вирішення цієї задачі слід створити можливості для засвоєння студентами методів самоосвітньої діяльності, особистісного самовизначення. Особливо актуальною ця проблема є для майбутніх економістів у зв'язку з особливостями професійної діяльності фахівців даного напрямку підготовки, що

полягають у необхідності постійного поповнення власних знань, підвищення рівня професійної компетентності через постійні перетворення в економічній галузі. Навички поетапної організації сприятимуть у майбутньому розвитку вмінь планування й управління виробничою діяльністю. В свою чергу активність у фаховій сфері залежатиме від вмінь оновлювати знання протягом життя. Саме тому в контексті даного дослідження є доцільним аналіз сутності та структури самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

Як зазначено у «Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012 – 2021 роки» [54], «основною метою вищої професійної освіти є підготовка студентів-економістів, які здатні вирішувати професійні задачі, що виникають у подальшій фаховій економічній діяльності» [54]. Основні завдання економічної освіти висвітлені у «Концепції розвитку економічної освіти в Україні» (2004 р.) [89], яка визначає, що основним завданням вищої економічної освіти є формування у майбутніх фахівців загального уявлення про роботу економічної системи в цілому через вивчення чотирьох блоків навчальних дисциплін: загальноосвітнього, фундаментального, практичного й циклу спеціальної підготовки. Діяльність майбутнього спеціаліста в галузі економіки складається з аналізу економічних процесів, моніторингу економічних моделей, прогнозування, програмування й оптимізації економічних систем [89]. Зазначені у Концепції цілі навчання у вищій школі свідчать про значну роль самоосвітньої діяльності у процесі професійної підготовки майбутніх економістів, яка спрямована на оволодіння студентами методами й прийомами організації власної навчально-пізнавальної діяльності з метою вдосконалення професійних якостей, оволодіння новими знаннями, вміннями і навчиками.

Самоосвітня діяльність студентів університету пов'язана з процесом самовиховання і виступає в якості інструменту особистісного самовизначення й самовдосконалення особистості. Самоосвітня діяльність розглядається Н. Бухловою [23] як інтегрований процес, що включає в себе декілька складових, відображених у схемі на рис. 1.2.

Рис. 1.2. Структура самоосвітньої діяльності студента університету
(за Н. Бухловою [23])

Як видно зі схеми на рис. 1.2., структура самоосвітньої діяльності студента університету складається зі здатностей, вмінь та функцій кожного з компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Кожна зі складових формується поступово і повна реалізація функції кожного з елементів зумовлює успішне формування низки вмінь наступного елементу пізнавально-пошукової діяльності студентів. Розуміння мотиву та необхідності реалізації цього мотиву призводить до оцінки потенціалу подальшого самовдосконалення. Усвідомлюючи наявність власних якостей та вмінь, студенти здатні планувати та організувати власну діяльність. Аналіз

ефективності планування та організації роботи, критичне оцінювання переваг та недоліків надають їм можливість контролювати і вдосконалювати діяльність, що у свою чергу призводить до формування достатнього рівня самоосвіти у професійному контексті.

З. Лук'янова [102] додає до класифікації Н. Бухлової [23] ряд професійних вмінь, які, на її думку, входять до структури самоосвіти фахівців, а саме: постановку мети та усвідомлення змісту й засад поставлених задач; швидку орієнтацію в інформаційному просторі; самостійне критичне й творче мислення; розуміння шляхів вирішення проблем; володіння комунікативними навичками; вміння генерувати нові ідеї.

Самоосвітня діяльність, на думку П. Суханова [167], є одним з шляхів формування конкурентоздатного й компетентного фахівця, а також засобом підвищення кваліфікації спеціаліста, а також рівня професійної компетентності за допомогою постійного поповнення знань. Самоосвітня діяльність студентів в свою чергу має алгоритм, який представлено на рис. 1.3.

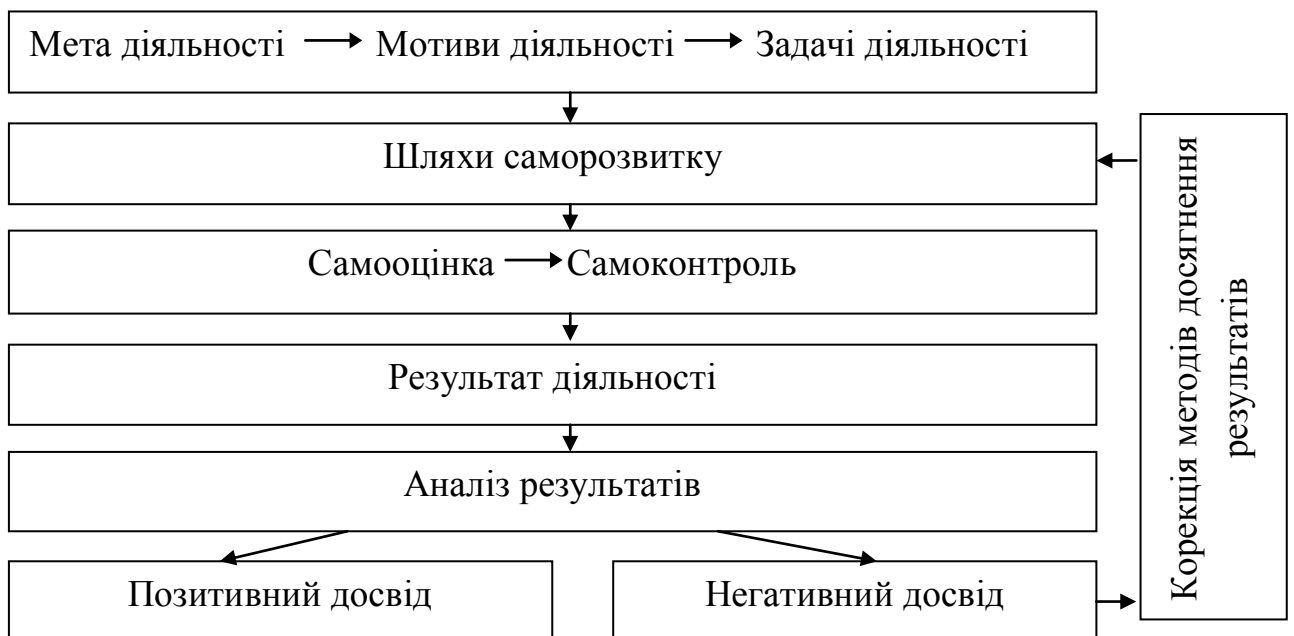

Рис. 1.3. Алгоритм самоосвітньої діяльності студентів університету

(за П. Сухановим [167])

Як видно з рис. 1.3, процес самостійної підготовки студентів має цілеспрямований характер і орієнтований на вміння визначати цілі й задачі самоосвітньої діяльності, наявність мотиваційних настанов студентів, володіння ними основними способами самостійної роботи, що в кінцевому результаті призводить до саморефлексії, тобто самооцінки досягнутих результатів. Усі ці складові самоосвітнього процесу покликані сформувати вміння ефективно здійснювати процес самовдосконалення.

Оскільки самоосвітня компетентність розглядається у контексті їх майбутньої професійної діяльності, це зумовлює формування необхідних для майбутніх економістів компетентностей. Проблема формування професійної компетентності студентів-економістів є об'єктом досліджень С. Горобця [39], І. Зимньої [59], Г. Калашнікової [194], О. Лисак [100], К. Масленнікової [105], О. Овчарука [126], Є. Огарева [127], Б. Оскарссон [132], О. Пометун [141], Д. Романюк [194], Н. Сімаєвої [158], М. Стобарта [218] та Ю. Сухарнікова [168].

І. Зимня [59], О. Пометун [141] та Ю. Сухарніков [168] виділяють основні компоненти професійної компетентності майбутніх економістів та їх змістовне наповнення, що представлено на рис. 1.4.

Як видно зі схеми на рис. 1.4, І. Зимня [59], О. Пометун [141] та Ю. Сухарніков [168] розглядають такі компоненти професійної компетентності студентів-економістів, як: *особистісний компонент*, що включає готовність до постійного підвищення кваліфікації, здатність до самомотивування, рефлексії, саморозвитку в професійній сфері; *мотиваційний компонент*, який містить спонукання, потреби та виступає індикатором, який дозволяє з'ясувати ставлення майбутніх економістів до економічної діяльності та професійно-особистісного розвитку; *когнітивний елемент* характеризується професійно важливими знаннями, вміннями та навичками, які реалізуються у подальшій діяльності; *операційний компонент* передбачає готовність студентів організувати власну діяльність, працювати в умовах сучасного економічного розвитку, адаптуватися до вимог суспільства. Сформованість усіх зазначених

складових елементів дозволяє майбутньому економісту успішно виконувати професійні обов'язки та застосовувати набуті знання й навички у процесі подальшого самостійного розвитку.

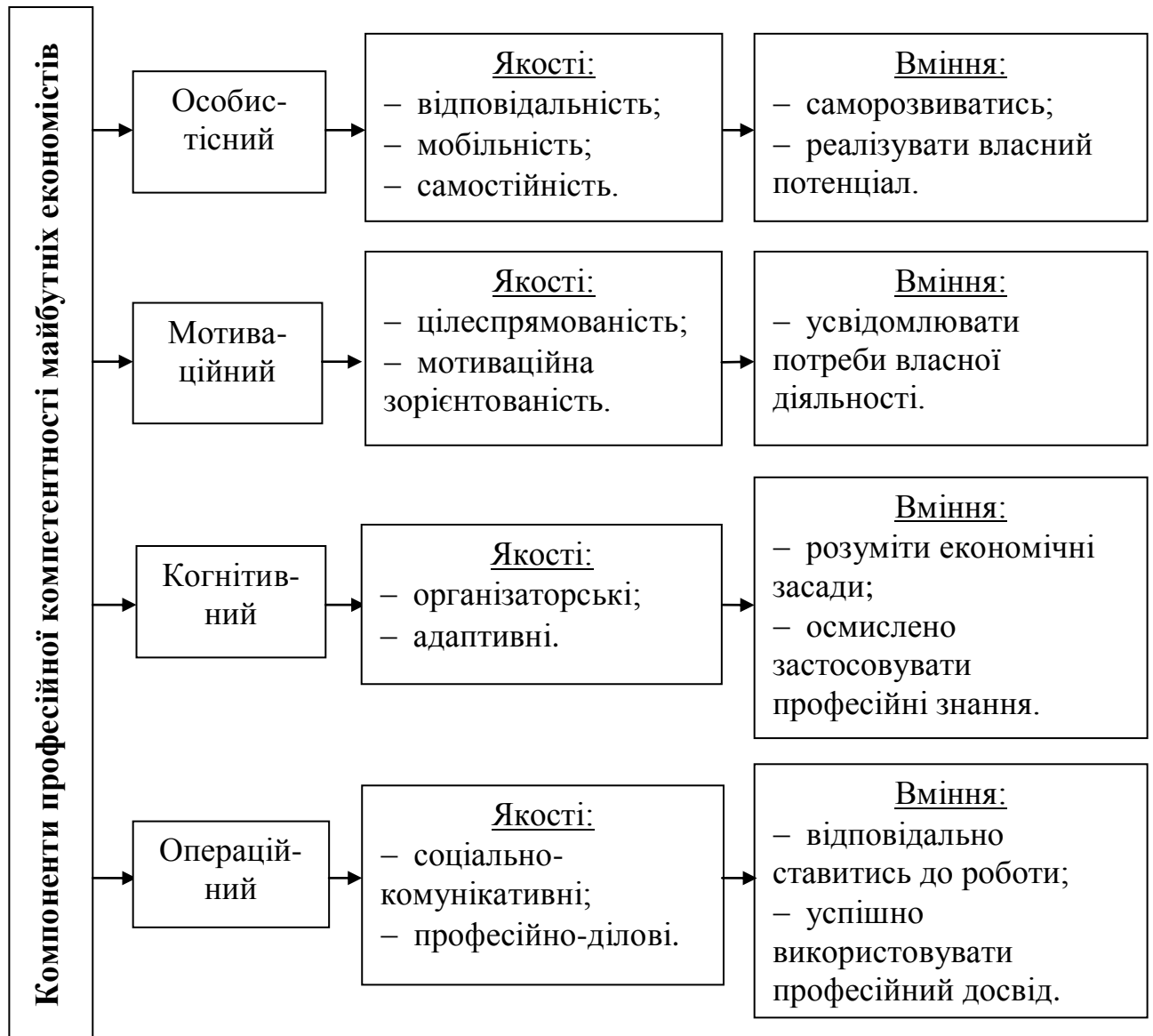

Рис. 1.4. Змістове наповнення компетентності майбутніх економістів
(за І. Зимньою [59], О. Пометун [141], Ю. Сухарніковим [168])

С. Горобець [39] та О. Лисак [100] визначають професійну компетентність студентів-економістів як наявність необхідних для успішної економічної діяльності знань, умінь й навичок, що виявляються у здібності вирішувати задачі виробничого характеру, а також здатності до

самовдосконалення протягом усього життя. Розглядаючи основні складові даного поняття, дослідники визначають такий його елемент, як оволодіння сучасними інформаційними технологіями та здатність до самонавчання, яка передбачає постійне оновлення професійної інформації.

Схожі думки висловлює Н. Сімаєва [158], наголошуючи на тому, що здатність майбутніх економістів до неперервної освіти і саморозвитку є одним з ключових компонентів їх професійної компетентності. Як зазначає науковець, спеціаліст має постійно оновлювати власні уміння й навички з метою підвищення власної конкурентоспроможності на сучасному українському і європейському ринках праці. Головним завданням економічної освіти, на думку науковця [158], є забезпечення готовності випускників вирішувати основні професійні задачі за будь-яких умов розвитку суспільства. Професійна компетентність економіста визначається Н. Сімаєвою [158] як сукупність знань, вмінь й навичок, необхідних для успішної професійної діяльності, таких як: вільне володіння економічними законами і принципами; вміння визначати економічну ефективність, проводити фінансові розрахунки; опанування методами економічного і фінансового аналізу; навички складання і аналізу первинних документів; постійне вдосконалення вмінь роботи з програмним забезпеченням [158].

Отже, компетентність студентів-економістів є комплексним поняттям, до якого входять професійні, соціальні, суспільні, комунікативні та інформаційні компоненти, кожен з яких є обов'язковим елементом у їх майбутній професійній діяльності.

Одним з методів характеристики складових компетентного спеціаліста є «професіограма». Термін «професіограма» походить від латинського «*professio*», що у перекладі означає «спеціальність», та «*gamma*», що тлумачиться як «запис» [62]. Професіограма є узагальненою моделлю вимог певної професії та особистісних якостей спеціаліста, які дозволяють йому ефективно виконувати професійні обов'язки. А. Маркова [104] формулює такі вимоги до професіограми, як: чітке виділення предмету і результату праці; опис

цілісної професійної діяльності, спрямованої на вирішення практичних задач; розгляд професійно-важливих якостей. Інші науковці: Ю. Котелова [92] та К. Платонов [138] наголошують на комплексному підході до створення професіограм, який має враховувати широке коло характеристик праці: соціальних, економічних, технічних й психологічних. У вітчизняній літературі існують різні види професіограм, серед яких найпоширенішими є аналітичні, інформаційні, методологічні, орієнтуючо-діагностичні, конструктивні. Спільним аспектом для кожного з цих типів професіограм, на думку Є. Іванової [62], є необхідність аналізу нормативних показників професії, об'єктивних характеристик праці та її психологічних особливостей.

Професіограма є детальним описом особливостей певної професії і дозволяє оцінити професійну компетентність спеціаліста згідно поставленим вимогам. Дана технологія дозволяє охарактеризувати професійно-значимі вимоги, професійно-важливі знання, вміння й навички, особистісні якості фахівців певного профілю, що сприяють успішній професійній діяльності, а також негативні риси характеру, що заважають спеціалісту ефективно виконувати професійні обов'язки. Оскільки дослідження проводиться на основі аналізу процесу професійної підготовки майбутніх економістів (галузь знань 0305 «Економіка і підприємництво») доцільним є складання професіограм фахівців за напрямками підготовки даної галузі.

Зокрема, змістовна характеристика напрямку підготовки «Фінанси і кредит» представлена у схемі на рис. 1.5.

Як видно з рис. 1.5, фахівець даного напрямку підготовки вирішує задачі планування та здійснення фінансового контролю за обігом грошових запасів, аналізує стан фінансової й господарської діяльності. Саме ці функціональні обов'язки визначають вміння й навички, необхідні для фахової активності спеціалістів даного профілю, а також передбачають наявність низки особистісних якостей, що сприятимуть реалізації їх професійних задач. Професійно-значущими якостями фінансиста виступають відповідальність,

організованість, мобільність, емоційно-вольова стійкість, самодостатність, акуратність та старанність.

Рис. 1.5. Професіограма фахівця напрямку підготовки «Фінанси і кредит» (6.030508)

Проте існує низка психологічних особливостей, які перешкоджають професійній діяльності фінансиста, а саме: нерішучість, невпевненість у собі, ригідність, імпульсивність, безініціативність і відсутність математичних здібностей. Фінансист має володіти основами економічного й математичного аналізу, фінансування й кредитування, знати нормативні документи з питань організації фінансових потоків, вміти швидко аналізувати ситуацію, розуміти ризики й приймати раціональні рішення, проводити операції з бюджетними та позабюджетними фондами, аналізувати фінансову звітність за українськими та міжнародними стандартами. Окрім цього, спеціаліст, що займається фінансовою діяльністю, має володіти навичками ділового спілкування у зв'язку з необхідністю постійного спілкування з клієнтами та методами економічного аналізу, вмінням працювати в команді, орієнтуватися у нестандартних ситуаціях, розробляти план власної діяльності.

Таким чином, вивчення робіт науковців, присвячених аналізу поняття «професійна компетентність економіста» і його основних елементів, та нормативно-правових документів, що визначають завдання економічної освіти, дозволяє скласти змістовну характеристику компетентності майбутнього економіста. Спільним для всіх майбутніх економістів є наявність навичок самостійної орієнтації у інформаційному просторі та вміння брати на себе відповідальність за результати виробничої діяльності. Це стає можливим за умови постійного підвищення власної кваліфікації, розуміння необхідності вдосконалення теоретичної бази та практичних вмінь у економічній галузі задля здатності гнучкого реагування й адаптації до соціально-економічних змін. Необхідність вдосконалення власних знань спеціалістів викликана постійними перетвореннями у економічній сфері, особливо у галузі нормативно-правового законодавства, що змінюється швидкими темпами в умовах економічного розвитку країни.

Аналіз робіт вчених щодо питання професійної компетентності майбутніх економістів, освітньо-професійних програм та освітньо-кваліфікаційних характеристик засвідчує, що самоосвітня компетентність займає суттєве місце у

професіограмі фахівців даного профілю, що зумовлюється у свою чергу вимогами професійної діяльності. Самоосвітня компетентність студентів-економістів розглядається як складова їх фахової кваліфікації, оскільки професійна компетентність є ширшим поняттям і передбачає процес розвитку фахівця від етапу становлення до етапу самовдосконалення, а самоосвітня компетентність передбачає постійне вдосконалення професійних і особистісних знань, вмінь й навичок спеціаліста в галузі фахової діяльності. Майбутні економісти мають володіти знаннями, вміннями й навичками, серед яких особливу роль відіграють здібності до самостійної навчальної діяльності, які дозволять їм вільно орієнтуватися у освітньо-науковому, інформаційному й професійному середовищі, що сприяє посиленню їх конкурентоспроможності на сучасному ринку праці.

Таким чином, професійна компетентність майбутніх економістів характеризується реалізацією набутих знань у професійній діяльності, здатністю до саморозвитку протягом життя, готовністю до діяльності у різних соціальних сферах суспільства та міжособистісних стосунках. У зв'язку з тим, що здатність особистості до самоосвіти і самовдосконалення є ключовим компонентом професійної компетентності економіста, у дослідженні є доцільним виділення і трактування поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів». *Самоосвітня компетентність майбутніх економістів є якісною характеристикою особистості студентів-економістів, що є сукупністю професійних умінь й навичок, здатності до самостійної організації пізнавально-пошукової діяльності, усвідомлення необхідності професійно-особистісного саморозвитку, спрямованого на вдосконалення теоретичної бази знань та практичних навичок в економічній галузі з метою гнучкого реагування до соціально-економічних перетворень у суспільстві та підвищення власного рівня конкурентоспроможності на українському і зарубіжному ринках праці.*

Виходячи з наведеного визначення, під формуванням самоосвітньої компетентності майбутніх економістів розглядається процес розвитку

усвідомлення студентами необхідності особистісно-професійного саморозвитку в економічній галузі, оволодіння ними вміннями й навичками організації пізнавально-пошукової діяльності, здатності працювати з різними джерелами інформації фахового спрямування з метою підвищення власного рівня теоретичних знань і практичних навичок у сфері економіки, що здійснюється у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Технологія формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів орієнтована на інтенсивний розвиток інструментальних навичок самоосвіти й психологічної готовності студентів не лише набувати нові знання й вдосконалювати вже отримані, але й застосовувати набуті в процесі саморозвитку знання, вміння й навички у практичній діяльності. Самоосвітня компетентність майбутніх економістів має комплексний характер і визначається характерними особливостями професійної діяльності спеціалістів даного напрямку підготовки.

Аналіз досліджень Н. Воропай [29], Л. Євсюкової [51], Н. Коваленко [82], І. Мосі [112], О. Ножовніка [123] та Є. Співаковської-Ванденберг [166], присвячених аналізу структури самоосвітньої компетентності фахівців різних напрямів підготовки дозволяє стверджувати, що процес професійного становлення та самовдосконалення спеціалістів будь-якого профілю розглядається у єдності чотирьох етапів, а саме: мотиваційного (усвідомлення професійної спрямованості процесу саморозвитку); когнітивного (оволодіння необхідними знаннями); процесуального (планування й реалізація самоосвітньої діяльності); контролюючого (оцінка отриманих результатів).

Як зазначають науковці, формування мотиваційної сфери відіграє значну роль у стимулюванні студентів до активного оволодіння професійними знаннями й вміннями з метою готовності до подальшої діяльності у професійній сфері. Мотивація є особливо важливою для саморозвитку студентів у зв'язку з їх необхідністю самостійно визначити цілі своєї діяльності. Саме тому мотивація виступає першою ланкою у системі

формування самоосвітніх навичок студентів, бо саме потреба у саморозвитку виступає домінуючою причиною самостійного засвоєння знань.

Мотивація розглядається як складна структура, що містить наступні компоненти: мотиви, потреби, інтереси, намагання, цілі, ціннісні орієнтири, установки, ідеали. Мотиви є показником усвідомлення вибору професії та наряду самоосвіти. Поняття «мотив» досліджується Б. Ананьєвим [4], Л. Божовичем [17], В. Леонтьєвим [99] та С. Рубінштейном [151]. У психологічному словнику мотив визначається як «спонукальна причина до дій і вчинків людини» [144]. Терміном «мотив» позначають досить різні психологічні утворення: мету діяльності, спонукання, стійкі властивості особистості. Це усвідомлення необхідності та наявності бажання здійснювати дії з розширення власних знань у галузі економіки.

Мотивація діяльності особистості розглядається у рамках аксіології. О. Рогова [148], В. Сластьонін [163] та Г. Чижакова [163], досліджуючи теоретико-методологічні основи педагогічної аксіології, зазначають, що аксіологія спирається на цінності, що сприяють задоволенню потреб та відповідають особистим запитам у певній життєвій ситуації [148]. Як зазначає О. Рогова [148], розвиток аксіологічного потенціалу особистості студента передбачає якісні зміни у ціннісному ставленні до навчальної діяльності і до подальшої фахової діяльності. У самоосвітній діяльності особистість характеризується власним цілепокладанням та використанням своєї системи цінностей. І. Гоголева [36] та О. Зуєва [61], розглядаючи методологічні основи формування мотивації студентів-економістів до самоосвітньої діяльності, зазначають, що мотиви і потреби виступають своєрідним індикатором, який дає змогу судити про ставлення майбутніх економістів до професійно-особистісного розвитку. О. Зуєва [61] розглядає мотив як внутрішнє спонукання особистості до певного виду діяльності, пов'язане з задоволенням визначених потреб. Зокрема, потреба, на думку науковця, як внутрішній чинник активності особистості стимулює виявлення інтересу до отримання освіти та процесу самовдосконалення.

У даному дослідженні є доцільним спиратися на стадіальну модель мотиваційного процесу, розроблену І. Ільїним [63]. Дана модель включає три стадії, сутність яких представлена у схемі на рис. 1.6.

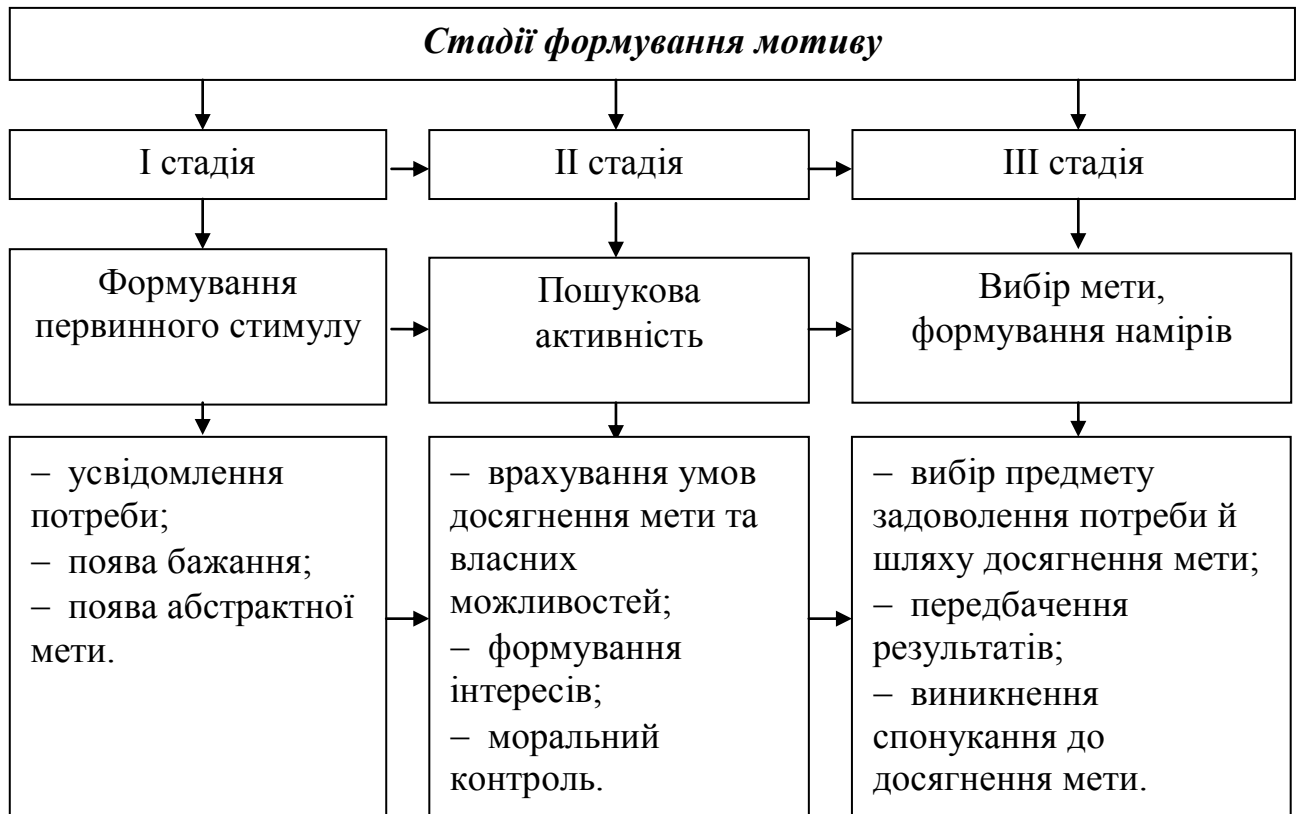

Рис. 1.6. Стадіальна модель мотиваційного процесу за І. Ільїним [63]

Як видно зі схеми на рис. 1.6, представлена стадіальна модель мотиваційного процесу відображає особливості професійної діяльності майбутніх економістів.

Зокрема, сутність першої стадії полягає у формуванні потреби особистості і спонуканні до пізнавально-пошукової діяльності. Опиняючись у професійному середовищі, студенти-економісти усвідомлюють значущість потреби у підвищенні власного рівня кваліфікації через порівняння наявних знань й навичок з необхідними для успішного виконання функціональних обов'язків, що призводить до реалізації потреби особистості у саморозвитку. В той же час на даному етапі предмет потреби є узагальненими, тому виникає абстрактна мета. Її поява призводить до розвитку спонукання, бажання

покращити власний рівень професійної компетентності та стимулювати інших членів колективу до самовдосконалення, що в свою чергу свідчить про закінчення формування первинного мотиву, який містить потребу, мету, стимул до пошуку конкретної цілі досягнення задач, що зумовлені специфікою виробничої діяльності особистості.

Наступна стадія, задача якої полягає у визначенні суб'єктивної ймовірності досягнення успіху, пов'язана з пошуком реального об'єкту у зовнішньому середовищі. Майбутні економісти мають проводити аналіз поточної ситуації на підприємстві, організувати професійне спілкування в економічному середовищі з метою обговорення оптимальних стратегій поведінки, стимулювати персонал до ефективної діяльності за допомогою різноманітних методів мотивації. Внутрішня пошукова активність студентів-економістів передбачає відбір конкретних засобів задоволення потреби з метою втілення її в певний план досягнення цілі.

На третій стадії здійснюється вибір конкретної цілі й формування наміру її досягнення. Цей намір знаходить вираження в усвідомленому спонуканні членів колективу до ефективної професійної діяльності. Саме це спонукання призводить до активної позиції особистості щодо необхідності власного саморозвитку і до формування конкретної мотивації інших представників команди до підвищення продуктивності праці, що стає можливим за умови вдосконалення їх рівня професійних вмінь і навичок. Майбутні економісти розставляють пріоритети, визначають цілі, розробляють план власної діяльності, організують процес роботи підрозділів, розподіляють функціональні повноваження, налагоджують ефективне міжособистісне спілкування всередині колективу.

Мотивація самоосвітньої діяльності, виконуючи орієнтаційну функцію, дозволяє майбутнім економістам в подальшому планувати і організувати власний процес самовдосконалення. Досліджуючи професійну і самоосвітню компетентність майбутніх економістів, такі науковці, як: І. Демура [47], О. Ножовнік [123], Г. Чепорова [185], зазначають, що професійна

спрямованість і відповідальність студентів-економістів виявляється у сукупності когнітивних (вдосконалення власної свідомості, пам'яті, мислення, творчих здатностей; оволодіння методами і формами пізнання), мотиваційних (вміння усвідомлювати власні потреби й інтереси та виявляти вольові зусилля задля їх задоволення) і стимулюючих вмінь (здатність до усвідомлення необхідності ставити перед собою нові задачі з метою власного самовдосконалення через активну пізнавально-пошукову діяльність).

Усвідомлення власних мотивів і визначення цілей самоосвітньої діяльності призводить до розуміння необхідності поповнення власних теоретичних і практичних знань, що лежать в основі когнітивного підходу, який передбачає наявність знань у певній галузі та вмінь пізнавально-пошукової діяльності та є відображенням якості професійних знань та шляхів саморозвитку. Когнітивність походить від латинського «cognoscere» – пізнавати і характеризує здатність людини приймати, обробляти й використовувати інформацію про певні явища [50]. В. Лелека [98], розглядаючи сутність і структуру когнітивної компетенції, наголошує на тому, що наявність когнітивних вмінь дозволяє студентам самостійно працювати з інформацією у процесі її набуття та забезпечує процес формування знань [98].

Студентам-економістам необхідно володіти базовими знаннями, вміннями й навичками, які слугуватимуть інструментами їх подальшої самоосвітньої й професійної діяльності. Як зазначають дослідники: М. Головань [37] та О. Москальова [111] ці знання в свою чергу поділяються на знання в сфері економічної діяльності, в інших сферах професійної діяльності, в сфері комп'ютерних та інформаційних технологій, у сфері аналітично-пошукової роботи. Необхідність постійного вдосконалення знань майбутніми економістами, на думку Т. Камаєвої [65], обумовлено відсутністю так званого «академічного фундаменту економічних дисциплін» через швидкозмінність економічної ситуації (наприклад, щорічні зміни у податковому законодавстві). Саме тому оволодіння студентами-економістами термінологічним фондом дозволить сформувати їх економічний світогляд.

Оперуючи базовими знаннями, вміннями й навичками, студенти-економісти здатні самостійно організувати власну пізнавально-пошукову діяльність, враховуючи специфіку економічної діяльності, а саме: аналіз і розрахунок економічних показників й фінансових витрат, передбачення і скорочення ризиків, проведення облікової звітності, але лише за умови наявності організаторських здібностей та управлінських якостей. Л. Дибкова [48], розглядаючи типові задачі професійної діяльності економістів, наголошує на необхідності здатності швидко орієнтуватися та адаптуватися до нових ситуацій та змін, пов'язаних з потребою розв'язання й аналізу економічних ситуацій.

Економічна освіта, на думку Г. Ковальчука [83], Г. Копила [91] і С. Літовкіної [101], передбачає вирішення комплексних задач з урахуванням професійної діяльності суб'єктів економічних відносин. Сутність діяльності майбутніх економістів, на думку науковців, пов'язана з аналізом економічних процесів, моніторингом економічних моделей, прогнозуванням, програмуванням і оптимізацією економічних систем. У зв'язку з цим студенти-економісти мають здійснювати розподіл функціональних повноважень, прогнозувати зміни в економічних процесах, знаходити оптимальні стратегії поведінки у конфліктних ситуаціях, застосовувати основи стрес-менеджменту у власній діяльності. Задля реалізації поставлених задач необхідно оволодіти низкою вмінь, а саме: управлінських – здатність зайняти лідируючу позицію, керувати певними проектами за профілем (Н. Бабкова-Пилипенко [8], І. Демура [47], Г. Ковальчук [83]); моделюючих – вміння розробляти самоосвітню траєкторію й обирати найефективніші стратегії навчання (С. Горобець [39], Л. Пуханова [145], О. Самарук [155]); підприємницьких – здатність до виокремлення проблеми та пошуку шляхів її раціонального вирішення (О. Ануфрієва [5], М. Головань [37], О. Ножовнік [123], О. Романовський [149]).

Невід'ємною частиною діяльності майбутніх економістів, а особливо менеджерів, є ведення переговорів з метою налагодження ділових стосунків. У

зв'язку з цим комунікативні вміння, що включають навички ділового спілкування, володіння іноземними мовами, відіграють значну роль у процесі їх самовдосконалення. О. Ножовнік [123], розглядаючи питання формування самоосвітньої компетентності фахівців з міжнародної економіки, наголошує, що необхідність формування комунікативних вмінь студентів як однієї зі складових процесу саморозвитку викликана обов'язком майбутніх економістів обговорювати бізнес-плани, брати участь у створенні спільних бізнес-проектів, виступати з доповідями та презентаціями власних ідей та організувати професійне спілкування у економічному середовищі.

Одним з елементів самостійної пізнавальної й професійної діяльності студентів-економістів є своєчасний контроль за ходом виконання поставлених задач з метою коригування процесу їх реалізації. Контроль є останнім етапом у процесі самовдосконалення фахівців, що полягає у необхідності систематичного отримання зворотної інформації щодо процесу самоосвіти на основі порівняння досягнутих результатів з прогнозованими за рахунок обрання адекватних форм і методів оцінки. В освітньому процесі рефлексивні вміння (рефлексія з латинського «reflexio» - «звернення назад») дозволяють фіксувати результат стану саморозвитку, причин його позитивної або негативної динаміки. Рефлексивні вміння є особливо актуальними, на думку Г. Чередніченко [186], для фінансистів, які мають контролювати використання ресурсів на підприємстві. С. Літовкіна [101], розглядаючи особливості процесу самоконтролю самоосвітньої діяльності студентів-економістів, виділяє наступні етапи самоконтролю, а саме: аналіз, синтез, планування, організація, оцінка, коригування і вдосконалення. Здатність до рефлексії є сукупністю оціночних вмінь (аналіз ефективності власних досягнень та доцільності їх використання у майбутньому); коригуючих вмінь (здатність до виправлення власних недоліків з метою ефективної професійної самореалізації) та дослідницьких вмінь (участь в генеруванні нових ідей, знаходженні шляхів вирішення проблем).

На основі аналізу досліджень науковців, стає зрозумілим, що самоосвітня компетентність майбутніх економістів виявляється у процесі взаємодії її

чотирьох структурних компонентів, а саме: мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного та рефлексивно-коригуючого компонентів, змістове наповнення яких представлено у схемі на рис. 1.7.

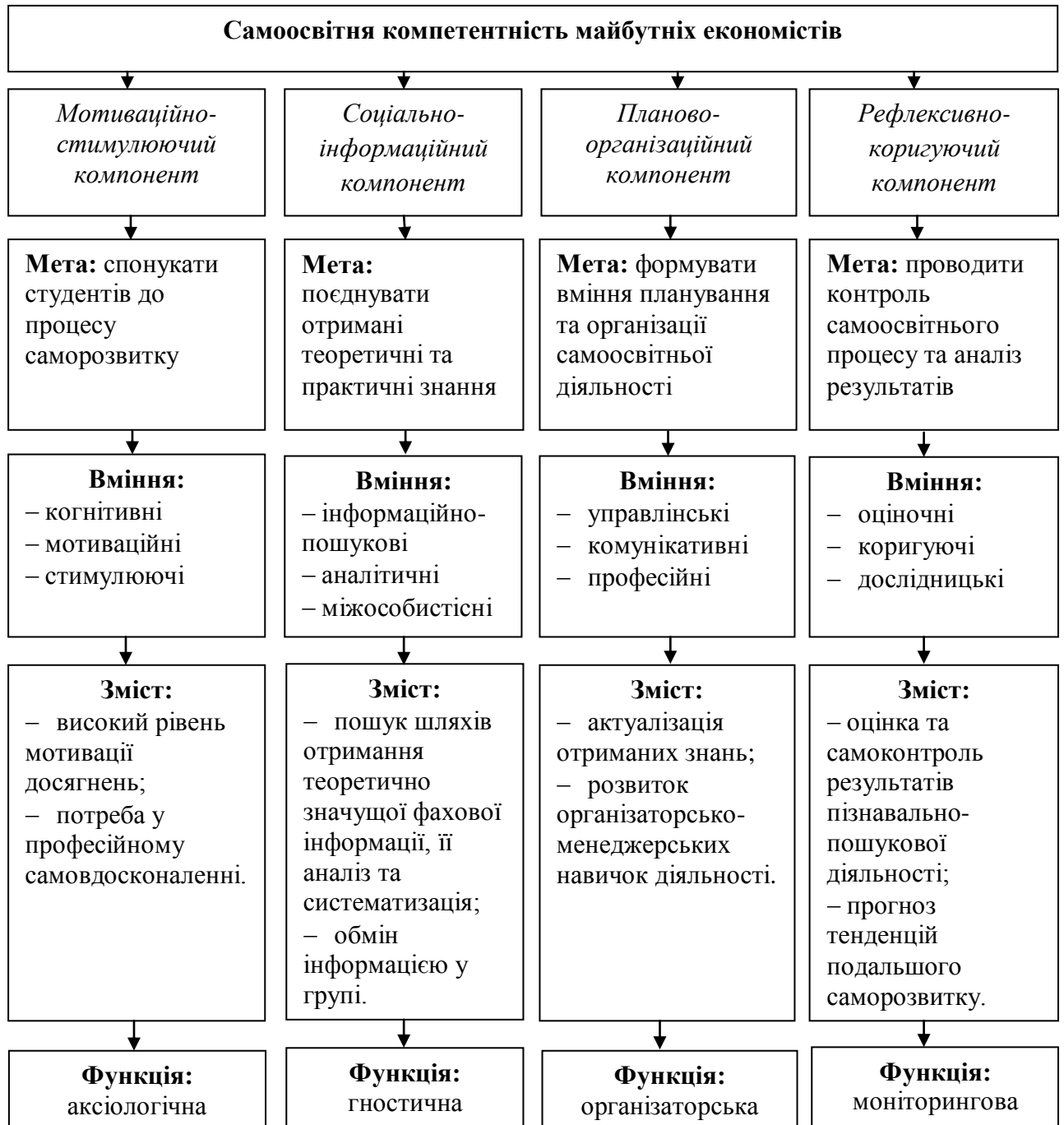

Рис.1.7. Структура самоосвітньої компетентності майбутніх економістів

Як видно з рис. 1.7, складові самоосвітньої компетентності студентів-економістів, виконуючи аксіологічну, гностичну, організаторську і моніторингову функції, характеризуються низкою вмінь, що дозволяють студентам здійснювати пізнавально-пошукову діяльність з метою самовдосконалення, професійно-особистісного саморозвитку та реалізації отриманих теоретичних знань і практичних вмінь й навичок у професійній діяльності.

Мотиваційно-стимулюючий компонент ставить за мету формування пізнавального інтересу та позитивної мотивації самоосвіти і включає систему цінностей, що дають змогу студентам організувати самоосвітню діяльність відповідно до визначеної мети та задач. Даний компонент виконує аксіологічну функцію, що полягає у формуванні позитивного ставлення до процесу самоосвіти, готовності до постійного професійного самовдосконалення, на основі чого відбувається розвиток стійкого інтересу до професійного зростання у майбутньому. Цей компонент передбачає формування когнітивних, мотиваційних і стимулюючих вмінь, які сприяють розвитку професійної позиції, ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності.

Змістовне наповнення мотиваційно-стимулюючого компоненту передбачає усвідомлене ставлення до важливості процесу самоосвіти для вирішення професійних задач; прагнення до набуття конкурентоспроможних знань, умінь й навичок; бажання досягти найкращих результатів у фаховій діяльності. В той же час, окрім високої особистої зацікавленості у підвищенні власного рівня підготовки з метою здійснення ефективної професійної діяльності, значну роль відіграє розвиток емоційно-вольової сфери, зокрема активної життєвої позиції, мобільності у прийнятті рішень, наполегливості у доланні перешкод, цілеспрямованості у досягненні визначених задач.

Соціально-інформаційний компонент у структурі самоосвітньої компетентності майбутніх економістів визначає один з важливих шляхів її розвитку – використання системного аналізу прогалін у наявній базі знань студентів та визнання необхідності їх поповнення. У зв'язку з цим основною

метою даного компоненту є застосування комплексного підходу до отримання теоретично-практичних знань з гуманітарних, профільних, спеціалізованих економічних дисциплін. Саме завдяки отриманим базовим і профільним знанням студент здатний постійно підвищувати кваліфікацію й майстерність. Дана складова самоосвітньої компетентності майбутніх економістів виконує гностичну функцію, яка полягає у накопиченні й отриманні нових знань або подоланні прогалин у сфері професійної діяльності. Соціально-інформаційний компонент є сукупністю таких вмінь, як: інформаційно-пошукові (пошук й відбір необхідної інформації; збір вихідних даних, необхідних для розрахунку соціально-економічних показників); аналітичні (інтерпретація вітчизняних і зарубіжних джерел; аналіз статистичних даних, нормативно-правових документів економічного характеру) і міжособистісні (налагодження двостороннього обміну інформацією в колективі; розуміння поведінки людей і групових процесів).

Основна функція *планово-організаційного компоненту* самоосвітньої компетентності студентів-економістів – організаторська, яка передбачає планування, прогнозування і проектування пізнавально-пошукової діяльності. Даний компонент покликаний сформувати навички студентів у організації та управлінні процесом самовдосконалення. Оскільки ця складова безпосередньо пов'язана з готовністю студентів до реалізації самоосвітнього процесу, вона охоплює ряд вмінь, а саме: управлінські (здатність знаходити організаційно-управлінські рішення); комунікативні (налагодження міжособистісних стосунків між членами колективу) та професійні (аналіз рівня підготовки фахівців на основі моделювання бізнес-ситуацій). Майбутні економісти мають бути спроможні ефективно розподіляти і раціонально використовувати ресурси для організації процесу самоосвіти; розробляти власні шляхи саморозвитку; проводити самостійне дослідження у економічній галузі згідно з визначеною програмою; розробляти проектні рішення і нести за них відповідальність; передбачати ризики, які можуть супроводжувати управлінські рішення.

Рефлексивно-коригуючий компонент, виконуючи моніторингову функцію, полягає у контролі процесу пізнавально-пошукової діяльності й критичному оцінюванні власних досягнень. Моніторинг забезпечує встановлення зворотного зв'язку викладача зі студентами та отримання інформації про рівень сформованості самоосвітньої компетентності. У даному компоненті самоосвітньої компетентності студентів-економістів доцільно виділити такі вміння, як: оціночні (аналіз отриманих результатів), коригуючі (пошук шляхів усунення недоліків і проблем) та дослідницькі (застосування отриманого позитивного досвіду в іншому професійному середовищі). Сформованість зазначених вмінь забезпечить готовність студентів вибрати методи і форми контролю за ходом вирішення навчального завдання, узагальнювати й критично оцінювати власні досягнення й результати, отримані в ході процесу саморозвитку; виявляти недоліки, знаходячи шляхи їх подолання; виконувати корекцію, уточнення поставлених цілей та їх способів досягнення; розробляти перспективні напрямки подальшого процесу самовдосконалення.

Таким чином, посилення ролі самоосвітньої діяльності у сучасному освітньому просторі викликane зміною парадигми вищої школи і переходом від репродуктивного до креативного навчання, що передбачає активну участь студента у освітньому процесі. Саме тому самоосвітня компетентність майбутніх економістів є однією з найважливіших засад економічної освіти в цілому.

Аналіз науково-методичної літератури та професіограми фахівців за напрямом підготовки «Фінанси і кредит» свідчить, що структуру самоосвітньої компетентності студентів-економістів доцільно розглядати у сукупності таких компонентів, як: мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного та рефлексивно-коригуючого, кожен з яких виконує відповідні функції: аксіологічну, гностичну, організаторську і моніторингову. Послідовність формування кожного з елементів структури самоосвітньої

компетентності майбутніх економістів забезпечить високий рівень їх конкурентоспроможності у майбутньому.

Формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів здійснюється в цілеспрямованому процесі професійної підготовки і має динамічний характер. Саме тому є перспективним аналіз економічної освіти в університетах України і зарубіжних вищих навчальних закладах з метою з'ясування стану реалізації самоосвітнього підходу у системі професійної підготовки студентів-економістів з метою пошуку й використання принципово нових методів формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

1.3. Особливості професійної підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах

Сучасний соціально-економічний розвиток країни позначений дефіцитом кваліфікованої робочої сили та жорсткою конкуренцією на ринку праці. Ці тенденції викликають трансформаційні перетворення у вітчизняній системі підготовки фахівців різного профілю. Метою вищої школи на сучасному етапі стає формування моделі спеціаліста, здатного швидко пристосовуватися до реальних умов праці, бути активною й самостійною особистістю, вміти інтегрувати теоретичні знання у практичну діяльність. Постійне вдосконалення процесу професійної підготовки викликане неперервними змінами у економічній й політичній ситуації. Саме тому професійна підготовка має бути спрямована на стимулювання прагнення студентів до самовдосконалення.

Усі ці вимоги викликають необхідність перегляду основних засад системи професійної підготовки студентів-економістів. У зв'язку з цим є доречним аналіз особливостей організації процесу фахової підготовки студентів економічного напрямку підготовки в університетах України та

зарубіжних країн з метою порівняння і виявлення шляхів оптимізації підготовки спеціалістів даного напрямку підготовки.

Стан та проблеми професійної підготовки майбутніх економістів в сучасних умовах розглядаються у роботах Н. Бабкової-Пилипенко [8], Л. Скібіцької [161] (розвиток лідерських якостей студентів-економістів), О. Ануфрієвої [5], Н. Боярчук [20] (формування професійної компетентності майбутніх економістів); М. Вієвської [27], Л. Дибкової [48], Г. Ковальчук [83], О. Набоки [114], Т. Поясок [143], Л. Пуханової [145] і Н. Ткаленко [170] (проблеми розвитку вищої економічної освіти); О. Варганової [25] та Є. Іванченко [64] (практична підготовка спеціалістів економічного профілю); М. Атаманчук [6], В. Різник [147], О. Романовський [149] і Г. Чередніченко [186] (готовність майбутніх економістів до професійної діяльності). Організація самостійної роботи студентів-економістів є об'єктом досліджень О. Єгорової [53], Д. Тюріної [173] і К. Ярьсько [173].

Система економічної освіти є засобом вивчення економічних аспектів на науковому рівні, розвитку людського капіталу як головного чинника розвитку суспільства, а також формування практичних вмінь й навичок вирішувати виробничі проблеми. Завданням вищої освіти є підготовка студентів до виконання ролей споживачів, виробників та активних учасників економічних відносин. Посилення ролі професійної підготовки в університеті як головного фактору позитивного соціально-економічного розвитку країни зумовлено тим, що вивчення економіки допоможе студентам знайти необхідні інструменти для розв'язання економічних і соціальних проблем.

Поняття «економічна освіта» в сучасній науковій літературі включає в себе, по-перше, професійну підготовку майбутніх економістів усіх спеціальностей, а по-друге, набір певних економічних знань, якими володіє особистість. Сучасні тенденції розвитку суспільства і ринку праці висувають нові вимоги до традиційної економічної освіти, орієнтованої на парадигму «знань», та зумовлюють необхідність переходу на парадигму практико-орієнтованого навчання, властивої для зарубіжних країн. Діяльність вищої

економічної школи спрямована на розвиток практичних вмінь студентів застосовувати набуті знання при розв'язанні економічних проблем, що підвищує їх конкурентоспроможність на ринку праці країни.

У Концепції розвитку економічної освіти в Україні (2004 р.) [89] зазначається, що метою університетської економічної освіти є підготовка всебічно розвиненого економіста з широким науковим світоглядом і здатністю до самореалізації як економічно активного члена суспільства. Розвиток економічної освіти ґрунтується на принципах відкритості і доступності, поєднання фундаментальності та фаховості освітніх програм, системності і безперервності, інноваційності змісту, інтеграції економічної освіти і наукових досліджень [89].

Проведений аналіз робіт В. Євтушевського [52], Т. Поясок [143] і Н. Ткаленко [170] дозволяє виділити такі недоліки вищої економічної школи на сучасному етапі, як: слабка орієнтація випускників в питаннях створення підприємств, особливостях податкової системи і економічного аналізу; недостатній рівень практичного використання економічних інструментів; відсутність раціонального розподілу загальнонаукових, професійних і спеціальних дисциплін; складність адаптації до реальних умов праці; невміння студентів узагальнювати і систематизувати здобуті знання, знаходити міждисциплінарні зв'язки. Всі ці проблеми зумовлюють негативне ставлення студентів до навчально-пізнавальної діяльності й низький рівень мотивації до процесу самовдосконалення. У зв'язку з цим виникає необхідність пошуку альтернативних шляхів покращення рівня економічної освіти. Зокрема, Г. Ковальчук [83] і О. Набока [114] пропонують такі основні напрями реформування системи вищої економічної освіти в Україні: застосування інноваційних педагогічних технологій; врахування поліфункціональних міжпредметних зв'язків; посилення ролі самостійної роботи в освітньому процесі; покращення механізмів взаємодії суб'єктів освіти і ринку праці (підприємств); наближення здобутих результатів наукових досліджень

студентів та професорсько-викладацького складу до їх практичного використання в реальних умовах [83].

Аналіз робіт науковців: Н. Бабкової-Пилипенко [8], Н. Боярчук [20] та Г. Чередніченко [186] дозволяє стверджувати, що професійна підготовка економістів є педагогічним процесом, який здійснюється у вищих навчальних закладах з метою формування й розвитку професійної готовності спеціалістів даного напрямку підготовки. О. Варганова [25] виділяє такі складові професійної готовності майбутнього економіста, як: прикладні теоретичні знання і вміння вирішувати професійні задачі; досвід роботи у вигляді практичних навичок вирішення виробничих проблем; особистісні якості – самостійне прийняття рішень, лідерський потенціал, здатність до саморозвитку [25]. В свою чергу Є. Іванченко [64] зазначає, що система професійної підготовки студентів-економістів має бути відкритою і динамічною, здатною реагувати на вимоги сучасного ринку праці та зміни у соціально-економічній ситуації в країні. Узагальнюючи роботи науковців: О. Ануфрієвої [5], Л. Дибкової [48], Г. Ковальчук [83] та О. Романовського [149], стає зрозумілим, що у системі професійної підготовки майбутніх економістів спостерігається тенденція до збільшення годин самостійної роботи у навчальних планах вищих навчальних закладів у зв'язку з тим, що формування самоосвітніх навичок майбутніх економістів реалізується саме у процесі їх самостійної роботи під час навчання в університеті, що дозволяє студентам організувати власну навчальну діяльність та створювати власний освітній продукт.

Отже, професійна підготовка майбутніх економістів є процесом формування професійних знань, практичних вмінь і навичок студентів, мотивації до навчання і саморозвитку та вмінь самостійної організації навчального процесу.

Професійна підготовка майбутніх економістів здійснюється майже у 400 вищих навчальних закладах, серед яких згідно рейтингу вищих навчальних закладів Eduniversal Ranking за економічними спеціальностями лідерами є: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський

національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут» і Київський національний торговельно-економічний університет. Згідно з галузевим стандартом за напрямом підготовки 0305 «Економіка і підприємництво» підготовка студентів-економістів проводиться за спеціальностями: «Економіка підприємства», «Економічна кібернетика», «Міжнародна економіка», «Облік і аудит», «Фінанси і кредит», «Економічна теорія», «Маркетинг», «Управління персоналом та економіка праці».

З метою розгляду особливостей організації професійної підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах України у дослідженні обрано шість університетів: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Тернопільський національний економічний університет, Львівський національний університет імені Івана Франка, Харківський інститут банківської справи УБС НБУ, Чорноморський державний університет імені Петра Могили. Згідно з освітньо-кваліфікаційною характеристикою навчальне навантаження за економічними спеціальностями за кваліфікаційним рівнем «бакалавр» складає вісім тисяч шістсот сорок годин.

Аналіз документів, що регламентують організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, таких як: освітньо-кваліфікаційна характеристика підготовки бакалаврів за економічними спеціальностями галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» [124] та «Положення про самостійну роботу студентів економічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка» [139], свідчить, що серед тенденцій вдосконалення освітнього процесу в університеті спостерігається зменшення нормативних дисциплін за рахунок їх укрупнення, збільшення кількості годин самостійної роботи, надання можливості студентам вивчати фахові дисципліни іноземною мовою. Нормативні дисципліни складають 75% навчального плану, в той час як варіативна частина займає 25%. Співвідношення аудиторної роботи до самостійної складає 60% і 40%. Сто

вісімдесят годин відводиться на проходження виробничої практики. Посилення вибіркової частини навчальних планів робить навчальний процес більш гнучким, індивідуалізованим та дозволяє враховувати особистісні потреби студента з орієнтацією на майбутній ринок праці. Вивчення нормативних і вибірових дисциплін в межах університету сприяє формуванню професійної компетентності майбутніх економістів. Зокрема, відпрацювання навичок спілкування державною та іноземною мовою, правил міжособистісної та міжкультурної комунікації здійснюється при вивченні спецкурсів: «Бізнес-комунікація» і «Міжнародна бізнес-комунікація».

Підприємницькі вміння формуються через введення сучасних навчальних дисциплін, а саме: «Управління конкурентоспроможністю підприємства», «Організація та управління маркетингом нововведень», «Ризик-менеджмент інноваційної та інвестиційної діяльності». Навички самоосвіти та самореалізації відпрацьовуються студентами під час виконання індивідуальних і колективних проектів, розв'язання господарських проблемних ситуацій. З метою сприяння формуванню навичок самостійно організувати власний навчальний процес студенти забезпечені можливістю відкритого доступу до процесу навчання через викладені анотації курсів на сайті університету, завдань для самостійної роботи та запровадження інтерактивної консультації студентів. З п'ятого семестру студенти отримують право на один день самостійної роботи.

На відміну від Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана є профільним економічним вищим навчальним закладом, що позначається на більшій кількості навчальних годин при вивченні дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, а також відведених годин на виробничу практику. Аналіз освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за спеціальностями з галузі знань 0501 «Економіка і підприємництво» в Київському національному університеті імені Вадима Гетьмана (2010 р.) [130], свідчить, що цикл професійної та практичної підготовки займає найбільшу частку навчального плану, що сприяє посиленню

практичної спрямованості навчання та формуванню професійної готовності студентів. Триста шістдесят навчальних годин відводиться на проходження виробничої практики. Співвідношення нормативної і варіативної частини навчальної програми складають 66% і 34%. Вибіркові дисципліни поділяються на дві групи: пакетні і позапакетні. Перша група передбачає поглиблене вивчення нормативних дисциплін, іноземної мови зі спеціальності «Міжнародна економіка», дисциплін психолого-педагогічного циклу. Позапакетні дисципліни носять міждисциплінарний характер і включають такі дисципліни, як: інтернет-технології в бізнесі, синергетика і самоорганізація в економічній діяльності, людський розвиток, управління конфліктами, інформаційний менеджмент, трансформаційна економіка та економічна політика держави, комплексний тренінг з управління бізнес-процесами.

Освітньо-професійна програма професійної підготовки майбутніх економістів за кваліфікаційним рівнем «бакалавр» за спеціальністю «Економічна теорія» Тернопільського національного економічного університету (2012-2013 рр.) [129] охоплює такі складові, як: цикл гуманітарної і соціально-економічної підготовки (12%); цикл фундаментальної та природничо-наукової підготовки (21%); цикл професійної та практичної підготовки (67%). Протягом навчання студенти мають пройти виробничу практику, що триває шість тижнів і охоплює 324 години (3,75%) загального навчального навантаження. Самостійна робота займає 38% навчального процесу. В рамках варіативної частини студенти мають можливість вивчати такі профільні дисципліни, як: міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини, фіскальне адміністрування, митна політика зарубіжних країн, інформаційні системи і технології в митних органах, податкові розрахунки і звітність. Також студенти отримують право пройти тренінг з фаху, що триває два тижні й виступає в якості структурного елемента подальшої виробничої практики.

Аналіз навчальних планів Львівського національного університету імені Івана Франка свідчить, що професійна підготовка майбутніх економістів в

межах вищого навчального закладу здійснюється за десятьма напрямками підготовки. Навчальний план підготовки бакалавра за спеціальністю «Фінанси і кредит» (2011-2012 рр.) [115] містить чотири блоки: соціально-гуманітарний (14%); фундаментальний, природничо-науковий та загальноекономічний (28%); професійний та практичний (55,5%); виробнича практика (2,5%). Виробнича практика триває чотири тижні. Аудиторна робота складає 3745 годин (43%), в той час як самостійна робота займає 57% усього навчального навантаження. Вивчення таких вибіркових дисциплін, як: менеджмент здоров'я, міжкультурна комунікація і країнознавчі студії, дозволяє розширити світогляд студентів і отримати спектр надпрофесійних знань. Курси: «Самоменеджмент», «Організація праці менеджера» і «Етика бізнесу» в рамках циклу дисциплін фундаментальної підготовки, а також дисциплін циклу професійної підготовки: «Комунікативний менеджмент» і «Мотиваційний менеджмент» спрямовані на формування організаторських, комунікативних та управлінських вмінь студентів. Навички науково-дослідної роботи студентів формуються в процесі вивчення дисципліни фундаментального блоку «Методи наукових досліджень».

Поєднання теорії і практики є одним із основних принципів професійної підготовки у Харківському інституті банківської справи УБС НБУ. Майбутні економісти мають можливість отримати кваліфікацію за трьома спеціальностями: «Банківська справа», «Фінанси», «Облік і аудит». Характерними особливостями освітнього процесу у вищому навчальному закладі є високий рівень практичної підготовки, гнучкість побудови освітнього процесу з максимальним врахуванням індивідуальних інтересів студентів, інноваційні підходи до мовної підготовки через викладання дисциплін англійською мовою, впровадження дистанційних курсів з деяких дисциплін, використання реального програмного забезпечення, тренінгових технологій, отримання досвіду діяльності іноземних установ шляхом стажування за кордоном. Згідно з навчальним планом підготовки бакалавра за спеціальністю «Облік і аудит» (2010 р.) [117] кількість аудиторної роботи складає 58%, а

самостійної – 42%. У циклі гуманітарної підготовки студенти мають право обрати дисципліну «Психологія підприємницької діяльності», зміст якої передбачає вивчення психології ділових контактів, технік впливу в бізнесі. Формування дослідницьких вмінь здійснюється в межах дисципліни «Основи наукових досліджень» циклу загальноєкономічної підготовки, спрямованої на засвоєння методики підготовки й оформлення рефератів і науково-дослідних робіт. Практичне спрямування навчання реалізується через діяльність навчально-тренувальної станції, яка дозволяє студентам моделювати виробничі ситуації, готувати самостійно розроблені навчальні відеофільми, використовувати інформаційні простори для отримання нових знань і пошуку актуальної інформації.

Аналіз навчальних планів Чорноморського державного університету імені Петра Могили свідчить, що університет здійснює підготовку майбутніх економістів за такими напрямками підготовки, як: «Фінанси і кредит» (6.030508), «Облік і аудит» (6.030509) та «Економіка підприємства» (6.030504). Згідно навчального плану напрямку підготовки «Фінанси і кредит» (6.030508) (2010 р.) [116] кількість годин аудиторної роботи складає 44% навчального навантаження, в той час як самостійна робота студентів займає 56% освітнього процесу. Цикл дисциплін гуманітарної підготовки складає 29% навчального плану, загальноєкономічної підготовки – 46%, професійної підготовки – 25%. Професійна підготовка студентів за спеціальністю «Фінанси і кредит» передбачає поглиблене вивчення іноземної мови (19 кредитів): ділової іноземної мови (10 кредитів) та додаткової іноземної мови (9 кредитів) з подальшим складанням державного іспиту з ділової іноземної мови та можливістю захисту кваліфікаційної роботи англійською мовою. Використання інноваційних технологій та прикладних програм активізують пізнавально-пошукову діяльність студентів і сприяють формуванню їх вмінь самостійно здобувати знання.

Співвідношення кількості годин самостійної, аудиторної роботи і виробничої практики спеціальностей галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво» у шести університетах України представлено у таблиці 1.1.

Як видно з таблиці 1.1, кількість годин самостійної роботи за економічними спеціальностями в університетах України коливається в межах 30-50%.

Таблиця 1.1

**Співвідношення навчального навантаження спеціальностей галузі знань 0305 «Економіка і підприємництво»
(на основі шести університетів України)**

№ з/п	Назва вищого навчального закладу	Співвідношення навчального навантаження					
		Аудиторна робота		Самостійна робота		Виробнича практика	
		год.	%	год.	%	год.	%
1.	Чорноморський державний університет імені Петра Могили	3024	35	5616	65	216	2,5
2.	Львівський національний університет імені Івана Франка	3711	43	4713	57	216	2,5
3.	Харківський інститут банківської справи УБС НБУ	5002	58	3634	42	432	5
4.	Київський національний університет імені Тараса Шевченка	5184	60	3456	40	180	2
5.	Тернопільський національний економічний університет	5366	62	3284	38	324	3,8
6.	Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана	5703	66	2937	34	360	4

За кількістю годин самостійної роботи лідируючу позицію займають такі вищі навчальні заклади, як: Чорноморський державний університет імені Петра Могили (65%) та Львівський національний університет імені І. Франка (57%), в той час як кількість навчальних годин аудиторної роботи студентів переважає в Київському національному економічному університеті імені Вадима Гетьмана (66%) та Тернопільському національному економічному університеті (62%). Найбільша кількість годин виробничої практики спостерігається у трьох університетах України: Київському національному університеті імені Вадима Гетьмана (4%), Харківському інституті банківської справи УБС НБУ (5%) та Тернопільському національному економічному університеті (3,8%), оскільки вони є вищими навчальними закладами економічного профілю.

Отже, аналіз системи професійної підготовки майбутніх економістів у шести університетах України свідчить про такі недоліки у організації освітнього процесу, як: вузька професійна спеціалізація; відсутність міждисциплінарного підходу; недостатня кількість годин самостійної роботи та практичної підготовки студентів; відсутність спецкурсів, що формують навички студентів самостійно отримувати нові знання та оволодіти вміннями здійснювати пошук і аналіз професійно-важливої інформації.

У зв'язку з цим є доцільним аналіз особливостей економічної освіти у закордонних університетах з метою порівняння вітчизняної і зарубіжної освітніх систем та залучення передового досвіду в освітній процес університетів України. У дисертаційному дослідженні доцільно звернутися до аналізу навчальних планів провідних німецьких університетів, які здійснюють професійну підготовку майбутніх економістів за різними напрямками, з метою виявлення основних особливостей організації освітнього процесу, розподілу академічних годин, стажування студентів, сприяння їх участі у міжнародних програмах. Це пов'язано з тим, що розвиток економічної освіти у Німеччині характеризується такими особливостями, як: поєднання академічного і практичного навчання; міждисциплінарний характер навчання; інтенсивна співпраця вищих навчальних закладів та промислових підприємств.

Одним з найкращих університетів Німеччини у галузі економіки підприємства є університет Мангейма. Структура бакалаврської програми Мангеймського університету за даною спеціальністю представлена на рис. 1.8.

Рис. 1.8. Структура бакалаврської програми Мангеймського університету за спеціальністю «Бізнес-адміністрування» (2013 р.) [215]

Таким чином, професійна підготовка майбутніх економістів в університеті м. Мангейма характеризується такими перевагами, як: надання

можливості студентам координувати власний навчальний план згідно обраної спеціалізації; яскраво виражена міжнародна спрямованість, що виявляється у викладанні більшості дисциплін англійською мовою; тенденція перерозподілу фонду навчального часу на користь самостійної роботи за рахунок впровадження інформаційних освітніх технологій в освітній процес. Особливостями організації процесу навчання у Мангеймському університеті є: міждисциплінарний характер навчання, що реалізується у можливості поєднання навчальних курсів різної спеціалізації; диверсифікація навчального процесу через наявність широкого спектру навчальних дисциплін і практико-орієнтований характер навчальних курсів.

Практична спрямованість навчання є також характерною особливістю швейцарської системи освіти. Факультет бізнес-адміністрування і економіки провідного університету Санкт-Галлен пропонує програми в галузі ділового адміністрування, економіки, банківської справи та фінансів, управління і економіки. Аналіз навчальних довідників Санкт-Галленського університету за спеціальністю «Бізнес-адміністрування» [219] показує, що професійна підготовка бакалаврів триває три роки і складає 120 кредитів (3600 годин). Навчальний план складений на основі сполучення трьох методик: контактного навчання (лекції, практичні заняття, семінари), самостійного навчання (самостійне отримання знань з нових галузей) і контекстуального навчання (розвиток інтелектуальних і культурних навичок).

Структуру бакалаврської програми Санкт-Галленського університету за спеціальністю «Бізнес-адміністрування» зі змістовним наповненням кожного з блоків професійної підготовки представлено на рис. 1.9.

Як видно з рис. 1.9, нормативна частина навчальної програми підготовки майбутніх економістів складає 50% загального навчального навантаження, в той час як цикл дисциплін варіативної частини займає 17% навчальної програми, а блок контекстуального навчання – 20%. Протягом одного семестру студенти мають право в'язати участь у програмі обміну в одному з партнерських університетів.

Рис. 1.9. Структура бакалаврської програми університету Санкт-Галлен за спеціальністю «Бізнес-адміністрування» (2013 р.) [219]

Шостий семестр навчання передбачає проходження студентами інтеграційного семінару в одній зі швейцарських компаній, де студенти розробляють практичні проекти, працюючи над певною проблемою діяльності підприємства. Це

дозволяє студентам отримати досвід роботи бізнес-консультантом під наглядом супервайзера, формує навички групової роботи. В кінці практики студенти мають виступити з презентацією перед відділом менеджменту щодо шляхів покращення діяльності компанії. Самостійна робота займає окрему частину програми професійної підготовки майбутніх економістів і складає 70% навчального навантаження. Самостійне навчання студентів реалізується через використання таких форм роботи, як: віртуальні курси в Інтернеті, оволодіння дидактичними методами, тісна співпраця з тьюторами, організація дискусійних клубів з членами факультету. Сприяння саморозвитку студентів відбувається також через організацію програм коучінгу і менторінгу, протягом яких можливе відвідування семінарів на теми: соціальні норми, тайм-менеджмент, войс-тренінг.

Отже, система професійної підготовки майбутніх економістів у швейцарських університетах характеризується інтердисциплінарністю навчання, гнучкістю побудови освітнього процесу, наданням академічної свободи студентам, значній частці індивідуальної роботи в рамках навчальної програми, практичною спрямованістю навчання.

Аналіз навчальних довідників і планів Празького економічного університету свідчить, що процес професійної підготовки майбутніх економістів характеризується такими особливостями, як: використання активних методів навчання (аналіз виробничих ситуацій, ділові ігри, групові проекти); право вибору студентами навчальних дисциплін; тісна взаємодія теорії і практики (розгляд проблем підприємств з використанням кейсів); можливість вивчення дисциплін іноземною мовою; залучення викладачів з партнерських університетів з метою організації гостьових курсів; сприяння саморозвитку студентів через їх залучення у науково-дослідницьку діяльність.

Структура навчальної програми професійної підготовки бакалаврів за спеціальністю «Економіка і менеджмент підприємства» у Празькому економічному університеті представлена у схемі на рис. 1.10.

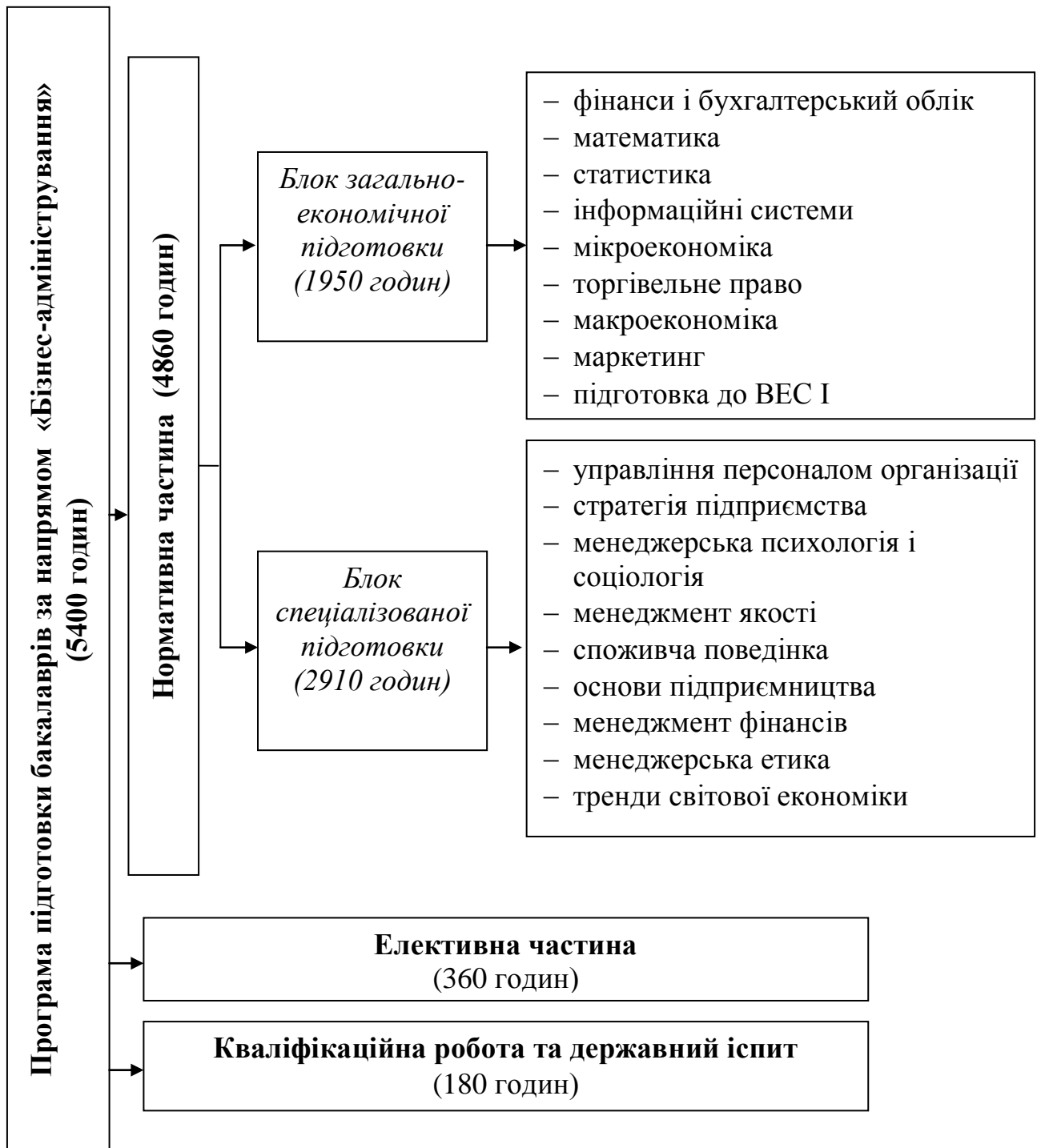

Рис. 1.10. Структура бакалаврської програми Празького економічного університету за спеціальністю «Економіка і менеджмент підприємства» (2013р.) [176]

Як видно з рис. 1.10, найбільша кількість годин відводиться на цикл спеціалізованої підготовки майбутніх економістів (54%), в той час як вивчення

дисциплін блоку загальної економічної підготовки складає 36% освітнього процесу. Окрім обов'язкових дисциплін нормативної частини у галузі основної спеціалізації, студенти мають право обрати додаткові дисципліни за суміжними спеціалізаціями, що дозволяє розширити їх професійні можливості. Право вибору навчальних курсів дозволяє студентам обрати ще на етапі навчання в університеті майбутню спеціалізацію згідно з власними інтересами та самостійно організувати початок власної професійної діяльності. Вся система навчання в університеті сприяє розвитку самоосвітніх навичок майбутніх економістів завдяки значній частині самостійної роботи у навчальних планах (65%). Формування самоосвітньої компетентності студентів в Празькому економічному університеті реалізується через впровадження в процес професійної підготовки студентів інформаційних навчальних ресурсів; створення веб-сайтів, що містять актуальну інформацію про організацію навчального процесу; організацію інтегрованих навчальних систем ISIS; можливість обрати індивідуальний навчальний графік; прикріплення кожного студента до певного референта.

Таким чином, використання новітніх освітніх технологій, домінування самостійної роботи над аудиторною, можливість інтеграції основної і додаткової спеціалізації, значна увага до вивчення іноземних мов є характерними перевагами організації професійної підготовки майбутніх економістів у системі економічної освіти Чехії.

Розгляд особливостей системи економічної освіти у зарубіжних університетах дозволяє стверджувати, що формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів займає особливе місце в організації освітнього процесу за кордоном. Цьому сприяє модернізація навчально-методичного забезпечення процесу професійної підготовки, що здійснюється за допомогою впровадження новітніх технологій, таких як: система управління навчанням (Course Management System), яка надає можливість студентам організувати процес самостійного отримання знань; програмний продукт wiki, що полягає у створенні студентами веб-сторінок та веб-квестів з певної

дисципліни або тематики; подкасти, тобто отримання доступу до розміщених на сайті університету лекцій викладачів; електронні портфоліо, що містять перелік власних досягнень у вигляді розроблених проєктів, презентацій і науково-дослідних робіт; метод симуляцій, що виступає інтерактивним методом моделювання реальних виробничих ситуацій. Основною формою організації самостійної роботи студентів у закордонних університетах є тьюторство, що полягає у здійсненні керівництва самостійною позааудиторною роботою студентів і дозволяє замінити традиційні форми викладання матеріалу консультуванням й модеруванням, тобто діяльністю, спрямованою на розкриття внутрішнього потенціалу особистості.

Таким чином, порівняльний аналіз системи професійної підготовки майбутніх економістів в університетах України та за кордоном, а саме в університетах Німеччини, Швейцарії та Чехії, свідчить про наявність деяких відмінностей в організації освітнього процесу. По-перше, зарубіжні вищі навчальні заклади економічного профілю пропонують набагато ширший спектр економічних спеціальностей порівняно з українськими, що сприяє більшій міждисциплінарності навчання та можливості отримання суміжних спеціалізацій. По-друге, українські університети надають право й фінансову підтримку студентам у проходженні стажування і підвищення кваліфікації частково лише в рамках країни, в той час як за кордоном є можливість проходження стажування у вищих навчальних закладах інших країн з правом трансферу отриманих за кордоном кредитів у диплом. По-третє, кількість годин виробничої практики за кордоном перевищує частку проходження стажування на українських підприємствах майже втричі.

Розглядаючи організацію самостійної роботи студентів, слід вказати, що така форма професійної підготовки майбутніх економістів у зарубіжних університетах складає більший відсоток навчального навантаження (в межах 60-70%) порівняно з українськими (в межах 40-50%). Формування самоосвітньої компетентності у системі зарубіжної економічної освіти реалізується через впровадження в навчальний процес спеціальних курсів,

таких як: «Самоуправління» та «Тайм-менеджмент»; вдосконалення різноманітних форм роботи зі студентами, а саме: тьюторство, модерування, симуляція, проблемне навчання, групові проекти.

У зв'язку з цим є доцільним залучення передових методів і прийомів формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за кордоном в освітній процес українських вищих навчальних закладів економічного профілю. Саме тому у подальшому планується розробка моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки з врахуванням вище зазначених методів.

Висновки до першого розділу

Необхідність вдосконалення професійної підготовки майбутніх економістів викликана потребами сучасного ринку праці у конкурентоспроможних спеціалістах з критичним мисленням та аналітичними здібностями, готових творчо застосовувати знання в різноманітних виробничих ситуаціях. У зв'язку з цим ефективність майбутньої професійної діяльності студентів-економістів залежить від наявності інтересу до постійного покращення рівня знань, вмінь й навичок, сформованості їх здатності організувати процес професійного та особистісного самовдосконалення, що зумовлює посилену увагу саме до проблеми формування самоосвітньої компетентності студентів у процесі професійної підготовки в університеті.

Теоретичний аналіз наукової літератури з проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки дозволє зробити такі висновки:

– уточнено сутність основних складових елементів поняття «самоосвітня компетентність майбутнього економіста», а саме: «компетентність», «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність». Аналіз інтерпретацій поняття

«компетентність» дозволяє розглядати даний термін як сукупність знань, вмінь й навичок, орієнтованих на науковий, професійний і особистісний розвиток особистості з метою реалізації власного потенціалу та самовдосконалення. Самоосвіта розглядається як самостійний процес пізнавально-пошукової діяльності особистості, спрямований на підвищення рівня її теоретичних знань і професійних вмінь й навичок, та можливий за умови сформованості стійкої мотивації до процесу особистісно-професійного саморозвитку. В свою чергу самоосвітня компетентність у дослідженні трактується як інтегративне явище, що характеризується наявністю потреби особистості у процесі саморозвитку, сформованістю професійно-значущих особистісних якостей, володінням вміннями й навичками самостійної роботи, які дозволяють особистості організовувати безперервний процес підвищення кваліфікації за фаховим спрямуванням;

– визначено сутність поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», яке розглядається як якісна характеристика особистості студентів-економістів, що є сукупністю професійних умінь і навичок, здатності до самостійної організації пізнавально-пошукової діяльності, усвідомлення необхідності професійно-особистісного саморозвитку, спрямованого на вдосконалення теоретичної бази знань та практичних навичок в економічній галузі з метою гнучкого реагування до соціально-економічних перетворень у суспільстві та підвищення власного рівня конкурентоспроможності на українському і зарубіжному ринках праці. Під «формуванням самоосвітньої компетентності майбутніх економістів» розуміється процес розвитку усвідомлення студентами-економістами необхідності особистісно-професійного саморозвитку у економічній галузі, оволодіння ними вміннями й навичками організації пізнавально-пошукової діяльності, здатності працювати з різними джерелами інформації фахового спрямування з метою підвищення власного рівня теоретичних знань і практичних навичок у сфері економіки, що здійснюється у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі;

– виділено чотири компоненти у структурі самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме: мотиваційно-стимулюючий, соціально-інформаційний, планово-організаційний і рефлексивно-коригуючий. Мотиваційно-стимулюючий компонент включає вміння, необхідні для усвідомлення потреби у постійному професійному самовдосконаленні, такі як: когнітивні, мотиваційні і стимулюючі. Соціально-інформаційний компонент відображає сукупність вмінь (інформаційно-пошукових, аналітичних і міжособистісних), які визначають здатність майбутніх спеціалістів до аналізу й систематизації фахової інформації, необхідної для розв’язання виробничих задач. Планово-організаційний компонент, охоплюючи такі вміння, як: управлінські, комунікативні й професійні, покликаний сформувати навички організації та управління самоосвітньою діяльністю. Рефлексивно-коригуючий компонент передбачає розвиток готовності студентів здійснювати контроль за процесом самоосвіти й оцінку отриманих результатів за допомогою формування оціночних, коригуючих і дослідницьких вмінь;

– проведено порівняльний аналіз вітчизняної і зарубіжної систем економічної освіти, що свідчить про незначну увагу в навчальних планах університетів України до розвитку вмінь студентів до самостійної організації пізнавально-пошукової діяльності; фрагментарний характер реалізації інтердисциплінарного підходу; недостатню орієнтацію на практичну і самостійну підготовку студентів через недостатню кількість виділених годин у процесі професійної підготовки в університеті; несистематичне впровадження інтерактивних методів і прийомів навчання, спрямованих саме на формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

Основні наукові положення розділу викладено в опублікованих працях [67; 68; 72; 73; 74; 75; 78; 206; 207].

РОЗДІЛ II

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки

Сучасна освіта характеризується переходом до фасилітаційного способу навчання, що передбачає стимулювання й організацію самостійної діяльності студентів, здатних до саморозвитку, нестандартного й творчого вирішення проблем, самореалізації. Стрімкий соціально-економічний розвиток сучасного суспільства зумовлює зміни у вимогах ринку праці до випускників університету, які мають володіти вміннями постійно оновлювати власні знання, підвищувати рівень професійної компетентності. У зв'язку з цим, основним завданням вищої економічної освіти є сприяння особистісно-професійному зростанню студентів через оволодіння ними способами організації пізнавально-пошукової діяльності. Саморозвиток майбутніх економістів розглядається як процес, де студенти проявляють ініціативу і здатні визначати власні навчальні потреби, ідентифікувати наявні навички та ті, які необхідно сформувати, розуміти власні мотиваційні й емоційні механізми, а також обирати ефективні стратегії для досягнення освітніх цілей.

Аналіз стану професійної підготовки майбутніх економістів в університетах України свідчить, що характер організації освітнього процесу, зміст навчально-методичних матеріалів, методичні прийоми роботи і рівень фахової підготовки випускників, необхідної для ефективної професійної самореалізації, неповною мірою відповідає сучасним вимогам ринку праці. Внаслідок цього, стає актуальною проблема проектування більш ефективної освітньої моделі, яка б враховувала інноваційні досягнення науки.

Процес формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів є неперервним і здійснюється протягом всієї професійної діяльності фахівця, а не лише у межах професійної підготовки у вищому навчальному закладі. Проте саме в процесі навчання в університеті у студентів необхідно сформувати базові вміння та компоненти, що є складовими самоосвітньої компетентності задля здатності студентів у майбутньому здійснювати процес самовдосконалення. У зв'язку з цим для успішної реалізації процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів доцільно розглянути організаційно-методичні засади формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів у процесі професійної підготовки за допомогою методу моделювання.

Основи моделювання є об'єктом дослідження таких науковців, як: В. Афанасьєва [7], Л. Капченко [66], Г. Серікова [157], В. Штоффа [190]. Аспекти застосування моделі у педагогічному дослідженні розглядаються у роботах: В. Беспалько [14], Н. Голуб [38], Ю. Делімової [45], А. Остапенко [133]. Питанню розробки моделей процесу формування різного роду компетентностей студентів-економістів присвячено праці: Н. Баловсяк [9], Н. Боярчук [20], О. Ножовніка [123], Г. Чепорової [185].

Аналіз літератури показує, що моделювання, як ефективний прийом аналізу явищ, надає можливість цілісно сконструювати процес формування необхідних вмінь, починаючи від визначення цілей до отримання остаточного результату. Метод моделювання дозволяє виділити, обґрунтувати та проаналізувати структуру і функціональні параметри досліджуваного об'єкту. Дане поняття розглядається як метод опосередкованого вивчення об'єкту, в ході якого досліджується не сам об'єкт, а допоміжна система – модель [190]. Саме тому моделювання завжди визначається саме через цю систему. У загальному сенсі модель – це матеріально представлений об'єкт, який в процесі пізнання замінює об'єкт-оригінал, зберігаючи важливі для дослідження типові характеристики [179].

Модель є засобом дослідження такого об'єкту, який вона представляє. В рамках даного дослідження при моделюванні процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за основу береться визначення категорії «модель» В. Штоффа [190], який розглядає її як мисленнєво уявну та матеріально реалізовану систему, яка, відображаючи та відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщувати його так, що її вивчення дає нову інформацію про об'єкт [190]. Тобто, модель – це прообраз або прототип реального об'єкту, який систематизує уявлення і виступає шляхом пізнання явищ. Модель у дослідженні виконує подвійну роль: вона одночасно і об'єкт вивчення (оскільки вона замінює інший схожий об'єкт), і експериментальний засіб (оскільки вона є засобом пізнання цього об'єкта).

Модель формування самоосвітньої компетентності (СК) майбутніх економістів розглядається як системна сукупність взаємопов'язаних компонентів, які здійснюються у процесі професійної підготовки у єдності їх характерних особливостей і створюють умови для успішної навчально-пізнавальної діяльності студентів та саморозвитку. Об'єктом моделювання є процес перебігу самоосвітньої діяльності майбутніх економістів, суб'єкти – студенти та викладачі. Метою моделювання є опис структури процесу формування самоосвітньої компетентності на основі виділених основних елементів, зв'язків між ними, що дозволяє забезпечити його протікання.

Спираючись на попередньо розроблені моделі науковців, які розглядають процес формування самоосвітньої компетентності студентів різного профілю, а саме: Н. Воропай [29], О. Ножовніка [123], М. Ноулза [199], Є. Співаковської-Ванденберг [167], О. Чеботарьової [184], стає зрозумілим, що дані моделі є відображенням реального навчального процесу, у якому сукупність форм, методів і прийомів спрямована на оволодіння вмій й навичок самоосвітньої діяльності, а також особистісного розвитку студентів. Сукупність блоків у моделі дозволяє чітко представити цілеспрямований процес формування самоосвітньої компетентності студентів в освітньому просторі. Зміст кожного компоненту або блоку варіюється впродовж навчання відповідно до змістовних

модулів та тем дисциплін і впроваджується в рамках всіх організаційних форм навчання.

Структура та мета самоосвітньої компетентності є системоутворюючими компонентами у системі формування самоосвітніх навичок студентів-економістів. Метою процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є навчання студентів-економістів раціонально організувати власну пізнавально-пошукову діяльність. З огляду на визначену мету у представленій моделі слід виокремити компоненти, що розкривають шляхи досягнення цілі та визначають змістовне наповнення, методичне забезпечення процесу, педагогічні умови, рівні сформованості самоосвітньої компетентності за допомогою обґрунтованих критеріїв та очікуваний результат.

У зв'язку з цим, модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів включає три блоки: нормативно-теоретичний, організаційно-технологічний, оцінювально-результативний, змістовне наповнення яких представлено у схемі на рис. 2.1.

Як видно зі схеми на рис. 2.1, кожен блок моделі включає компоненти, що регламентують організацію процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Нормативно-теоретичний блок формулює теоретичні засади проблеми дослідження і включає цільовий (мета та задачі професійної підготовки майбутніх економістів) та теоретичний (концептуальна та нормативно-освітня підсистеми) компоненти. Другий, організаційно-технологічний, блок визначає поетапність перебігу процесу формування кожного з компонентів самоосвітньої компетентності, педагогічні умови та методичне забезпечення, що стимулює пізнавально-пошукову діяльність студентів у процесі професійної підготовки. За допомогою оцінювально-результативного блоку проводиться аналіз змін в оволодінні студентами вміннями організації самоосвітньої діяльності та проводиться оцінка результатів освітнього процесу й досягнення поставленої мети. Даний блок включає основні критерії, показники та рівні сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

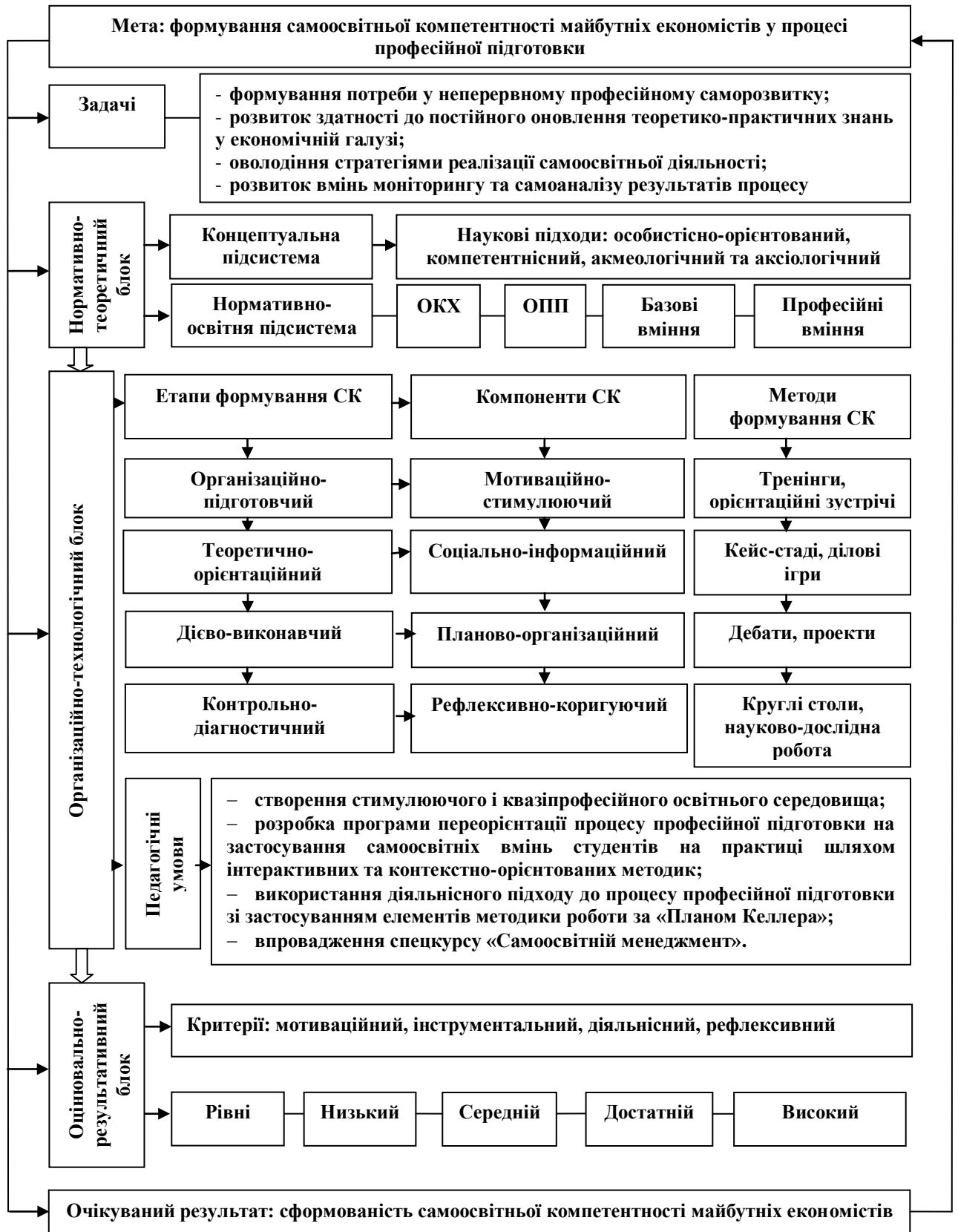

Рис. 2.1. Модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів

Реалізація мети формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме навчання студентів раціонально конструювати власну пізнавально-пошукову діяльність у дослідженні здійснюється протягом чотирьох етапів: організаційно-підготовчого, теоретично-орієнтаційного, дієво-виконавчого та контрольного-діагностичного. Кожний етап визначається сформованістю певних вмінь і якостей та досягненням певних критеріїв розвитку самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

Організаційно-підготовчий етап передбачає формування складових елементів структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме розвиток вмінь усвідомлювати мотиви самоосвітньої діяльності, засвоювати нові знання, розуміти основні завдання процесу самоосвіти та необхідність постійно підвищувати власний рівень особистісного розвитку.

На організаційно-підготовчому етапі головними завданнями виступають:

- визначення рівня розвитку психологічних якостей студентів, їх інтересів та цілей з метою подальшого формування позитивної мотивації до процесу формування самоосвітньої компетентності;
- інформування майбутніх економістів щодо понять «самоосвіта», «самоосвітня компетентність», їх структури, змісту та функцій;
- формування стійкої позитивної мотивації студентів до процесу формування самоосвітньої компетентності шляхом впровадження інтерактивних методів навчання.

Реалізація першого завдання організаційно-підготовчого етапу моделі здійснюється під час вивчення дисципліни «Психологія» з загальноосвітнього блоку (I курс, третій триместр, 54 години за навчальним планом), а також під час тестування студентів. В процесі ознайомлення з темами «Пізнавальні процеси», «Міжособистісні відносини», «Здатності», «Психологічна характеристика особистості», «Спілкування і мовлення», «Психологічна характеристика діяльності» майбутні економісти дізнаються про такі психологічні характеристики, як: активність особистості, інтереси, ціннісні орієнтації, вміння, навички, мотивація; формується уявлення студентів про основні механізми розвитку

особистості. Майбутні економісти вчаться скласти власний соціально-психологічний портрет.

На практичних заняттях студенти-економісти виконують низку тестових завдань, результати яких потім використовуються на формувальному етапі експерименту для визначення індивідуального підходу до процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Так, діагностування сформованості мотиваційних вмінь студентів здійснюється за допомогою методики вивчення мотивації навчальної діяльності (А. Реан і В. Якунін [84]), тестів: «Готовність до саморозвитку» (Т. Ратанова та Н. Шляхта [84]) та «Тип сприйняття групи особистістю» (О. Залюбовська [84]), питальнику «Мотивація до успіху» (Т. Елерс [108]). Виявлення домінуючих мотивів та психологічних особливостей дозволяє скоординувати процес формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів відповідно до їх якостей. На практичних заняттях майбутні економісти виконують низку вправ і завдань на розвиток логічно-понятійного мислення, складання асоціативного ряду, встановлення логічних закономірностей.

Виконання другого завдання даного етапу моделі формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів відбувається під час вивчення дисципліни «Філософія» (І курс, другий-третій триместри, 46 годин за навчальним планом), орієнтованої на отримання знань з основних принципів теорії пізнання і мотивації при ознайомленні з такими темами, як: «Методологія пізнання», «Функції самосвідомості: самопізнання, самооцінка, саморегуляція», «Когнітивна сфера свідомості», «Мотиваційна сфера свідомості: потреби, інтереси, цінності, стійкі емоційні стани». Навчальний курс «Університетська освіта» (І курс, перший триместр, 28 годин за навчальним планом), а саме вивчення тем: «Особливості професійної освіти у вищих навчальних закладах України», «Організація навчального процесу в університеті», «Форми і методи контролю», «Організація самостійної роботи студентів», «Оцінювання результатів навчальної діяльності», «Тематичний пошук інформації в Інтернеті». В процесі вивчення дисципліни «Університетська освіта» («Вища освіта та Болонський процес») організовуються

такі заходи, як: диспут *«Чому я віддаю перевагу: самостійній чи аудиторній роботі?»*, дебати *«Шляхи поліпшення моєї освіти»*, модерація *«Якою я бачу свою майбутню професію?»*, адаптаційний тренінг для студентів першого курсу *«Основи організації навчально-пізнавальної діяльності»*.

Реалізація третього завдання організаційно-підготовчого етапу моделі, а саме формування стійкої позитивної мотивації, відбувається під час вивчення дисциплін *«Історія економіки та економічної думки»* та *«Іноземна мова»*, а також під час проведення зустрічей з представниками провідних компаній, круглого столу *«Проблеми економіки України і регіону»*, ділової гри *«Аналіз»*, кейсу *«Започаткуй власний бізнес»*, міні-тренінгу *«Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності»*.

У даному дослідженні в процесі формування мотивації студентів як відправного моменту формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів доцільно спиратися на стадіальну модель мотиваційного процесу І. Ільїна [63], яка складається з трьох етапів, а саме: формування первинного стимулу, розвитку пошукової активності, вибору мети і формування намірів.

Перший етап, а саме *формування первинного стимулу*, характеризується аналізом студентів-економістів власних недоліків, що призводить до розуміння ними необхідності вдосконалювати власні знання. Розглядаючи процес стимулювання майбутніх економістів до здійснення самоосвітньої діяльності, слід виділити такі прийоми роботи, як: навчальні ігри, міні-тести, міні-кросворди, студентські конкурси, використання байок з тематики дисципліни, створення асоціативних малюнків на характеристику певного економічного терміну, економічний аукціон та організація тижнів спеціальності.

Розвиток першого елемента мотиваційного процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів відбувається під час вивчення дисциплін *«Політична економія»* та *«Історія економіки та економічної думки»*, зокрема під час організації інсценізацій на теми: *«Як залучити людей до праці?»*, *«Невидима» рука ринку»*, *«Сторінки економічної історії людства»*. Такий вид роботи викликає зацікавлення студентів у поповненні власних знань

та стимулює їх до самостійного опрацювання інформації. В межах вивчення дисципліни «Історія економіки і економічної думки» при розгляді провідних ідей економістів минулого є доцільним використання ділової гри «Аналіз». З метою формування даного елемента для майбутніх економістів організуються екскурсії на підприємства, фінансові установи, де під час спостереження за виробничим процесом, а також спілкування з керівниками та провідними фахівцями, студенти проводять аналіз діяльності компанії та усвідомлюють необхідність формування самоосвітньої компетентності.

Формування другого етапу мотиваційного процесу, а саме *розвиток пошукової активності*, здійснюється під час організації кейс-стаді «Започаткуй власний бізнес» з роботою над кейсом «Розробка бізнес-плану власного підприємства» в рамках дисципліни «Іноземна мова», що сприяють створенню позитивної мотивації до самоосвіти, можливості застосовувати набуті фахові знання у процесі вивчення англійської мови та фахових курсів. Для того, щоб заснувати власний бізнес, майбутні економісти мають розробити власний бізнес-план, провести ринкове дослідження, виділити сегменти ринку, провести промокампанію і створити рекламу. Завдання зорієнтоване на набуття студентами прийомів самостійної обробки інформації, самоорганізації навчальної діяльності, здійснення самоконтролю й самооцінювання. При вивченні дисципліни «Університетська освіта» («Вища освіта та Болонський процес») на першому курсі в форматі інтерактивного заняття можуть бути організовані такі заходи, як: круглий стіл на тему «Чому я віддаю перевагу: самостійній роботі або аудиторній?», міні-тренінг «Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності», дебати «Шляхи поліпшення моєї освіти», модерація «Якою я бачу свою майбутню професію?», «Роль самоосвіти у професійній діяльності економіста». Дані форми роботи спрямовані на мотивування студентів-економістів у необхідності самостійної навчально-пізнавальної діяльності.

Третя складова мотиваційного процесу, *вибір мети та формування намірів*, реалізується через організацію психологічних тренінгів, що стимулюють

формування самостійної професійної позиції майбутніх економістів. Основною метою адаптаційного тренінгу для студентів першого курсу «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності», розрахованого на 18 навчальних годин, є розвиток вмінь самостійно конструювати план перспектив на майбутнє, формулювати особистісні і професійні плани. З метою усвідомлення значущості обраної спеціальності студентам економічного факультету пропонується виконати такі завдання, як: «*Я-студент*» та «*Я-професіонал*» зі створенням власного образу та визначенням професійно важливих якостей, що дає можливість чітко уявити особливості власної професії. Виконуючи вправу «*Ідеальний професіонал*», майбутні економісти виділяють і обговорюють якості та вміння, якими, на їх думку, володіють представники обраної професії, а також проводять порівняльний аналіз на відповідність власних якостей та вмінь ідеальній моделі. Для самовизначення студентам пропонується вправа «*Список важливих справ*», виконання якої передбачає складання особистого плану індивідуального і професійного розвитку на п'ять років з визначенням пріоритетів професійно-особистісного розвитку.

Перший, організаційно-підготовчий, етап моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів представлено у табл. 2.1.

Отже, метою організаційно-підготовчого етапу моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів виступає визначення рівня психологічних якостей особистості, її цілей, потреб і ціннісних орієнтирів за допомогою анкетування і психологічних тестів; інформування майбутніх економістів щодо змістовного наповнення понять «самоосвіта» і «самоосвітня компетентність» з метою формування загального уявлення про сутність самоосвітньої діяльності; формування стійкої позитивної мотивації до необхідності процесу самовдосконалення. В ході організаційно-підготовчого етапу студенти-економісти беруть участь у роботі круглого столу, інсценізаціях, організовуються дебати, модерації, кейс-стаді, міні-тренінги, екскурсії на підприємства, орієнтаційні зустрічі з провідними представниками економічної галузі.

**Завдання, змістовне наповнення та показники сформованості
організаційно-підготовчого етапу формування самоосвітньої
компетентності**

Організаційно-підготовчий етап		Змістовне наповнення	Кількість годин	Завдання	Показники сформованості
Організаційно-підготовчий етап	I тримістр	Змістовне наповнення	Кількість годин	Завдання	Показники сформованості
		Вивчення курсу «Університетська освіта» (6 тем)	28	– визначити рівень розвитку психологічних якостей студентів; – забезпечити мотиваційне ставлення студентів до процесу формування самоосвітніх вмінь; – сформувати загальне уявлення про сутність самоосвітньої діяльності майбутніх економістів.	– наявність інтересу до самоосвітньої діяльності; – обізнаність студентів щодо понять «самоосвіта», «самоосвітня компетентність»; – усвідомлення необхідності оволодіння і реалізації самоосвітньої компетентності як складової професійної підготовки майбутніх економістів.
		Анкетування, психологічні тести	10		
	Орієнтаційні зустрічі з представниками провідних компаній	6			
	II тримістр	Вивчення дисципліни «Філософія» (2 теми)	30	– визначити рівень розвитку психологічних якостей студентів; – забезпечити мотиваційне ставлення студентів до процесу формування самоосвітніх вмінь; – сформувати загальне уявлення про сутність самоосвітньої діяльності майбутніх економістів.	– наявність інтересу до самоосвітньої діяльності; – обізнаність студентів щодо понять «самоосвіта», «самоосвітня компетентність»; – усвідомлення необхідності оволодіння і реалізації самоосвітньої компетентності як складової професійної підготовки майбутніх економістів.
		Дебати «Шляхи поліпшення моєї освіти»	2		
		Тренінг «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності»	18		
	III тримістр	Круглий стіл «Проблеми економіки України і регіону»	4	– визначити рівень розвитку психологічних якостей студентів; – забезпечити мотиваційне ставлення студентів до процесу формування самоосвітніх вмінь; – сформувати загальне уявлення про сутність самоосвітньої діяльності майбутніх економістів.	– наявність інтересу до самоосвітньої діяльності; – обізнаність студентів щодо понять «самоосвіта», «самоосвітня компетентність»; – усвідомлення необхідності оволодіння і реалізації самоосвітньої компетентності як складової професійної підготовки майбутніх економістів.
		Ділова гра «Аналіз»	4		
		Кейс-стаді «Започаткуй власний бізнес»	10		
		Міні-тренінг «Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності»	6		
		Вивчення дисципліни «Психологія» (6 тем)	54		
Вивчення дисципліни «Філософія» (2 теми)		16			

Під час другого, *теоретично-орієнтаційного*, етапу формується низка вмінь, що є складовими елементами структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

На другому, теоретично-орієнтаційному, етапі моделі формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів головними завданнями виступають:

- формування складових елементів структурних компонентів самоосвітньої компетентності студентів шляхом впровадження у навчальний процес інтерактивних методів навчання;

- створення стимулюючого освітнього середовища у процесі професійної підготовки з метою активізації діяльності майбутніх економістів та успішного формування складових вмінь самоосвітньої компетентності.

Реалізація першого завдання теоретично-орієнтаційного етапу відбувається під час вивчення дисциплін курсу професійної та практичної підготовки майбутніх економістів, а саме: «Менеджмент» (2 курс, перший триместр, 62 години за навчальним планом), «Маркетинг» (2 курс, другий триместр, 39 годин за навчальним планом), «Економіка підприємства» (2 курс, другий-третій триместри, 44 години за навчальним планом), «Ділова іноземна мова» (2 курс, третій триместр, 12 годин за навчальним планом).

Під час вивчення курсу «Менеджмент» студенти знайомляться з такими темами, як: «Функції планування, організації, мотивації і контролю в менеджменті», «Комунікації в менеджменті», «Лідерство в менеджменті», «Методи прийняття управлінських рішень», «Вирішення проблемних ситуацій». Вирішуючи кейси та управлінські задачі, майбутні економісти оволодівають вміннями виділяти характерні властивості процесів управління, здійснювати системний підхід до опису процесів управління. Контент-аналіз робочої програми з дисципліни «Менеджмент» свідчить, що зміст програми охоплює такі питання, як: «Лідерські навички економістів», «Особливості професійної діяльності економістів», «Професіограма економіста», які спрямовані на формування уявлення про поняття «модель фахівця» і

«професійна компетентність», і виступає теоретичним підґрунтям для подальшого особистісного й професійного розвитку студентів економічного факультету. Навчальна дисципліна «Економіка підприємства» передбачає ознайомлення студентів з такими темами, як: «Продуктивність, мотивація і оплата праці», «Прогнозування, планування й організація діяльності», «Система управління персоналом», «Організація праці». В ході вивчення дисципліни «Ділова іноземна мова» формуються практичні вміння студентів в галузі діалогічного і монологічного мовлення у сфері професійної комунікації, формується техніка ділової бесіди.

З метою формування складових елементів соціально-інформаційного компоненту, зокрема інформаційно-пошукових та аналітичних вмінь майбутніх економістів, при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Менеджмент» і «Маркетинг» є доцільним використання кейсів за темами: «Ціноутворення», «Кадри підприємства і продуктивність праці», «Ефективний кадровий менеджмент»; ділової гри «Інвестиційний портфель»; круглих столів на теми «Бізнес-культура в різних країнах», «Глобалізація: за і проти». На практичних заняттях, використовуючи нормативні документи, устави, річні звіти організацій, студенти проводять розрахунок економічних показників, роблять висновки щодо динаміки показників, представляють фактори, що впливають на той чи інший показник, представляють результати у графічному вигляді. Метою ділової гри «Інвестиційний портфель» є формування студентами портфелю для інвесторів, який має включати чотири цінні папери, а саме акції, з запропонованих п'яти підприємств: НАК «Нафтогаз» України, ПАТ «Укртелеком», ЗАТ Авіокомпанія «Аеросвіт», ЗАТ «Київстар Дж.Ес.Ем», ДП «Лакталіс-Україна». Аналізуючи українські фондові індекси, студентам-економістам необхідно визначити: внески в акції якої з компаній є більш ризиковими. За допомогою даних методів студенти отримують позитивний досвід інформаційних пошуків, а також відбувається стимулювання інтересу до роботи з різними джерелами інформації та формування аналітичних вмінь.

Розвиток інформаційно-пошукових і аналітичних вмінь майбутніх економістів здійснюється під час виконання таких вправ, як: створення образів та аналогій; складання структурно-логічних схем, діаграм, систематизуючих таблиць; укладання глосарію фахової термінології, – спрямованих на пошук інформації за допомогою Інтернет-мереж. Наприклад, при вивченні теми «Економічні системи» студентам пропонується написати причинно-наслідкове есе *«При якій економічній системі Ви б хотіли жити?»*, у якому вони викладають власний аналіз умов, факторів та ситуації, оцінюють причини та отриманий результат. Вправи на складання інтелект-карт є також ефективним прийомом формування аналітичних вмінь майбутніх фахівців економічного профілю. Зокрема, при вивченні теми *«Сегментація ринку»* з дисципліни «Маркетинг», студенти складають інтелект-карту, яка посередині містить формулювання проблеми, що розглядається, а зліва у вигляді геометричних фігур структурується вихідна інформація: умови задачі, вид товару, тип ринку, характеристики сегменту ринку, фактори зовнішнього середовища та інше. Праворуч у вигляді блоків представлені пропозиції студентів щодо вибору стратегій позиціонування даного інноваційного продукту.

Вміння студентів-економістів налагоджувати міжособистісні стосунки у групі формується за допомогою використання таких методів, як: вправ (*«Інтерв'юєр»*, *«Опонент»*, *«Дискусія за правилами»*, *«Презентація продукту»*, *«Конфлікт співпрацівника з клієнтом»*); ділових ігор (*«Рекламний проект»* та *«Прийняття колективних рішень»*); дискусії *«Шляхи вирішення фінансової кризи в Україні»*, що сприяють формуванню міжособистісних вмінь студентів як складової їх самоосвітньої компетентності, розвитку діалогічного мовлення, творчого мислення та навичок ведення диспуту. Виконання вправи *«Опонент»* в рамках вивчення дисципліни «Ділова іноземна мова» спрямоване на формування вмінь майбутніх економістів виступати з промовою, висловлювати власну точку зору стосовно питань, які мають багатоаспектний характер, а тому формують комунікативні вміння студентів-економістів. Під час дискусії на тему *«Шляхи вирішення фінансової кризи в Україні»* на заняттях з дисципліни

«Національна економіка» академічна група з чотирьох-п'яти студентів працює за одним з напрямів і організовується дискусія стосовно певного аспекту. Організація такого заходу сприяє формуванню аналітичних вмінь майбутніх економістів за рахунок вивчення соціально-економічних аспектів розвитку країни, а також навичок налагодження міжособистісного спілкування всередині групи.

Ділова гра *«Рекламний проект»* в рамках вивчення дисципліни «Економіка підприємства» спрямована на формування вмінь студентів-економістів розробляти рекламний проект певного товару із застосуванням різних засобів розповсюдження інформації. Однією з переваг даної методики є активізація здатності студентів працювати в команді, вміння координувати власні дії, беручи до уваги зовнішнє середовище, а також знаходити ефективні рішення в процесі гри. Проведення *ділової гри «Прийняття колективних рішень»* в ході вивчення навчального курсу «Економіка підприємства» формує уявлення майбутніх економістів щодо психології взаємовідносин у групі та ставить за мету розвиток самостійного і колективного мислення студентів. Група студентів поділяється на команди, що конкурують між собою, задача яких шляхом колективного обговорення впорядкувати види продукції за їх важливістю і корисністю.

Робота над проектом *«Ефективна поведінка на ринку праці»*, що організовується під час вивчення дисципліни «Менеджмент» спрямована на формування вмінь майбутніх економістів здійснювати пошук інформації про вакансії на ринку праці; складати резюме; ефективно поводитись на співбесіді; використовувати на практиці правила оформлення основних документів з трудових правовідносин. Під час проектної діяльності застосовуються такі прийоми роботи, як: робота у малих групах, індивідуальні завдання, презентації, ділова гра *«Співбесіда з роботодавцем»*.

Отже, теоретично-орієнтаційний етап формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів спрямовано на створення стимулюючого і квазіпрофесійного середовища у процесі професійної підготовки в

університеті. Цей процес відбувається під час вивчення тем з дисциплін циклу професійно-практичної підготовки; впровадження інтерактивних методів навчання, таких як: проведення круглих столів, дискусій; організація ділових ігор, кейс-стаді, складання інтелект-карт, орієнтовані на отримання теоретичних знань і оволодіння ключовими вміннями, необхідними студентам-економістам для здійснення процесу самовдосконалення.

Завдання, змістовне наповнення та показники сформованості теоретично-орієнтаційного етапу моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки представлено у табл. 2.2.

Таблиця 2.2

**Завдання, змістовне наповнення та показники сформованості
теоретично-орієнтаційного етапу формування самоосвітньої
компетентності майбутніх економістів**

Теоретично-орієнтаційний етап	Другий курс	I тримістр	Змістовне наповнення	Кількість годин	Завдання	Показники сформованості
			Вивчення дисципліни «Менеджмент» (5 тем)	62	– формування складових елементів чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності; – орієнтація на створення стимулюючого освітнього середовища у процесі професійної підготовки з метою активізації	– сформованість складових вмінь структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів; – оволодіння знаннями і вміннями, необхідними для організації самоосвітньої діяльності
			Кейс-стаді	10		
			Ділова гра «Інвестиційний портфель»	4		
		Круглий стіл «Бізнес-культура в різних країнах»	4			
		II тримістр	Вивчення дисципліни «Маркетинг» (3 теми)	39	– сформованість складових вмінь структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів; – оволодіння знаннями і вміннями, необхідними для організації самоосвітньої діяльності	
			Ділова гра «Рекламний проект»	4		
			Дискусія «Шляхи вирішення фінансової кризи в Україні»	4		
Виконання вправ	10					

III триместр	Вивчення дисципліни «Економіка підприємства» (4 теми)	44	пізнавально-пошукової діяльності майбутніх економістів.	економістів.
	Круглий стіл «Глобалізація: за і проти»	4		
	Робота над проектом «Ефективна поведінка на ринку праці»	10		
	Ділова гра «Прийняття колективних рішень»	4		

Основним завданням *дієво-виконавчого* етапу моделі є формування складових елементів чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме таких вмінь, як: використовувати ціннісні орієнтації у процесі самореалізації; аналізувати отриману інформацію, співпрацювати з колективом, пропонуючи власні ідеї; раціонально використовувати власний час для організації пізнавально-пошукової діяльності; покращувати отримані результати з метою підвищення ефективності саморозвитку.

Реалізація даного завдання здійснюється за допомогою використання таких форм роботи, як: участь студентів економічного факультету в проектній і дослідницькій діяльності, позааудиторних заходах (олімпіади, конкурси); організація круглих столів і диспутів; робота над кейсами; викладання спеціалізованого курсу «Самоосвітній менеджмент».

Майбутні економісти мають можливість брати участь у проектній діяльності спільно з викладачами, наприклад, під час роботи над такими проектами, як: «Оновлення сайту факультету», «Програма студентських новин», «Економічний клуб». Також студенти працюють над дослідницькими роботами спеціалізованого характеру в рамках вивчення дисциплін «Гроші та кредит» та «Фінансовий ринок» на теми: «Прогнозування розвитку валютного ринку України», «Створення моделі впливу змін валютних курсів на рівень

життя населення Причорноморського регіону», «Прогнозування тенденцій розвитку регіональної економіки на прикладі Миколаївської області». В рамках навчального курсу «Ділова іноземна мова», працюючи над контекстно-орієнтованим завданням «Зарубіжні економічні зв'язки Миколаївської області», заснованому на реальних даних Миколаївського регіону, студенти економічного факультету отримують буклети Миколаївської торгово-промислової палати з інформацією про ситуацію експорту та імпорту в області, а також реквізити лідируючих підприємств-експортерів.

Однією з найбільш ефективних форм позааудиторних занять є проведення економічних турнірів; участь студентів у олімпіадах, конкурсах: «Інформаційний марафон» та «Бліц-турнір». Формуванню комунікативних вмінь майбутніх економістів сприяє такий вид роботи, як «круглий стіл» на тему: «Від європейської інтеграції країни до європейської інтеграції економіки: нові можливості чи нові проблеми?» в межах вивчення дисципліни «Іноземна мова», в ході якого студенти у групах обговорюють перспективи, які отримує країна зі вступом до Європейського союзу, особливо у галузі економіки. Вирішення даної проблеми студентами здійснюється за допомогою застосування SWOT-аналізу, який передбачає вивчення та обговорення внутрішніх сильних і слабких аспектів певного явища на даний момент, а також зовнішніх можливостей і загроз, які очікуються у майбутньому. Співпрацюючи у групі, студенти розвивають комунікативні вміння та навички роботи у групі.

Організація диспутів на практичних заняттях може стосуватись таких тем, як: «Різноманіття моделей ринкових структур», «Ринок освітніх послуг як приклад олігополістичної структури»; «Офшорні зони: плюси та мінуси» із застосуванням ПОПН-формули, за допомогою якої майбутні економісти висловлюють: позицію (пояснюють, в чому полягає їх точка зору); обґрунтування (наводять докази); приклади (використовують конкретні приклади при поясненні своєї позиції); наслідки (роблять висновки в результаті обговорення визначеної проблеми). В ході короткого виступу учасники

дискусії висловлюють власну точку зору і ставлення до запропонованої проблеми.

Створення квазіпрофесійного освітнього середовища реалізується за допомогою використання кейсів, що виступають імітацією реальної ситуації і дозволяють студентам-економістам в аудиторних умовах розглянути практичні аспекти професійної діяльності. На даному етапі в рамках вивчення дисциплін професійної та практичної підготовки є доречним використання таких кейсів, як: *«Оптимізація виробничого процесу»*, *«Оптимізація роботи логістичного ланцюга»*, *«Моделювання бізнес-стратегії підприємства»*, *«Конкуруючі команди-підприємства»*, які відповідно передбачають моделювання матеріального і фінансового потоку від виробника через дистрибуцію у роздрібну торгівлю; прийняття рішень щодо закупівель, виробництва і продажу; розрахунок фінансових коефіцієнтів.

У зв'язку з означеною метою дієво-виконавчого етапу моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів розроблено спецкурс *«Самоосвітній менеджмент»*, що викладається для студентів третього курсу в третьому триместрі та розрахований на 36 аудиторних навчальних годин. Програму спецкурсу *«Самоосвітній менеджмент»* представлено у додатку Б. Даний спецкурс передбачає вісімнадцять занять, кожне з яких складається з теоретичної і практичної частини. Основна мета спецкурсу – навчити майбутніх економістів раціонально організувати пізнавально-пошукову діяльність. Зміст даного курсу орієнтовано на формування базових знань й вмінь студентів-економістів в галузі організації пізнавально-пошукової діяльності з залученням інтернет-ресурсів та комп'ютерних програм. Проведення спецкурсу включає вивчення таких тем, як: самоосвіта як особливий вид пізнавально-пошукової діяльності; змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність», його структурні компоненти; планування, технологія і методика організації самоосвітньої діяльності майбутніх економістів; організація інформаційно-пошукової роботи; тайм-менеджмент; самоконтроль пізнавально-пошукової діяльності.

Отже, на дієво-виконавчому етапі моделі розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх економістів відбувається формування і розвиток навичок студентів організувати пізнавально-пошукову діяльність у процесі професійної підготовки. Дана мета реалізується у процесі вивчення навчальних дисциплін фахової підготовки, за умови створення квазіпрофесійного освітнього середовища та організації низки заходів, а саме: участі студентів у проектній і дослідницькій діяльності, позааудиторних заходах (олімпіади, конкурси); організації круглих столів і диспутів, кейс-стаді; викладання спеціалізованого курсу «Самоосвітній менеджмент».

Завдання, змістовне наповнення та показники сформованості дієво-виконавчого етапу моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки представлено у табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Завдання, змістовне наповнення та показники сформованості дієво-виконавчого етапу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів

Дієво-виконавчий етап	Третій курс	Змістовне наповнення		Кількість годин	Завдання	Показники сформованості	
		I тримістр	Робота над проектами: «Оновлення сайту факультету», «Програма студентських новин»		24	– розвивати практичні вміння й навички організувати пізнавально-пошукову діяльність; – формувати здатність застосовувати самоосвітні вміння у процесі професійної діяльності.	– сформованість навичок активного використання самоосвітніх вмінь у професійній діяльності; – здатність управляти процесом самоосвіти в умовах виробничої ситуації;
			Круглий стіл на тему: «Від європейської інтеграції країни до європейської інтеграції економіки: нові можливості чи нові проблеми?»		6		
		II тримістр	Контекстно-орієнтоване завдання «Зарубіжні економічні зв'язки Миколаївської області»		8		
Кейс-стаді			20				

		Участь у диспутах із застосуванням ПОПН-формули	6		– володіння практичними вміннями й навичками з організації самоосвітньої діяльності.
	III тримістр	Спецкурс «Самоосвітній менеджмент»	36		
		Підготовка дослідницьких робіт з дисциплін фахової підготовки	26		
		Анкетування, психологічні тести	8		

Четвертий, *контрольно-діагностичний*, етап спрямовано на формування вмінь студентів-економістів проводити моніторинг самоосвітньої діяльності та самоаналіз результатів її виконання. На даному етапі відбувається розвиток низки вмінь, що є складовими елементами мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного та рефлексивно-коригуючого компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Головним завданням контрольно-діагностичного етапу моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є аналіз результатів роботи з метою коригування методики розвитку самоосвітніх вмінь студентів-економістів. Для перевірки результатів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів використовуються суб'єктивні (тестування, опитування, анкетування) та об'єктивні (участь у позааудиторних заходах, академічних та неакадемічних програмах міжнародного стажування) методи контролю.

Реалізація основної мети контрольно-діагностичного етапу здійснюється за допомогою таких заходів, як: участь студентів у діловій грі «Особистий рахунок», захист науково-дослідних робіт, публікація статей, створення «паспорту самоосвітньої компетентності», складання портфоліо.

З метою формування вмінь здійснювати самоаналіз результатів пізнавально-пошукової діяльності у процесі неперервного процесу самовдосконалення необхідно створити «паспорт самоосвітньої компетентності», що містить перелік вмінь для можливості студентів проаналізувати власний рівень сформованості необхідних для професійної

діяльності вмінь. Структура індивідуальної компетентнісної моделі включає: визначення та набір вмінь майбутніх економістів; характеристику рівнів сформованості самоосвітньої компетентності; блок уточнень і приміток, який заповнюється студентами; таблицю ранжування професійних вмінь за ступенем значущості з точки зору студента та самооцінку розвитку кожного виду вмінь за критеріальною шкалою.

Ділова гра «*Особистий рахунок*» дозволяє навчити студентів-економістів методам та прийомам самоконтролю і самооцінки. Всі студенти виконують ролі робітників певного підприємства, яким нараховується певна сума умовної заробітної плати, в той час як викладач виконує роль керівника фірми, який оцінює діяльність студентів, тобто робітників фірми, та нараховує заробітну плату у вигляді виставлених балів за навчальні досягнення.

Портфоліо студентів-економістів має складатися з трьох розділів: «Портрет», «Особисті досягнення» та «Офіційні документи». Перший розділ має включати такі складові, як: презентація себе, обґрунтування власного вибору професії, визначення якостей, необхідних сучасним економістам у майбутньому, визначення особистісних завдань в процесі професійного розвитку. Другий розділ «Особистісні досягнення» висвітлює участь майбутніх економістів в проектній, творчій та науково-дослідницькій діяльності й може бути представлений у вигляді таблиці, що містить такі аспекти, як: назва заходів, дата участі, вид участі (виступ, захист проекту, презентації), результат, форма участі (конференція, конкурс, олімпіада, турнір). Третій розділ «Офіційні документи» включає сертифікати, грамоти, свідоцтва, нагороди і патенти.

Показником сформованості самоосвітньої компетентності на цьому етапі виступає участь майбутніх економістів у студентському самоврядуванні та суспільних організаціях, зокрема студентській профспілці. Як один з показників ефективності моделі формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів слід виділити їх участь у економічному турнірі, міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум», студентській науковій конференції

«Могилянські читання», програмах міжнародного обміну: неакадемічних (Camp America, Work and Travel (США), Au Pair (Німеччина) та академічних (Professional English Communication (Чехія), DAAD (Німеччина), Academic Writing (Чехія). Участь у міжнародних програмах обміну інтенсифікує процес професійного становлення студентів.

Контрольно-діагностичний етап моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів представлено у табл. 2.4., що відображає завдання, змістовне наповнення та показники сформованості самоосвітньої компетентності на даному етапі.

Таблиця 2.4

**Завдання, змістовне наповнення та показники сформованості
контрольно-діагностичного етапу формування самоосвітньої
компетентності майбутніх економістів**

Контрольно-діагностичний етап	Четвертий курс	Змістовне наповнення		Кількість годин	Завдання	Показники сформованості
	I тримістр	Проходження суб'єктивної перевірки рівня сформованості самоосвітніх вмінь		6	– перевірка сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів; – аналіз результатів роботи з метою коригування методики формування самоосвітніх вмінь і навичок.	– сформованість вмінь організації пізнавально-пошукової діяльності; – участь студентів у позанавчальних заходах та програмах міжнародного обміну.
		Ділова гра «Особистий рахунок»		4		
	II тримістр	Круглий стіл на тему «Перспективи розвитку економічної освіти в майбутньому»		28		
		Організація економічного турніру		40		
	III тримістр	Захист науково-дослідних робіт		30		
		Круглий стіл в рамках науково-практичної конференції «Ольвійський форум»		20		
		Проходження вихідного тестування		8		

Отже, організаційно-підготовчий та теоретично-орієнтаційний етапи спрямовано на розвиток складових елементів чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Третій, дієво-виконавчий, етап ставить за мету розвиток навичок активного застосування самостійно отриманих знань у процесі професійної діяльності. Метою четвертого, контрольного-діагностичного, етапу є перевірка рівня сформованості вмінь студентів з метою внесення змін.

Схему поступового формування складових вмінь кожного із структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів протягом чотирьох етапів представлено у рис. 2.2.

Як видно зі схеми на рис. 2.2, на організаційно-підготовчому етапі формуються вміння студентів оцінювати рівень розвиненості власних психологічних якостей та усвідомлювати мотиви самоосвітньої діяльності (мотиваційно-стимулюючий компонент). Другий, теоретично-орієнтаційний, етап орієнтовано на формування вміння вдосконалювати цільові настанови та мотивацію саморозвитку. На третьому, дієво-виконавчому, етапі розвивається пізнавальний потенціал студентів та їх вміння використовувати ціннісні орієнтації у процесі самореалізації. Метою четвертого, контрольного-діагностичного, етапу є формування у майбутніх економістів вміння скеровувати інших членів команди, змінювати власні мотиви відповідно до сфери діяльності.

Соціально-інформаційний компонент включає в себе низку вмінь, що формуються поетапно: вміння налагоджувати міжособистісні стосунки з іншими членами колективу (організаційно-підготовчий етап), вміння працювати з професійно-важливою інформацією, знайти своє місце у колективі (теоретично-орієнтаційний етап), вміння аналізувати і критично оцінювати отриману інформацію, пропонувати власні ідеї у колективі (дієво-виконавчий етап), вміння використовувати отримані знання як інструмент подальшої професійної діяльності (контрольно-діагностичний етап).

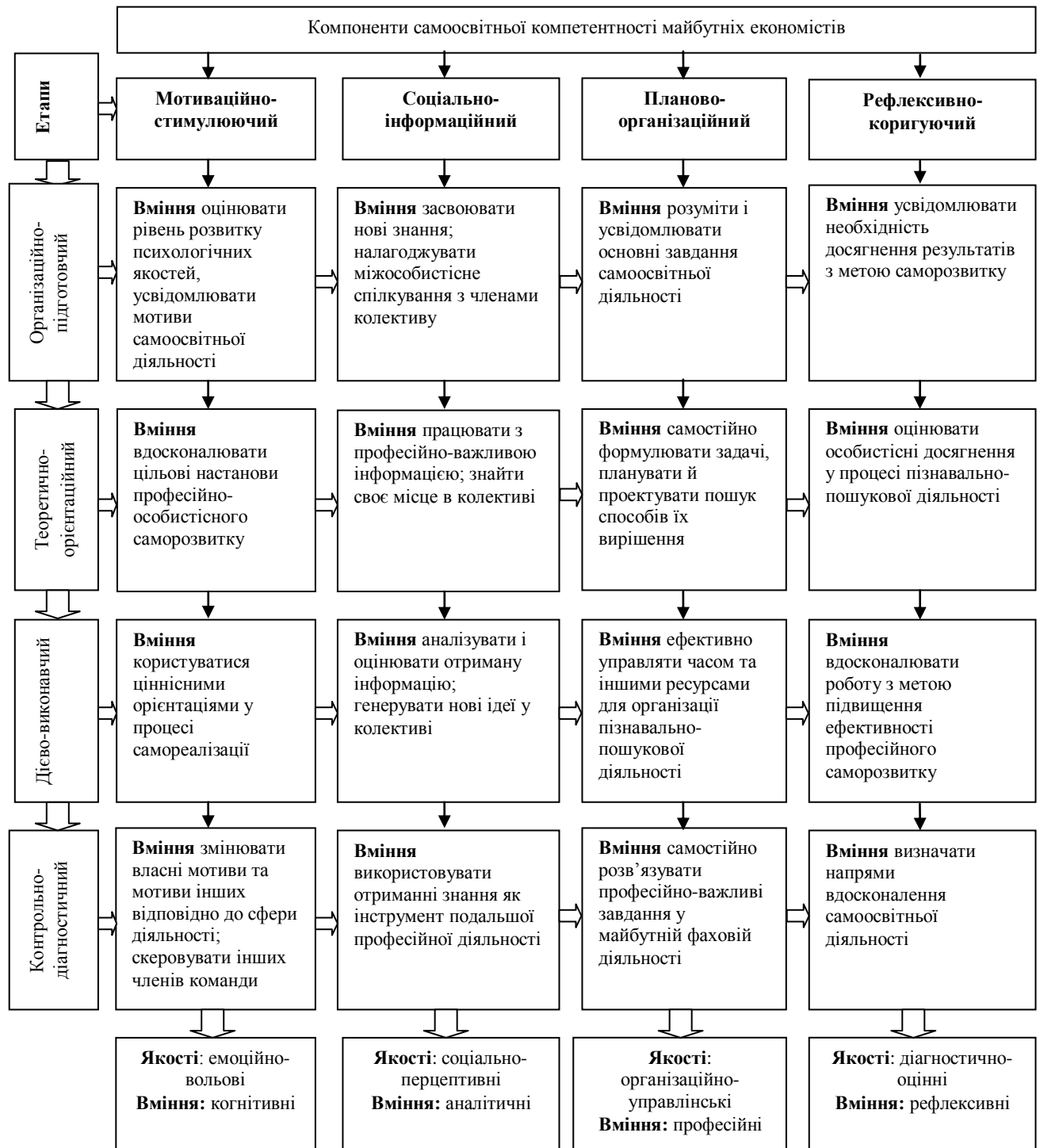

Рис. 2.2. Поетапна схема формування компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів

Планово-організаційний компонент самоосвітньої компетентності складається з наступних вмінь: усвідомлювати основні завдання пізнавально-пошукової діяльності (організаційно-підготовчий етап), самостійно

формулювати задачі, планувати і проектувати пошук способів їх вирішення (теоретично-орієнтаційний етап), ефективно управляти часом та іншими ресурсами для ефективної організації процесу саморозвитку (дієво-виконавчий етап), самостійно розв'язувати професійно-важливі завдання у майбутній фаховій діяльності (контрольно-діагностичний етап).

На організаційно-підготовчому етапі процесу формування самоосвітньої компетентності формуються такі вміння, як: контролювати результати пізнавально-пошукової діяльності та рівень власного особистісно-професійного розвитку. На теоретично-орієнтаційному етапі студенти економічного факультету вчаться оцінювати особистісні досягнення у процесі самовдосконалення. Дієво-виконавчий етап спрямовано на формування вмінь виправляти недоліки з метою підвищення ефективності професійної самореалізації. На контрольно-діагностичному етапі майбутні економісти вчаться визначати подальші напрямки вдосконалення самоосвітньої діяльності.

Поетапний розвиток кожного з компонентів самоосвітньої компетентності зумовлює процес формування вмінь організації пізнавально-пошукової діяльності в цілому. Узагальнений опис поетапного формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів представлено у схемі на рис. 2.3.

Як видно зі схеми на рис. 2.3, на першому етапі основною метою є формування готовності студентів до процесу самовдосконалення, усвідомлення значущості самоосвітньої компетентності для професійної діяльності. Виконання означених завдань здійснюється під час використання таких методів роботи, як: проведення орієнтаційних зустрічей з представниками провідних компаній, тестування, анкетування, тренінгів. Під час другого етапу реалізуються завдання стосовно засвоєння знань, необхідних для організації пізнавально-пошукової діяльності, та вмінь здійснювати пошук та аналіз отриманої інформації. Для вирішення поставлених цілей використовуються такі методи, як: створення стимулюючого та квазіпрофесійного освітнього середовища, організація ділових ігор, круглих столів, дискусій, кейс-стаді.

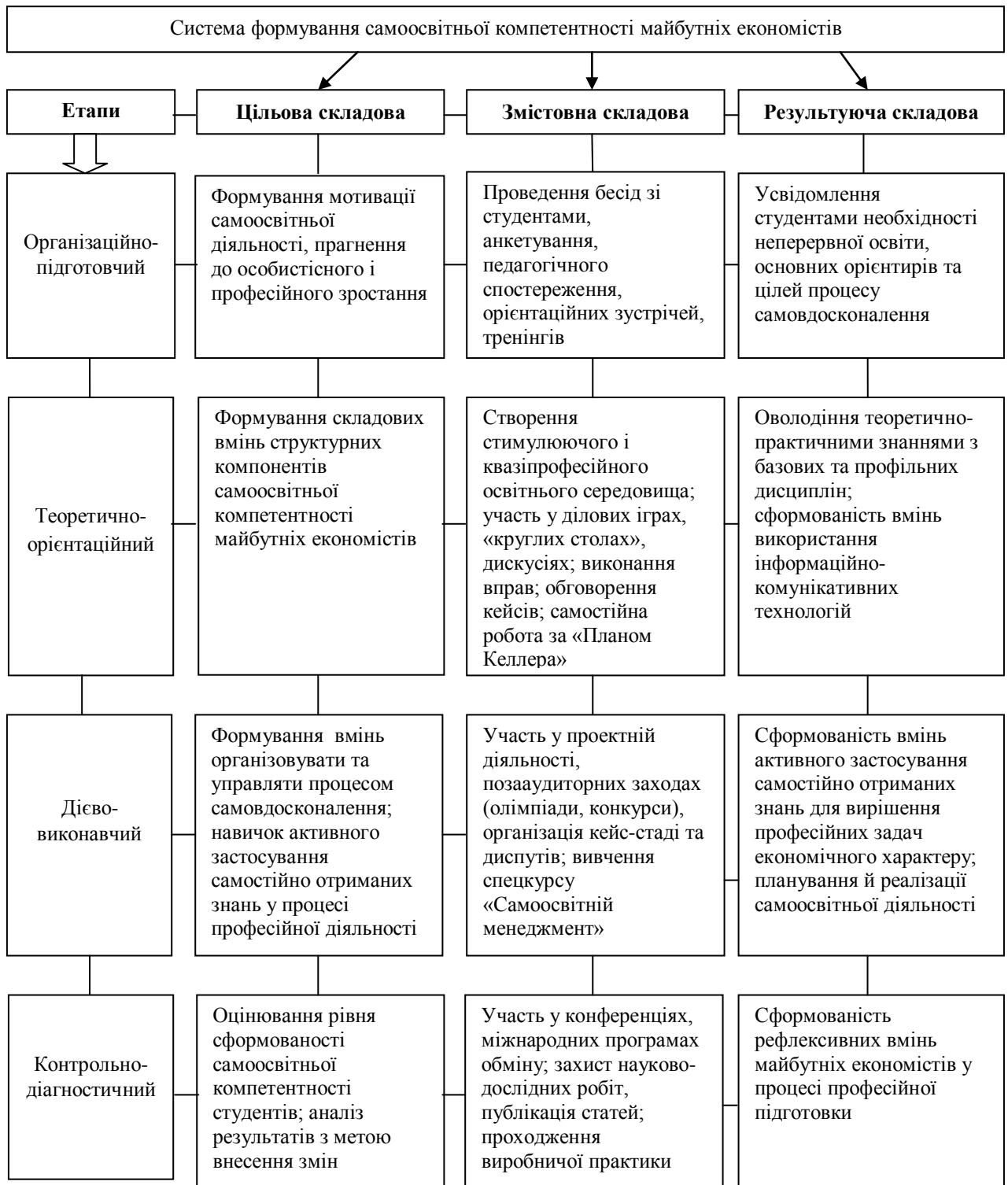

Рис. 2.3. Етапи формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів

З метою формування вміння координувати процес самоосвітньої діяльності на даному етапі використовуються такі форми роботи, як: участь у проектній діяльності; організація диспутів і кейс-стаді; вивчення спецкурсу

«Самоосвітній менеджмент». Метою контрольного-діагностичного етапу є оцінювання рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів з метою коригування процесу та внесення змін. Дана мета реалізується за допомогою таких видів діяльності, як: участь у науково-практичних конференціях, міжнародних програмах обміну, публікація статей, захист науково-дослідних робіт, проходження виробничої практики.

Таким чином, аналіз робіт вчених, присвячених питанню процесу організації самоосвітньої діяльності фахівців різних напрямів підготовки, свідчить, що розвиток самоосвітньої компетентності здійснюється поступово: постановка цілей (етап підготовки), визначення послідовності (етап планування), реалізація мети (етап виконання), аналіз ефективності результатів діяльності (етап контролю). Метод моделювання розглядається науковцями як ефективний прийом вивчення певного явища, що дозволяє систематично представити структуру та характеристики досліджуваного об'єкту. На основі розгляду досліджень, присвячених процесу формування самоосвітньої компетентності фахівців різних напрямів підготовки, а також аналізу документів, що регламентують процес професійної підготовки майбутніх економістів, при конструюванні моделі формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів враховуються такі наукові підходи, як: компетентнісний, аксіологічний, особистісно-орієнтований та акмеологічний.

Модель, яка відображає процес формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі їх професійної підготовки в університеті, представлена як складна, динамічна система, що складається з трьох блоків: нормативно-теоретичного, організаційно-технологічного та оцінювально-результативного. Конструюючи перший блок моделі, стає зрозумілим, що успішність пізнавально-пошукової діяльності студентів може бути здійснена з врахуванням принципів, задач фахової підготовки, концептуальної і нормативно-освітньої підсистем. Організаційно-технологічний блок процесу формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів у процесі професійної підготовки у вищому навчальному

закладі передбачає активізацію процесу навчання в цілому через оптимізацію методичного забезпечення освітнього процесу і поетапне формування необхідних вмінь відповідно до структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів з дотриманням педагогічних умов. Оцінювально-результативний блок характеризує рівень сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів за визначеними критеріями оцінки та показниками.

Представлено поетапну схему розвитку вмінь як складових самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а також розроблено систему формування самоосвітньої компетентності протягом чотирьох років підготовки студентів-економістів з визначенням дисциплін та змістовного наповнення, орієнтованого на підвищення рівня особистісно-професійного саморозвитку. Модель майбутнього економіста, який володіє самоосвітньою компетентністю, як очікуваний результат професійної підготовки в університеті, формується протягом чотирьох етапів: організаційно-підготовчого (формування готовності до процесу саморозвитку); теоретично-орієнтаційного (оволодіння базовими знаннями й вміннями, необхідними для організації пізнавально-пошукової діяльності); дієво-виконавчого (формування здатності самостійно організувати та управляти процесом самоосвіти) та контрольньо-діагностичного (формування вмінь здійснювати аналіз результатів пізнавально-пошукової діяльності). Методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів, запропоноване у даному дослідженні, спрямоване на формування їх здатності ініціативно діагностувати власні навчальні потреби, формулювати навчальні цілі, визначати ресурси для їх втілення, обирати та впроваджувати навчальні стратегії, ефективно розподіляти час, оцінювати навчальні результати.

Реалізація розробленої моделі формування самоосвітньої компетентності вимагає дотримання відповідних педагогічних умов, виділення яких потребує подальшого детального аналізу.

2.2. Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки

Необхідність посилення ролі самостійної роботи студентів зумовлює переорієнтацію організації освітнього процесу в університеті на формування вмінь вчитися, готовності до саморозвитку, оволодіння способами адаптації до професійної діяльності. Однією з проблем є те, що абітурієнти вступають до університету з низьким рівнем сформованих методологічних вмінь і потребують спеціальної підготовки, спрямованої на оволодіння основними методами пізнавально-пошукової діяльності. Головним напрямом організації самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі є створення умов високої активності й самостійності суб'єктів навчального процесу в межах навчального процесу в університеті, а також в позааудиторний час. Виникає необхідність формування у майбутніх фахівців знань і навичок, які дозволяють організувати процес самовдосконалення в межах професії. З метою розвитку вмінь швидко і оперативно вирішувати професійні задачі слід створити необхідне освітньо-наукове середовище, що передбачає надання більшої самостійності та пізнавальної активності для студентів.

Процес професійної підготовки майбутніх економістів спрямовано на формування вмінь студентів усвідомлено і самостійно працювати з навчальним матеріалом та науковою інформацією, а також готовності підвищувати власну кваліфікацію у майбутньому. Особливої уваги потребують аспекти мотиваційного, процесуального і технологічного забезпечення самостійної пізнавально-пошукової діяльності майбутніх економістів, як цілісної педагогічної системи, що враховує індивідуальні інтереси та здатності студентів. Завдання вдосконалення процесу професійної підготовки студентів-економістів потребує розробки комплексу педагогічних умов ефективного формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів через вивчення специфіки організації університетської освіти, пошук шляхів

посилення її практичного спрямування, оптимізації методичного забезпечення освітнього процесу. У процесі професійної підготовки умови є необхідними обставинами, які створюють сприятливі можливості для студентів у здобутті знань та формуванні вмінь, що є визначальними аспектами основних складових самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

У дослідженнях, присвячених проблемі формування самоосвітньої компетентності фахівців різних напрямів підготовки (Н. Воропай [29], О. Ножовнік [123], Є. Співаковська-Ванденберг [166]) розглядаються психологічні, організаційно-методичні, змістовно-цільові, ресурсні умови оптимізації освітнього процесу, а також питання мотиваційного, процесуального і технологічного забезпечення суб'єктів навчального процесу. Аналіз робіт науковців свідчить, що педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів полягають у вмотивованому ставленні студентів до пізнавально-пошукової діяльності; рефлексивній готовності викладачів і студентів; проектуванні освітньо-наукового середовища, що імітує майбутню професійну діяльність. Основні фактори, які впливають на формування позитивної мотивації студентів до процесу саморозвитку, полягають в усвідомленні теоретичної і практичної значущості знань, отриманих у процесі професійної підготовки в університеті, у формі викладу навчального матеріалу, виборі завдань практично-діяльнісного характеру, наявності емоційно-позитивного та пізнавального клімату в навчальних групах.

У даному дослідженні педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів включають сукупність зовнішніх факторів освітнього процесу, які забезпечують досягнення студентами рівня готовності, необхідного для здійснення пізнавально-пошукової діяльності. Аналіз суперечностей у сфері професійної підготовки студентів-економістів вищого навчального закладу та сучасних вимог, що висуваються до професійної підготовки майбутніх економістів, дозволяє виділити психолого-дидактичні та організаційно-методичні умови, що оптимізують процес формування їх

самоосвітньої компетентності. Метою визначених умов є педагогічний вплив на мотиваційну сферу особистості задля активізації навчальної діяльності. Реалізація педагогічних умов в освітньому процесі професійної підготовки майбутніх економістів спрямована на формування в них самоосвітньої компетентності, тому вони співвідносяться з усіма етапами процесу розвитку самоосвітніх навичок.

Провідною умовою реалізації процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є *створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища*, яке забезпечує високоякісну підготовку фахівців і сприяє розвитку особистості, здатної до самостійного особистісно-професійного розвитку у майбутньому. Дана педагогічна умова передбачає організацію навчання, стимулюючого до здійснення самоосвітньої діяльності, з наданням можливості студентам демонструвати власні досягнення; забезпеченням позитивного емоційного підкріплення навчання і наданням допомоги студентам у моделюванні шляху самовдосконалення та міжособистісне обговорення їх прогресу; організацією спеціальних ситуацій та використанням прийомів «елітаризації», які спонукають ініціативу студентів до активного пошуку вирішення визначеної задачі.

Поняття «стимулююче освітнє середовище» розглядається у дослідженнях В. Новікова [122], Т. Носової [125], В. Слободчікова [164] і В. Ясвіна [197], які визначають професійно-особистісне середовище як сукупність педагогічних і психологічних факторів освітнього процесу, що стимулюють студентів і викладачів до виявлення активності у саморозвитку професійно-особистісних якостей. Стимулююче середовище, на думку Т. Носової [125], є фактором підвищення якості освіти, який дозволяє доцільно організувати і активізувати навчальну діяльність студентів за рахунок надання їм можливості опинитися у середовищі, де вони задовольняють власні потреби, а також створює психологічно комфортні умови для самовдосконалення [125]. Поняття «квазіпрофесійне середовище» введене А. Вербицьким [26] в рамках дослідження, присвяченого розробці технологій контекстного навчання.

Сутність квазіпрофесійної діяльності полягає у моделюванні або відтворенні умов і ситуацій професійної діяльності. Квазіпрофесійна діяльність, навчальна за формою і професійна за змістом, є перехідною ланкою між навчальною і трудовою діяльністю. Професіоналізуюче середовище є ефективним для формування мотиваційно-ціннісних якостей студентів і стійких професійних орієнтирів, підвищення навчальної активності особистості, закріплення знань, вмінь й навичок. О. Даутова [44] виділяє такі форми квазіпрофесійної діяльності, як: проектування, вирішення кейсів, організаційно-діяльнісні ігри і науково-дослідна робота студентів. Створення квазіпрофесійного освітнього середовища передбачає, що навчальна діяльність у процесі вивчення гуманітарних та природничо-наукових дисциплін має бути максимально наближеною до реальних умов застосування знань у професійній діяльності; питання і проблеми, що виникають у процесі навчання, слід вирішувати у професійному контексті з врахуванням спеціалізації студентів. У зв'язку з цим є необхідним систематичне оновлення змісту навчання відповідно до темпів соціально-економічного розвитку.

Реалізація даної педагогічної умови передбачає консультування майбутніх економістів у процесі пошуку власного індивідуального стилю навчальної діяльності, розвитку пізнавальних інтересів; зміну позиції викладача з ролі інформатора та інтерпретатора на роль консультанта і організатора, який вказує на шляхи отримання нової інформації, допомагає у проектуванні індивідуальної траєкторії особистісного розвитку тих, кого навчає; зміну моделі діяльності студента з пасивної в активну, що передбачає вміння студентів формулювати проблеми, аналізувати шляхи їх вирішення, знаходити оптимальний результат і доводити його правильність, захищаючи власну точку зору.

Розвиток пізнавальної активності студентів-економістів через створення стимулюючого освітнього середовища забезпечить їх зацікавленість за допомогою проектування «ситуації успіху», що створює можливості для студентів досягти значних результатів у самоосвітній діяльності. Русійною

силою розвитку і реалізації потенційних можливостей особистості є успіх у освітньому процесі, який розглядається у психолого-педагогічних дослідженнях А. Белкіна [13] та Н. Кузьміної [96] як фактор, який викликає особливе емоційне ставлення в ситуації переживання задоволення від досягнення бажаного результату. Ситуація успіху стимулює бажання студентів включитися в освітній процес, взяти в ньому активну ініціативну участь. Таким чином формується стійка мотивація навчально-пізнавальної діяльності, організація умов для такої участі формує усвідомлене ставлення до результатів праці. Також слід використовувати прийом «елітаризації» (створення атмосфери суперництва в інтелектуально-операційній діяльності студентів, відкриття перспективи професійно-особистісного зростання лише за умови саморозвитку).

Серед факторів, що сприяють активізації мотивації студентів до здійснення самостійної роботи, слід виділити: розуміння корисності виконаної роботи (використання результатів роботи у професійній підготовці); участь студентів у творчій діяльності (олімпіади, конкурси); залучення студентів з першого курсу до науково-дослідницької роботи через систему мікродосліджень та опрацювання дослідницьких методик; використання методів контролю знань, стимулюючих до суперництва (рейтинг, накопичення балів). Організація орієнтаційних зустрічей на першому курсі навчання налаштовує майбутніх економістів на засвоєння професії і творчу реалізацію в рамках фахової діяльності. Даний захід є ефективним засобом формування знань про особливості професійної діяльності майбутніх економістів, сприяє активізації їх пізнавально-пошукової діяльності. Під час орієнтаційних зустрічей студенти в реальних умовах діяльності підприємств або фінансових установ мають можливість побачити труднощі, з якими зіштовхуються спеціалісти даного профілю. Наприклад, під час участі у оглядових екскурсіях на підприємствах студенти економічного факультету вивчають та аналізують процес організації виробництва підприємств загального харчування з метою виявлення помилок у їх діяльності, що пов'язано з розрахунком сировини, собівартості продуктів певної якості та проблемами у виробничому процесі з

подальшою розробкою рекомендацій для усунення визначених недоліків. Тому, аналізуючи можливі професійні ситуації, майбутні економісти включаються у самоосвітню діяльність за власною ініціативою.

Для підвищення навчально-пізнавальної активності студентів застосовується така форма організації освітнього процесу як тренінг у вигляді вирішення типових задач, спрямованих на формування професійно-важливих навичок. Зокрема, на організаційно-підготовчому етапі формування самоосвітньої компетентності є доцільними такі заходи, як: адаптаційний тренінг для студентів першого курсу «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності» та міні-тренінг «Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності», які стимулюють формування самостійної професійної позиції майбутніх економістів і спрямовані на оволодіння студентами прийомами організації навчальної та пізнавально-пошукової діяльності, усвідомлення ними необхідних професійно-особистісних якостей. Залучення кейс-стаді, як засобу створення квазіпрофесійного освітнього середовища, передбачає імітаційне предметно-змістовне моделювання реальних фрагментів діяльності спеціалістів на виробництві з розробкою шляхів вирішення виробничої ситуації та запобігання виробничих недоліків.

Другою педагогічною умовою є *розробка програми переорієнтації процесу професійної підготовки на застосування самоосвітніх навичок студентів на практиці шляхом інтерактивних та контекстно-орієнтованих методик*, що більшою мірою реалізується під час другого, теоретично-орієнтаційного, етапу моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Проблема залучення інтерактивних технологій у процесі професійної підготовки студентів розглядається у роботах Л. Вавілової [135], М. Гулакової [41], Т. Паніної [135] і Г. Харченко [41], які зазначають, що інтерактивні методи засновані на взаємодії суб'єктів освітнього процесу і передбачають спеціальну форму організації пізнавально-пошукової діяльності, яка здійснюється у формі колективної роботи студентів. На думку науковців, дана методика дозволяє інтенсифікувати процес засвоєння і

творчого застосування знань при вирішенні практичних завдань та посилити мотивацію студентів до подальшої пошукової активності. Серед інтерактивних методів виділяються публічні виступи, дебати, круглі столи, презентації, відеоконференції. Поняття «контекстно-орієнтоване завдання» розглядається А. Вербицьким [26], О. Ябуровою [193] та В. Ясвіним [197] як певна задача, в рамках якої описується конкретна ситуація, що вимагає аналізу, осмислення і пояснення, а також пошуку шляхів вирішення проблеми [26]. Комплекс контекстно-орієнтованих завдань, або ситуаційних задач, спрямований на розвиток комунікативних, інформаційно-пошукових, аналітичних, рефлексивних та професійних вмінь студентів-економістів і орієнтований на цілеспрямовану активізацію практично-діяльній підготовки.

У педагогіці існує значна кількість інтерактивних методів стимулювання активної навчальної діяльності студентів, що виконують функцію привернення уваги до теми, викликають пізнавальний інтерес. На даному етапі відбувається активізація пізнавально-аналітичної роботи майбутніх економістів, які включаються у самостійну діяльність зі збору професійно-важливої інформації, її теоретичному і практичному осмисленню. Як зазначає С. Сисоева [159], основними методами стимулювання творчої активності студентів є використання цікавих аналогій; створення ситуацій емоційного переживання, несподіваності, новизни, «яскравої плями»; використання розвивальних ігор та методу відкриття.

Інтенсивному оволодінню вміннями організувати пізнавально-пошукову діяльність сприяють такі сучасні активні форми навчання, як: круглі столи з представниками провідних компаній регіону, профорієнтаційні екскурсії з метою вивчення системи організації діяльності підприємств, академічні програми стажування. Під час круглих столів студенти економічного факультету, викладачі та представники провідних підприємств беруть участь в обговоренні майбутніх перспектив економічної освіти, шляхів розвитку основних економічних регіонів країни, проблем європейської інтеграції економіки України. Застосування ділових ігор та кейс-стаді, як

інтерактивних методів навчання, сприяє підвищенню активності майбутніх економістів у пізнавально-пошуковій діяльності, формуванню вмінь аналізувати ситуацію з точки зору формулювання короткострокових і довгострокових цілей та умов їх досягнення. Зокрема, Ф. Мозен [216] визначає головні вміння та навички, що отримують студенти під час участі у діловій грі: визначати проблеми з їх подальшим аналізом та пропозиціями щодо їх теоретичного вирішення; аналізувати різні стратегії вирішення проблем та обирати найбільш ефективні; налагоджувати міжособистісне спілкування у групі [216].

На думку О. Фоміної [181], навчання з використанням кейсів та ділових ігор допомагає розвивати вміння студентів вирішувати практичні задачі з врахуванням конкретних умов, дають можливість сформувати такі кваліфікаційні характеристики, як: здатність до проведення аналізу та вміння чітко формулювати і висловлювати власну точку зору. Готуючись до роботи над кейсом, для студентів є необхідним повторення базових теоретичних основ через самостійне опрацювання навчальної літератури, нормативних документів, підготовку бланків необхідної документації для виконання практичних завдань.

Використання кейсів на семінарських заняттях у вигляді ігрового моделювання виробничих ситуацій під час вивчення дисциплін загальноекономічного блоку надає більше самостійності студентам у прийнятті рішень, що виражається у можливості вибору різноманітних шляхів досягнення визначених цілей, зокрема, нетрадиційних методів. Під час вивчення навчального курсу «Ділова іноземна мова», зокрема, теми «Концепції маркетингу», студенти економічного факультету беруть участь у роботі над відео-кейсом. Даний метод роботи передбачає попереднє ознайомлення з завданнями і питаннями для обговорення бізнес-ситуації з подальшим переглядом відеосюжетів про лідируючі підприємства та компанії у певній галузі промисловості. Після цього студенти мають провести порівняльний аналіз представлених компаній та обґрунтувати їх успішність з точки зору основних концепцій маркетингу.

Ефективною формою роботи зі студентами, спрямованою на формування їх комунікативних та міжособистісних вмінь, є проектна діяльність та виконання контекстно-орієнтованих завдань. Наприклад, майбутні економісти, вивчаючи курс «Іноземна мова за професійним спрямуванням», беруть участь у контекстно-орієнтованому завданні «Зарубіжні економічні зв'язки Миколаївської області», що передбачає аналіз діяльності регіональних підприємств з точки зору торгівельних відносин з зарубіжними країнами з метою визначення перспективних галузей інвестування. Студенти, готуючись до виконання поставленого завдання, вивчають нормативно-правові документи, проводять збір необхідної інформації, її аналіз, роблять узагальнення та обговорюють власні пропозиції у групах. Працюючи над проектом «Програма бізнес-новин», майбутні економісти готують у малих групах презентацію новин щодо змін у соціально-економічній галузі різних країн з визначенням причин, наслідків та заходів покращення ситуації. Все це стимулює інтерес до пізнавально-пошукової діяльності через усвідомлення студентами необхідності володіння не лише теоретичними знаннями, але й вміннями застосувати їх на практиці. Наприклад, для студентів суміжних спеціальностей напряму підготовки «Економіка і підприємництво», а саме: «Фінанси і кредит» та «Облік і аудит», доцільно організувати спільний проект щодо аудиту ефективності використання бюджетних коштів, виділених на реалізацію національних проектів. Робота над проектом потребує використання статистичних даних, прогнозування результату, бухгалтерського супроводу необхідних операцій, оцінювання податкового навантаження.

Залучення інтерактивних методів, зокрема, кейсів, під час вивчення дисциплін «Економіка підприємства», «Маркетинг», «Іноземна мова», «Менеджмент», передбачає самостійну роботу майбутніх економістів, що моделює професійну діяльність і надає можливість студентам самостійно вирішувати проблемні ситуації, включати їх в умови, відносини, характерні для діяльності фахівців даного напряму підготовки. Зокрема, студенти-економісти під час участі у ділових іграх та кейс-стаді обговорюють такі питання, як:

моделювання бізнес-стратегій, кадровий менеджмент, інвестиційна діяльність, конкуренція між підприємствами різної галузі, розробка рекламних проектів, основи ведення малого бізнесу. Такі види роботи є засобом підвищення пізнавальної активності студентів і стимулюють їх інтерес і самостійність. Прикладом кейс-стаді є відтворення системи постачання та закупівель компанії, з внесенням змін, за допомогою яких керівники і співпрацівники компанії мають змогу простежити особливості функціонування даної системи та наслідки змін. Як результат, деякі функції та процеси компанії потребують коригування та вдосконалення. При цьому значна частина навчального часу відводиться на формування вмінь навчатися, що створюють фундамент спеціальних вмінь й навичок. Володіючи способами самостійної організації пізнавально-пошукової діяльності, майбутні економісти здатні організувати процес самоосвіти в рамках майбутньої професійної діяльності з метою підвищення рівня професійно-особистісного саморозвитку.

Під час роботи над кейсом «Конкуруючі команди-підприємства» в рамках вивчення дисципліни «Економіка підприємства» студенти відтворюють процес управління компанією на реальному конкуруючому ринку. Кожна компанія змагається у продажах, отриманні прибутку і ринкової долі, в той час як учасники кейсу вчаться аналізувати фінансові показники і розподіляти ресурси. Студенти економічного факультету беруть на себе відповідальність за управління компанією, яка не має чітко визначеного напрямку діяльності та високих показників. Основним завданням студентів є організація бізнесу за допомогою диверсифікації продукції і спрямування всіх ключових підрозділів на досягнення встановлених компанією цілей. На початку кейс-стаді кожна компанія має лише один продукт в асортименті, але має право у майбутньому розширити їх кількість до п'яти. В ході кожного етапу команда управлінців формує майбутнє компанії, приймаючи рішення у таких галузях, як: дослідження, розробка і впровадження інновацій, маркетинг, фінанси і виробництво, управління персоналом і системним контролем якості.

Ефективною інтерактивною методикою є когнітивне моделювання, або складання семантичних карт, які розглядаються З. Авдєєвою [1], А. Федуловим [178] і А. Хуфом [202] як засоби актуалізації студентами вже отриманих знань з теми, роботи з інформацією протягом навчальної діяльності, і є візуальною репрезентацією взаємопов'язаних понять, що відображають міждисциплінарний зв'язок між основними економічними поняттями [178]. Зокрема, дана план-схема містить ієрархічну діаграму концепцій, ідей та фактів з навчальної теми, яка зазвичай фіксується на індивідуальних картках, що дозволяє студентам використовувати інформаційні картки та описувати взаємозв'язки між змістовним наповненням різних понять. В процесі вивчення дисципліни «Національна економіка» студенти-економісти мають розглянути і засвоїти достатньо великий обсяг теоретичного матеріалу. Для систематизації отриманих знань з кожної теми доречно рекомендувати студентам представити їх наочно у вигляді блок-схем, що дозволить діагностувати рівень підготовки з конкретної теми.

Іншим засобом навчання є інтелект-карта, яка, на думку Т. Бьюзена [24], представляє собою наочне схематичне представлення сутності проблеми та можливостей її вирішення, опис різноманітних ситуацій з зазначенням причин, що викликають їх, і можливих наслідків для бізнесу. На практичних заняттях з економічних дисциплін інтелект-карти доцільно складати за кожною конкретною бізнес-ситуацією, що містять аналіз причин даної проблеми та можливих наслідків, залучаючи ідеї всієї групи студентів за допомогою методу «мозкового штурму». Під час семінарських занять є доцільним залучення інформаційних технологій у процесі створення інтелект-карт, що сприяє формуванню комп'ютерної грамотності майбутніх економістів. Зокрема, студенти знайомляться з такими програмами, як: *prezi*, *Freemind*, *yEd*, *Ekpenso*, *Sayra*, *Xmind*, *View Your Mind*, що дозволяють їм створити ментальні карти у віртуальному середовищі.

Тематика інтелект-карт варіюється в залежності від навчальної дисципліни та її змістовного наповнення. Наприклад, в рамках вивчення

дисципліни «Економіка підприємства», майбутні економісти складають ментальні карти з таких тем, як: «Ризики підприємств і організацій», «Типи конкуренції», «Цінова політика підприємства», що дозволяють узагальнити значну кількість теоретичного матеріалу у вигляді її наочної презентації. Під час вивчення дисципліни «Менеджмент» майбутні економісти складають структурну інтелект-карту «Менеджмент в освітній галузі», розглядаючи всі аспекти за чотирма категоріями, що представлені у вигляді взаємопов'язаних блоків, а саме: фінансовий аспект (фандрайзінг, управління витратами і прибутками, бюджетування); управлінський аспект (лідерство і мотивація, робота в команді, організаційна культура); маркетинговий аспект (конкурентні переваги, аналіз ситуації на ринку освітніх послуг); стратегічний аспект (SWOT-аналіз, бізнес-планування, управлінські зміни). В якості прикладу активної інтелект-карти є розробка студентами ментальної карти економічної ефективності підприємства, що включає вхідні дані (прибуток, обсяг продажу, отримання прибутку) та вихідні дані (ціна товару, заробітна плата штату працівників, рівень технологічності виробництва). Вихідні дані дозволяють студентам визначити шляхи досягнення головної мети інтелект-карти і змодельовати структуру карти рішень.

Сутність третьої педагогічної умови, а саме *використання діяльнісного підходу до процесу професійної підготовки зі застосуванням елементів методики роботи за «Планом Келлера»*, полягає у організації навчання індивідуалізованого характеру. План Келлера, або «персоналізована» система навчання, є технологію самостійного засвоєння знань з використанням елементів менторінгу і залученням менторів, тобто студентів старших курсів, як консультантів [94]. Викладач поділяє навчальний курс на тематичні розділи, або модулі, та розподіляє їх між студентами, які при цьому отримують методичні рекомендації щодо їх опрацювання, які включають цілі вивчення модулю, види навчальної роботи, перелік питань для самоконтролю. Студентові надається право вільного вибору форм роботи та індивідуального режиму їх виконання. Після належної підготовки студент звертається до

консультанта для проходження перевірки, який оцінює рівень засвоєння відповідного навчального матеріалу і надає рекомендації щодо додаткового опрацювання матеріалу за умов його невдалого опанування. Такий метод сприяє формуванню вмінь самоорганізації власної навчальної діяльності студентів, індивідуального конструювання алгоритму реалізації самоосвітньої діяльності.

Дана методика заснована на самостійній роботі студентів з навчальним матеріалом і вимагає повного оволодіння розділами або модулями з певної навчальної дисципліни для переходу до вивчення наступних розділів. Кількість розділів є невеликою і може варіюватися від десяти до двадцяти. Вступні лекції проводяться з метою мотивації студентів до самостійного навчання. Модульний характер навчання, що містить цільовий план дій, банк інформації, методичне керівництво, контрольний матеріал, програмує діяльність студентів і дозволяє їм працювати у власному темпі, що відповідає їх інтересам, потребам і можливостям, створює позитивну мотивацію, підвищує культуру самостійної праці, розвиває самостійну пізнавальну творчу діяльність студентів. Діагностичне тестування і відповідна корекція, самооцінка та групова оцінка дозволяють диференціювати програму й результати навчального процесу. Самонавчання супроводжується переглядом відеофільмів, виконанням вправ, зустрічами студентів у групі та письмовими звітами. Задача ментора полягає у оцінці засвоєння розділу або модулю відповідно до визначених викладачем критеріїв або вимог, наданні консультацій і рекомендацій щодо додаткового опрацювання навчального матеріалу. Кожний з консультантів є відповідальним за п'ятнадцять-двадцять студентів.

Діяльнісний підхід з залученням елементів методики роботи за «Планом Келлера» у процесі професійної підготовки майбутніх економістів може бути реалізований під час вивчення будь-якого навчального курсу, який складається з певної кількості модулів. Кожний модуль має містити навчальні матеріали, що надають детальний опис очікуваних знань, умінь і навичок, якими повинні володіти студенти-економісти по закінченню самостійного опрацювання даного

курсу, цілі вивчення кожного з розділів, керівництво щодо структурування курсу. На кожний модуль студентів виділяється десять-тринадцять годин самостійної підготовки. По закінченню розділу студенти складають письмовий тест з подальшим фінальним іспитом в кінці вивчення навчального курсу.

Четвертою педагогічною умовою формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів обрано *впровадження спецкурсу «Самоосвітній менеджмент»*, що спрямований на оволодіння знаннями, вміннями і навичками, необхідними для здійснення процесу особистісно-професійного саморозвитку. Основною метою вивчення спецкурсу студентами-економістами є розвиток їх позитивної мотивації до самостійної пізнавально-пошукової діяльності, професійної зацікавленості в аналізі економічних процесів; засвоєння способів планування та організації процесу саморозвитку; формування здатності оцінювати результати власної діяльності з метою коригування недоліків, а також вміння застосовувати отримані теоретичні знання в практичній діяльності при вирішенні виробничих задач. Даний спецкурс вивчається студентами економічного факультету на третьому курсі у третьому триместрі та розрахований на три кредити (36 навчальних годин аудиторної роботи і 72 години самостійної роботи). Зміст і структуру навчальної програми спецкурсу «Самоосвітній менеджмент» представлено у додатку Б. Спецкурс базується на концепції, що передбачає: інтеграцію змісту гуманітарних і загальноекономічних дисциплін, високий ступінь автономності студентів, ситуаційну зумовленість освітнього процесу. Реалізація програми спецкурсу пов'язана з оволодінням і використанням студентами в процесі самовдосконалення таких технологій навчання, як: самооцінка і самоуправління, ефективна самостійна робота на практичних заняттях, організація науково-дослідницької роботи. Методичне забезпечення включає в себе програмний зміст; дидактичні матеріали, які дозволяють варіативно організувати освітній процес і можуть бути використані з метою самостійного вивчення тем; тренувальні і контрольні вправи (практикум), спрямовані на формування і оцінку вмінь суб'єктів процесу навчання.

Реалізація програми спецкурсу передбачає проведення попередньої діагностики (виявлення актуального рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів); проведення циклу практичних занять, семінарів, самостійної роботи; заключну діагностику та контроль результатів. Під час вивчення спецкурсу процес формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів передбачається здійснювати під час семінарських занять, а також самостійної роботи студентів. В процесі семінарських занять розкривається інформаційний блок спецкурсу, в той час, як формування практичних навичок студентів здійснюється в рамках практикуму з використанням різноманітних інтерактивних методик.

Задачами спецкурсу є формування потреби у професійно-особистісному саморозвитку, готовності до здійснення самоосвітньої діяльності у подальшому, розвиток умінь самостійно отримувати професійно-важливі знання з різних інформаційних джерел. По закінченню даного спецкурсу майбутні економісти мають володіти когнітивними, інформаційно-пошуковими, аналітичними, комунікативними, професійними і рефлексивними вміннями, що дозволяють їм одержувати й аналізувати необхідну інформацію, розширювати власний пізнавальний, особистісний та професійний потенціал, ефективно використовувати сучасні досягнення в науці та передові технології у професійній діяльності в економічній галузі. У процесі вивчення спецкурсу студенти-економісти отримують знання щодо таких аспектів, як: сутність понять «самоосвіта» і «самоосвітня компетентність»; структурні компоненти самоосвітньої компетентності майбутніх економістів; умови розвитку самоосвітніх вмінь і навичок; методи і засоби організації пізнавально-пошукової діяльності; прийоми самоконтролю результатів процесу саморозвитку.

Змістове наповнення спецкурсу «Самоосвітній менеджмент» передбачає вивчення таких тем, як: «Самоосвіта як особливий вид пізнавально-пошукової діяльності» (алгоритм самоосвітньої діяльності, форми роботи в процесі самоосвіти); «Змістове наповнення поняття «самоосвітня компетентність»,

його структурні компоненти» (сутність самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, її структурні компоненти, характеристика складових вмінь самоосвітньої компетентності студентів-економістів); «Планування, технологія і методика організації самоосвітньої діяльності» (методика формування самоосвітніх вмінь, методика науково-дослідної роботи, техніки самонавчання); «Організація інформаційно-пошукової роботи» (прийоми та технології організації інформаційно-пошукової роботи, методи роботи з текстами економічної тематики); «Тайм-менеджмент» (стратегії та технології тайм-менеджменту, основні техніки планування часу); «Самоконтроль пізнавально-пошукової діяльності» (поняття «рефлексії» у самоосвітній діяльності, рефлексивні прийоми). В результаті оволодіння необхідними знаннями щодо теоретичних основ самоосвітньої діяльності майбутніх економістів, а також практичними навичками організації пізнавально-пошукової діяльності, студенти-економісти спроможні виконувати такі завдання як: майстерно і ефективно використовувати на практиці нову інформацію, знання та навички, отримані в процесі самостійного навчання; виступати перед аудиторією, організувати роботу в групі, вести дискусію і проводити науково-дослідницьку діяльність; успішно визначити цілі та завдання процесу саморозвитку; здійснювати контроль і аналіз результатів самостійного навчання, проводити адекватну самооцінку.

Методичне забезпечення даного спецкурсу включає низку вправ, орієнтованих на формування складових вмінь самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, диспути, ділові ігри, ситуаційні задачі, міні-тренінги, модерації, захист творчих проектів. Зокрема, в рамках спецкурсу студенти економічного факультету виконують тематичні тести, складають анотації до наукових статей економічної тематики, моделюють інтелект-карти бізнес-ситуацій та економічних понять й явищ, готують дослідницькі роботи у формі наукових статей з їх подальшою публікацією в українських та зарубіжних збірниках наукових праць, складають портфоліо особистісних досягнень у освітній та науковій діяльності. Фінальним етапом вивчення спецкурсу

«Самоосвітній менеджмент» є участь майбутніх економістів у дискусійному клубі в рамках студентської науково-практичної конференції «Ольвійський форум», організованого для студентів економічного факультету, в ході якого вони беруть участь у круглих столах, кейс-стаді, диспутах, що вимагають попередньої організації пізнавально-пошукової діяльності щодо аналізу необхідної інформації, планування діяльності з визначенням етапів роботи, розподілом функціональних повноважень між членами команди, а також сформованості вмінь налагоджувати міжособистісне спілкування в процесі групової роботи над вирішенням визначеної проблеми професійного характеру.

Розроблена модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів передбачає наявність педагогічних умов, які зумовлюють ефективність її функціонування. До них належать:

- створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища;
- розробка програми переорієнтації процесу професійної підготовки на застосування самоосвітніх навичок студентів на практиці шляхом інтерактивних та контекстно-орієнтованих методик;
- використання діяльнісного підходу до процесу професійної підготовки зі застосуванням елементів методики роботи за «Планом Келлера»;
- впровадження спецкурсу «Самоосвітній менеджмент».

Визначені в дисертаційному дослідженні педагогічні умови дозволяють оптимізувати процес формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів і сприяють розвитку вмінь студентів встановлювати особисті цілі, використовувати понятійний апарат базових і професійних галузей, узагальнювати і критично оцінювати професійно важливу інформацію, працювати в команді й адаптуватися в нових ситуаціях, обирати ефективний стиль спілкування у бізнес ситуаціях, раціонально організувати роботу та захищати власну точку зору, приймати відповідальні рішення в нестандартних і невизначених ситуаціях, контролювати рівень саморозвитку, оцінювати особистісні досягнення.

Таким чином, в ході аналізу науково-методичної літератури визначено, що педагогічними умовами формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є сукупність методів, прийомів організації освітнього процесу у процесі професійної підготовки з метою створення стимулів для ефективного особистісного і професійного саморозвитку.

Визначені педагогічні умови забезпечують успішну реалізацію розробленої моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів і передбачають: створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища, яке формує потребу у вдосконаленні знань і вмінь, особистісно-професійному розвитку і надає можливість студентам демонструвати власні досягнення; розробка програми переорієнтації процесу професійної підготовки на застосування самоосвітніх навичок студентів на практиці шляхом інтерактивних та контекстно-орієнтованих методик, а саме: ділових ігор, круглих столів, кейс-стаді, проектної діяльності, дискусій, модерацій; використання діяльнісного підходу до процесу професійної підготовки зі застосуванням елементів методики роботи за «Планом Келлера» та впровадження спецкурсу «Самоосвітній менеджмент», орієнтованого на оволодіння майбутніми економістами методами та прийомами організації пізнавально-пошукової діяльності. Виділені педагогічні умови розуміються як сукупність сприятливих психолого-педагогічних факторів, що забезпечують досягнення запланованих цілей під час експериментального навчання.

2.3. Методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки

Процес формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів носить поетапний характер і передбачає розвиток самоосвітніх навичок студентів протягом чотирьох етапів: організаційно-підготовчого, теоретично-орієнтаційного,

дієво-виконавчого та контрольного-діагностичного. Кожний з етапів спрямований на формування складових елементів чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності, а саме: мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного і рефлексивно-коригуючого. Це викликає необхідність детального розгляду особливостей впровадження методичного забезпечення та реалізації педагогічних умов, що оптимізують процес розвитку вмінь, необхідних для організації самоосвітньої діяльності.

Основною метою першого, організаційно-підготовчого, етапу є формування вмінь студентів-економістів усвідомлювати мотиви пізнавально-пошукової діяльності та розуміти необхідність підвищення власного рівня професійно-особистісного розвитку за допомогою процесу самоосвіти. На даному етапі формуються складові елементи кожного з чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме: проводиться діагностика рівня пізнавального потенціалу студентів першого курсу; стимулюється інтерес до пошуку професійної інформації з метою формування вмінь засвоювати нові знання; відбувається оволодіння знаннями щодо основних способів організації пізнавально-пошукової діяльності; засвоюються прийоми самоаналізу та адекватної самооцінки результатів власної роботи і членів групи на семінарських заняттях.

Методичне забезпечення першого, організаційно-підготовчого, етапу процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за її чотирма структурними компонентами (мотиваційно-стимулюючим, соціально-інформаційним, планово-організаційним та рефлексивно-коригуючим) представлено у табл. 2.5.

Як видно з табл. 2.5, кожний з методів навчання, що впроваджується у процес професійної підготовки майбутніх економістів протягом першого року навчання, орієнтований на формування складових елементів чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності студентів-економістів, а саме: мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного та рефлексивно-коригуючого.

**Методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої
компетентності майбутніх економістів
на організаційно-підготовчому етапі (перший рік навчання)**

Компоненти самоосвітньої компетентності	Термін проведення	Методи навчання
Мотиваційно-стимулюючий	1-й триместр	– організація екскурсій на підприємства та фінансові установи, орієнтаційні зустрічі з представниками провідних компаній; – модерація «Роль самоосвіти у професійній діяльності економіста».
	2-й триместр	адаптаційний тренінг «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності»
	2, 3-й триместри	вивчення шести тем з дисципліни «Психологія» і чотирьох тем з дисципліни «Філософія»
Соціально-інформаційний	1-й триместр	диспут «Чому я віддаю перевагу: самостійній чи аудиторній роботі?»
	3-й триместр	кейс «Започаткуй власний бізнес»
	4-й триместр	ділова гра «Аналіз»
Планово-організаційний	1-й триместр	вивчення шести тем з дисципліни «Університетська освіта»
	3-й триместр	– кейс «Розробка бізнес-плану власного підприємства»; – міні-тренінг «Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності».
Рефлексивно-коригуючий	1-й триместр	модерація «Якою я бачу свою майбутню професію?»
	2-й триместр	дебати «Шляхи поліпшення моєї освіти»
	3-й триместр	круглий стіл «Проблеми економіки України і регіону»

Формування складового елемента мотиваційно-стимулюючого компоненту, а саме вміння оцінювати рівень розвитку психологічних якостей та усвідомлювати мотиви пізнавально-пошукової діяльності, здійснюється за допомогою

застосування низки методів, таких як: вивчення 6 тем з дисципліни «Психологія» («Пізнавальні процеси», «Міжособистісні відносини», «Здатності», «Психологічна характеристика особистості», «Спілкування і мовлення», «Психологічна характеристика діяльності») і 4 тем з дисципліни «Філософія» («Методологія пізнання», «Функції самосвідомості: самопізнання, самооцінка, саморегуляція», «Когнітивна сфера свідомості», «Мотиваційна сфера свідомості: потреби, інтереси, цінності, стійкі емоційні стани»); організації екскурсій на підприємства та фінансові установи, орієнтаційних зустрічей з представниками провідних компаній; модерації «Роль самоосвіти у професійній діяльності економіста» і адаптаційного тренінгу «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності».

Метою організації орієнтаційних зустрічей на підприємства та компанії Миколаївської області для студентів першого курсу у першому триместрі, розрахованих на шість навчальних годин, є спостереження за виробничим процесом, усвідомлення студентами економічного факультету необхідності отримання ґрунтовних знань для подальшої роботи за спеціальністю, підвищення зацікавленості студентів у отриманні економічної освіти, безпосереднє спілкування зі спеціалістами і персоналом компаній. Організація модерації «Роль самоосвіти у професійній діяльності економіста» (2 навчальні години) протягом першого триместру орієнтована на формування вмій студентів брати участь в обговоренні та усвідомлювати необхідність особистісно-професійного саморозвитку для підвищення конкурентоспроможності студентів-економістів. Тренінг «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності» (18 навчальних годин, перший триместр першого курсу) спрямований на ознайомлення студентів зі специфікою професії економіста; особливостями організації навчального процесу; методологією досліджень у економічній галузі; специфікою та основними етапами самостійної роботи студентів у вищому навчальному закладі; методами активного навчання і тестуванням як складової частини процесу професійної підготовки в університеті; способами контролю і

самоконтролю пізнавально-пошукової діяльності; вимогами до підготовки науково-дослідних робіт.

Розвиток складових вмінь соціально-інформаційного компоненту, а саме здатності засвоювати нові знання та налагоджувати міжособистісне спілкування, на першому етапі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів здійснюється за допомогою впровадження методу кейс-стаді «Започаткуй власний бізнес», ділової гри »Аналіз», організації диспуту «Чому я віддаю перевагу: самостійній чи аудиторній роботі?»

Під час вивчення дисципліни «Іноземна мова» майбутні економісти працюють над кейсом «Започаткуй власний бізнес» (10 навчальних годин) у третьому триместрі першого року навчання. Завдання студентів полягає в тому, що, маючи мінімальний стартовий капітал, їм необхідно за короткий строк організувати власну справу, яка б принесла значний прибуток. Цей метод навчання потребує активізації пошукової діяльності студентів: в аналізі статистичних даних в Інтернеті, використанні комп'ютерних програм, за допомогою яких вони створюють презентації, графічні структури, висловлюючи власну думку щодо вирішення економічних проблем. Основними етапами роботи над розробкою бізнес-ідеї є: створення організації, визначення довгострокових цілей розвитку підприємства та розробка стратегій і рекламних заходів. Організація ділової гри «Аналіз» у третьому триместрі першого курсу, розрахованої на чотири навчальні години, сприяє розвитку вмінь майбутніх економістів вести дискусію за допомогою розподілу ролей між групами, учасники однієї з якої є відомими економістами, а другої – експертами, які аналізують передові ідеї економістів у формі діалогу зі студентами першої групи. Викладач виступає в ролі модератора обговорення. У першому триместрі першого курсу навчання студенти беруть участь у диспуті «Чому я віддаю перевагу: самостійній чи аудиторній роботі?», протягом якого студенти у формі дискусії аналізують основні переваги та недоліки аудиторного і самостійного навчання. Дана форма роботи сприяє розвитку вмінь студентів працювати в команді та вести діалог.

Вміння розуміти основні завдання пізнавально-пошукової діяльності як складовий елемент планово-організаційного компоненту самоосвітньої компетентності формується у процесі професійної підготовки в університеті за умови застосування таких методів навчання, як: робота над кейсом «Розробка бізнес-плану власного підприємства», вивчення 6 тем з дисципліни «Університетська освіта» («Особливості професійної освіти у вищих навчальних закладах України», «Організація навчального процесу в університеті», «Форми і методи контролю», «Організація самостійної роботи студентів», «Оцінювання результатів навчальної діяльності», «Тематичний пошук інформації в Інтернеті»), участь в міні-тренінгу «Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності».

Під час вивчення дисципліни «Університетська освіта» студенти-економісти беруть участь у міні-тренінгу «Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності», в процесі якого студенти складають професіограми, визначаючи основні функціональні обов'язки майбутніх економістів (менеджерів, фінансистів, аудиторів), знання, уміння і навички спеціалістів даного профілю, а також особистісні якості, що сприяють та перешкоджають їх успішній діяльності. Кейс «Розробка бізнес-плану власного підприємства» (4 навчальні години, третій триместр) сприяє розвитку вміння студентів розуміти завдання пізнавально-пошукової діяльності. Попередня підготовка до роботи над даним кейсом передбачає ознайомлення студентів зі структурою бізнес-плану (анотація, опис бізнесу, аналіз ринку, менеджмент, ризики, фінанси). Працюючи над кейсом, студенти економічного факультету вчаться розробляти концепцію власного бізнесу, складати фінансовий план, оформлювати документацію, обирати устаткування, наймати персонал, проводити рекламну кампанію, аналізувати проблеми і труднощі у власному секторі бізнесу, проводити аналіз переваг та недоліків конкурентів.

Формування вміння майбутніх економістів усвідомлювати важливість досягнення результатів з метою підвищення рівня особистісно-професійного розвитку як структурного елементу рефлексивно-коригуючого компоненту

самоосвітньої компетентності здійснюється за допомогою впровадження таких методів навчання, як: дебати «Шляхи поліпшення моєї освіти», модерація «Якою я бачу свою майбутню професію?» та круглий стіл «Проблеми економіки України і регіону».

Дебати «Шляхи поліпшення моєї освіти» (2 навчальні години) у другому триместрі першого року навчання передбачають участь студентів у колективному обговоренні щодо визначення основних способів підвищення власного рівня знань. Знайомлячись з історіями успіху видатних вчених, науковців та економістів, студенти усвідомлюють необхідність постійного самовдосконалення з метою досягнення успіху. Під час модерації «Якою я бачу свою майбутню професію?», організованої серед студентів першого курсу у першому триместрі, розрахованої на 2 навчальні години, застосовуються техніки самоаналізу, карткового опитування та «мозкової атаки». Організація круглого столу «Проблеми економіки України і регіону» (4 навчальні години) у третьому триместрі серед студентів першого курсу передбачає аналіз студентами веб-сайтів і нормативно-правових документів для визначення проблем у розвитку окремих секторів економіки країни в цілому та Миколаївського регіону зокрема, а також розробки перспективних шляхів їх подолання і напрямів розвитку економіки. З метою отримання студентами найбільш актуальної інформації у обговоренні беруть участь представники регіональних підприємств та експерти. Це дозволяє наблизити процес професійної підготовки студентів-економістів до реальних умов виробництва.

Другий, теоретично-орієнтаційний, етап передбачає оволодіння загальноосвітніми та спеціальними предметними знаннями і вміннями, технологіями професійної самоосвіти та інформаційно-аналітичного пошуку; стимулювання інтересу до пошуку професійної інформації; засвоєння прийомів самоаналізу результатів пізнавально-пошукової діяльності.

Методичне забезпечення другого, теоретично-орієнтаційного, етапу процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі

професійної підготовки в університеті за кожним її складовим елементом представлено у табл. 2.6.

Таблиця 2.6

**Методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої
компетентності майбутніх економістів
на теоретично-орієнтаційному етапі (другий рік навчання)**

Компоненти самоосвітньої компетентності	Термін проведення	Методи навчання
Мотиваційно-стимулюючий	1-й триместр	– написання есе на тему «При якій економічній системі Ви б хотіли жити?»; – вивчення п'яти тем з дисципліни «Менеджмент».
	1, 3-й триместри	круглі столи: «Бізнес-культура в різних країнах» та «Глобалізація: за і проти»
Соціально-інформаційний	1-й триместр	– кейси: «Ціноутворення», «Ефективний кадровий менеджмент»; – складання інтелект-карт з теми «Сегментація ринку».
	2-й триместр	вправи: «Інтерв'юєр», «Опонент», «Конфлікт співпрацівника з клієнтом»
Планово-організаційний	2-й триместр	– дискусія «Шляхи вирішення фінансової кризи в Україні»; – ділова гра «Рекламний проект».
	3-й триместр	ділова гра «Прийняття колективних рішень»
Рефлексивно-коригуючий	1-й триместр	ділова гра «Інвестиційний портфель»
	3-й триместр	проект «Ефективна поведінка на ринку праці»

Як видно з табл. 2.6, кожний з методів навчання, що впроваджується у процес професійної підготовки майбутніх економістів протягом другого року навчання на теоретично-орієнтаційному етапі, орієнтований на формування складових елементів чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності студентів.

Розвиток вмінь студентів вдосконалювати цілі професійно-особистісного саморозвитку як складового елементу мотиваційно-стимулюючого компоненту самоосвітньої компетентності студентів-економістів на другому етапі здійснюється за допомогою застосування таких методів навчання, як: вивчення п'яти тем з дисципліни «Менеджмент» («Функції планування, організації, мотивації і контролю в менеджменті», «Комунікації у менеджменті», «Лідерство в менеджменті», «Методи прийняття управлінських рішень», «Вирішення проблемних ситуацій»), круглі столи («Бізнес-культура в різних країнах» та «Глобалізація: за і проти») та написання есе на тему «При якій економічній системі Ви б хотіли жити?».

Вивчення визначених тем з дисципліни «Менеджмент» студентами другого курсу у першому триместрі, розрахованої на 62 навчальні години, передбачає ознайомлення майбутніх економістів з процесом планування та управління пізнавально-пошуковою діяльністю, особливостями професійної комунікації, технікою ведення ділової бесіди. Круглі столи на теми: «Глобалізація: за і проти» та «Бізнес-культура в різних країнах» (8 навчальних годин, перший та третій триместри другого курсу) ставлять за мету обмін досвідом у питаннях збору, обробки та розповсюдження інформації, пов'язаної з питаннями глобалізації та традицій ведення бізнесу в різних країнах, а також підвищення особистісно-професійного рівня студентів. Працюючи над написанням есе на тему «При якій економічній системі Ви б хотіли жити?» у третьому триместрі, студенти другого курсу мають попередньо провести аналіз основних особливостей кожної з чотирьох економічних систем, визначити їх недоліки і переваги та обрати оптимальний варіант економічної системи в умовах актуального розвитку країни. Написання есе сприяє формуванню вмінь студентів-економістів проводити аналіз отриманої інформації та визначати причинно-наслідкові зв'язки між різними економічними явищами.

Формування вміння майбутніх економістів працювати з професійно-важливою інформацією та знайти своє місце в колективі здійснюється за допомогою впровадження у процес професійної підготовки таких методів

навчання, як: кейси («Ціноутворення» та «Ефективний кадровий менеджмент»), вправи («Інтерв'юєр», «Опонент» та «Конфлікт співпрацівника з клієнтом»), складання інтелект-карт.

Робота над кейсом «Ціноутворення» у першому триместрі, розрахованого на три навчальні години, передбачає участь студентів у розробці цінової політики для послуг кейтерінгу в ресторані. Очікується, що клієнтами ресторану стануть співпрацівники прилеглих офісів і підприємств. Студенти мають провести ринкове дослідження конкурентів за такими аспектами, як: якість продукту, асортимент, дисконтна програма, обслуговування, дизайн. Основне завдання полягає у визначенні можливої ціни кейтерінг-послуг у ресторані, виходячи зі співвідношення якісних параметрів в порівнянні з конкурентами. Кейс «Ефективний кадровий менеджмент» (5 навчальних годин, перший триместр) спрямований на вирішення майбутніми економістами ситуації, пов'язаної з управлінням персоналом. Студенти виконують роль менеджерів персоналу у великій компанії, яка існує на ринку протягом трьох років. Головним завданням студентів є розробка системи роботи з кадровим резервом у зв'язку з переведенням співпрацівників на вищі посади.

Виконання вправи «Інтерв'юєр» (2 навчальні години, другий триместр) передбачає розігрування діалогу між журналістом та відомим економістом. Основним завданням журналіста є збір максимально цікавої інформації за допомогою різних видів питань та її інтерпретація. Інші студенти мають визначити наскільки добре «інтерв'юєрам» вдалось провести розмову зі співпрацівниками, завдяки яким прийомам вдалось зібрати інформацію. Вправа «Конфлікт співпрацівника з клієнтом» (3 навчальні години, другий триместр) передбачає розігрування студентами за ролями конфлікту між співпрацівником та важким клієнтом, розмову між керівником та співпрацівником. Студенти мають знайти оптимальний для всіх учасників конфлікту варіант вирішення проблеми. Виконання вправи «Опонент», розрахованої на 2 навчальні години у другому триместрі, спрямоване на формування комунікативних вмінь студентів-економістів. Отримуючи картки з різними твердженнями,

пов'язаними з економічними аспектами, студенти вступають в дискусію, виступаючи в ролі промовців і критиків та надаючи певні контраргументи один одному.

Вміння студентів самостійно визначати задачі та планувати пошук їх вирішення формується за допомогою впровадження у процес професійної підготовки студентів-економістів таких методів навчання, як: дискусії «Шляхи вирішення фінансової кризи в Україні» та ділових ігор «Прийняття колективних рішень» і «Рекламний проект». Метою дискусії на тему «Шляхи вирішення фінансової кризи в Україні», розрахованої на 4 навчальні години у другому триместрі другого року навчання, є розвиток вміння студентів висловлювати власну точку зору щодо оптимального вирішення проблеми виходу економіки України з кризового становища. Студенти поділені на групи, кожна з яких має розробити методи вирішення фінансової кризи за конкретними напрямками, а саме: грошово-кредитна й валютна політика; податкова та бюджетна політика; регулювання державного боргу; налагодження експортно-імпортних зв'язків; цінова політика. Ділова гра «Прийняття колективних рішень» (4 навчальні години, третій триместр) спрямована на формування вмінь студентів визначати задачі та знаходити способи їх вирішення. Завдання гри полягає в тому, що студенти, знайомлячись з певною проблемною ситуацією, мають провести обговорення у групі, структурувати проблему, зібрати індивідуальні пропозиції щодо її вирішення від кожного члену групи та виробити корпоративне рішення. Організація ділової гри «Рекламний проект», розрахованої на чотири навчальні години у другому триместрі під час вивчення дисципліни «Економіка підприємства», передбачає формування вміння студентів розробляти рекламний проект на практиці, застосовуючи різні засоби масової інформації. Гра проводиться у малих групах, кожна з яких отримує відповідне завдання щодо виконання рекламних проектів певного продукту або послуги.

Складовий елемент рефлексивного-коригуючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме вміння оцінювати

результати пізнавально-пошукової діяльності, формується на теоретично-орієнтаційному етапі за рахунок застосування таких заходів, як: проект «Ефективна поведінка на ринку праці» та ділова гра «Інвестиційний портфель». Під час роботи над проектом «Ефективна поведінка на ринку праці» студенти знайомляться з такими аспектами, як: методи пошуку роботи, прийоми аналізу оголошень про вакансії, роль вербальних і невербальних засобів спілкування, правила підготовки до співбесіди з роботодавцем, етапи проходження співбесіди, вимоги до оформлення документації в сфері трудових правовідносин. Метою ділової гри «Інвестиційний портфель» (4 навчальні години, перший триместр) є формування студентами портфелю інвестора, який має включати чотири види цінних паперів (акцій) з п'яти запропонованих підприємств України. По закінченню роботи студенти економічного факультету визначають рентабельність власних капіталовкладень та фінансові ризики.

Третій, дієво-виконавчий, етап орієнтовано на спрямування освітньої траєкторії майбутніх економістів на вміння використовувати ціннісні орієнтації у процесі самовдосконалення; поглиблення знань про способи організації пізнавально-пошукової діяльності; формування навичок ефективного пошуку, аналізу та структурування нової інформації; стимулювання рефлексивної діяльності студентів.

Методичне забезпечення третього, дієво-виконавчого, етапу процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за кожним її складовим елементом (мотиваційно-стимулюючим, соціально-інформаційним, планово-організаційним та рефлексивно-коригуючим) представлено у табл. 2.7.

Як видно з табл. 2.7, кожний з методів навчання, що впроваджується у процес професійної підготовки майбутніх економістів протягом третього року навчання, орієнтовано на формування складових елементів чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності студентів, а саме: мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного та рефлексивно-коригуючого.

Методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на дієво-виконавчому етапі (третій рік навчання)

Компоненти самоосвітньої компетентності	Термін проведення	Методи навчання
Мотиваційно-стимулюючий	1-й триместр	«круглий стіл» на тему: «Від європейської інтеграції країни до європейської інтеграції економіки: нові можливості чи нові проблеми?»
Соціально-інформаційний	2-й триместр	– організація диспутів із застосуванням ПОПН-формули; – кейси: «Моделювання бізнес-стратегії підприємства», «Конкуруючі команди-підприємства».
Планово-організаційний	2-й триместр	контекстно-орієнтоване завдання «Зарубіжні економічні зв'язки Миколаївської області»
	3-й триместр	спеціалізований курс «Самоосвітній менеджмент»
Рефлексивно-коригуючий	1-й триместр	розробка проектів: «Оновлення сайту факультету», «Програма студентських новин», «Економічний клуб».
	3-й триместр	підготовка дослідницьких робіт з дисциплін фахової підготовки

Формування вміння студентів-економістів користуватися ціннісними орієнтаціями в процесі самореалізації здійснюється в рамках круглого столу на тему «Від європейської інтеграції країни до європейської інтеграції економіки: нові можливості чи нові проблеми?», розрахованого на 6 навчальних годин у першому триместрі. Круглий стіл складається з двох тематичних блоків, перший з яких присвячений соціально-економічним проблемам в Європейському Союзі та перспективам євроінтеграції для України, а другий – наслідкам вступу до Євросоюзу для економіки нашої країни. Модератором круглого столу є викладач, який визначає основні питання для обговорення,

серед яких: проведення реформ в Україні, необхідність децентралізації, антикорупційні ініціативи, впровадження європейських стандартів. Студенти виступають в якості експертів, які є прихильниками або противниками євроінтеграції України.

Розвиток вмінь студентів економічного факультету аналізувати і оцінювати отриману інформацію, співпрацювати з колективом здійснюється за допомогою організації диспутів з використанням ПОПН-формули та кейс-стаді. В рамках диспутів на теми: «Ринок освітніх послуг як приклад олігополістичної структури» та «Офшорні зони: плюси і мінуси», розрахованих на шість навчальних годин у другому триместрі, студенти як учасники дискусії в ході короткого виступу висловлюють власну точку зору і ставлення до запропонованої проблеми. Використання ПОПН-формули передбачає висловлення студентами власної думки за чотирма аспектами: позиція (пояснюють сутність власних поглядів на дану проблему); обґрунтування (наводять докази, що аргументують позицію); приклади (використовують конкретні приклади при роз'ясненні); наслідки (роблять висновки в результаті обговорення певної проблеми). Робота над кейсами «Моделювання бізнес-стратегії підприємства» та «Конкуруючі команди-підприємства» (20 навчальних годин, другий триместр) передбачає імітацію реальних умов, специфічних операцій і моделювання відповідного робочого процесу. Студенти третього курсу працюють за такими напрямками, як: оптимізація виробничого процесу, ефективність роботи логістичного відділу, моделювання роботи реального торговельного підприємства. Зокрема, конкуруючі команди-підприємства приймають рішення щодо закупівлі, виробництва, продажу та фінансів з подальшим врахуванням результатів у фінансових звітах, розрахунком фінансових коефіцієнтів, аналізом конкуренції на ринку.

Складовий елемент планово-організаційного компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме вміння ефективно управляти часом та ресурсами для організації пізнавально-пошукової діяльності, формується завдяки роботі студентів над контекстно-орієнтованим завданням «Зарубіжні

економічні зв'язки Миколаївської області» та викладанню спецкурсу «Самоосвітній менеджмент». Метою ситуаційного завдання «Зарубіжні економічні зв'язки Миколаївської області», розрахованого на 8 навчальних годин у другому триместрі, є аналіз експортно-імпоротної ситуації в економічному регіоні. Основними етапами роботи над проектом є підготовчий етап (збір необхідної інформації про підприємства-експортери регіону; складання необхідних переліків виробничих товарів, їх якості та ціни, конкурентоздатності на світовому ринку); реалізація проекту (у міні-групах майбутні економісти систематизують статистичні дані, факти та ілюстративний матеріал, проводять опитування спеціалістів з метою збору суспільної думки) та завершальний етап (визначення критеріїв для оцінки результатів проектної роботи і можливостей презентації результатів).

Спецкурс «Самоосвітній менеджмент», розрахований на 36 аудиторних навчальних годин у третьому триместрі, ставить за мету формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, ознайомлення студентів з сутністю поняття «самоосвітня компетентність», змістовним наповненням його структурних компонентів, а також оволодіння студентами методами та прийомами організації пізнавально-пошукової і науково-дослідницької діяльності. Спецкурс складається з двох блоків: теоретичного (ознайомлення з теоретичними основами самоосвітньої діяльності студентів-економістів) та практичного (участь студентів у тренінгах, дискусіях, ділових іграх). Теоретичний блок передбачає ознайомлення з поняттями «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність»; змістовним наповненням поняття «самоосвітня компетентність майбутнього економіста», його структурними компонентами; плануванням, технологією і методикою організації пізнавально-пошукової діяльності майбутніх економістів. Практичний блок спрямований на оволодіння студентами техніками тайм-менеджменту, методами інформаційно-пошукової роботи та рефлексивними прийомами.

Розвиток вміння вдосконалювати роботу з метою підвищення ефективності особистісно-професійного саморозвитку реалізується за

допомогою підготовки студентами дослідницьких робіт з дисциплін фахової підготовки та участі в проектній діяльності. Вивчення дисциплін «Гроші та кредит» та «Фінансовий ринок» передбачає роботу студентів економічного факультету над дослідницькими проектами спеціалізованого характеру різної тематики, а саме: «Прогнозування розвитку валютного ринку України», «Створення моделі впливу змін валютних курсів на рівень життя населення Причорноморського регіону», «Прогнозування тенденцій розвитку регіональної економіки на прикладі Миколаївської області». Зокрема, розробка проектів «Оновлення сайту економічного факультету» та «Програма студентських новин» передбачає ознайомлення студентів в формі ігрового тренінгу з основами проектування: від формулювання ідеї проекту до її реалізації, отримання навичок оформлення проекту та його публічного захисту. Економічний клуб є студентським проектом, мета якого полягає у підвищенні рівня знань майбутніх економістів у галузі економіки, фінансів та бізнесу. Кожне засідання розпочинається з обговорення економічних новин англійською мовою, прослуховування доповідей студентів та їх аналізу. Засідання присвячені різній тематиці, серед яких: фондовий ринок, специфіка валютної торгівлі в Україні, створення інтернет-бізнесу, інноваційне підприємництво, реалізація стартапів. В рамках клубу проводяться форуми, дебати, кейс-стаді, ділові ігри, зустрічі з фінансистами, аудиторами та економістами Миколаївської області, семінари з основ трейдингу.

Четвертий, контрольньо-діагностичний, етап спрямовано на орієнтацію професійної підготовки майбутніх економістів на формування вміння студентів управляти власними мотивами згідно з фаховою сферою, користуватися отриманими знаннями у процесі майбутньої професійної діяльності, за власною ініціативою вирішувати проблеми у фаховій галузі, визначати шляхи покращення результатів процесу самоосвіти.

Методичне забезпечення четвертого, контрольньо-діагностичного, етапу процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у

процесі професійної підготовки в університеті за кожним її складовим елементом представлено у табл. 2.8.

Таблиця 2.8

**Методичне забезпечення контрольньо-діагностичного етапу формування
самоосвітньої компетентності майбутніх економістів
(четвертий рік навчання)**

Компоненти самоосвітньої компетентності	Термін проведення	Методи навчання
Мотиваційно-стимулюючий	1-й триместр	ділова гра «Особистий рахунок»
Соціально-інформаційний	2-й триместр	організація економічного турніру
	3-й триместр	круглий стіл в рамках науково-практичної конференції «Ольвійський форум»
Планово-організаційний	2-й триместр	круглий стіл на тему «Перспективи розвитку економічної освіти в майбутньому»
Рефлексивно-коригуючий	3-й триместр	– складання портфоліо особистісних досягнень; – створення «паспорту самоосвітньої компетентності».

Як видно з табл. 2.8, кожний з методів навчання, що впроваджується у процес професійної підготовки майбутніх економістів протягом четвертого року навчання, а саме на контрольньо-діагностичному етапі, орієнтовано на формування складових елементів чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності студентів: мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного та рефлексивно-коригуючого.

Формування вміння студентів змінювати власні мотиви відповідно до сфери діяльності та скеровувати інших членів колективу як складового елементу мотиваційно-стимулюючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів здійснюється за допомогою організації ділової гри «Особистий рахунок», розрахованої на 4 навчальні години у

першому триместрі. Ділова гра передбачає симуляцію діяльності працівника певного підприємства, який веде облік грошових засобів, отриманої заробітної плати, що визначається за результатами роботи на практичних заняттях і виражається в сумі балів. Даний захід сприяє стимулюванню пізнавально-пошукової діяльності студентів за рахунок підвищення зацікавленості студентів економічного факультету в отриманні кращих результатів і відповідно вищої заробітної плати, а також дозволяє сформувати рефлексивні вміння студентів, що виражаються у здатності аналізувати власні досягнення та готовності коригувати власні недоліки.

Організація круглого столу в рамках науково-практичної конференції «Ольвійський форум» та економічного турніру на контрольно-діагностичному етапі орієнтовані на розвиток вміння майбутніх економістів використовувати отримані теоретичні й практичні знання в якості інструменту подальшої професійної діяльності. Круглий стіл «Розвиток економіки України: науковий, освітній і технологічний потенціал» (20 навчальних годин, третій триместр) ставить за мету обмін інформацією між студентами та експертами щодо актуальних питань розвитку сучасної економіки країни, ініціювання наукових досліджень, узагальнення наукового досвіду в галузі модернізації соціально-економічних процесів. Робота в рамках круглого столу передбачає участь студентів в дискусіях, кейс-стаді, виступи студентів з доповідями щодо напрямків розвитку основних економічних секторів України, а також оцінку наукового, освітнього і технологічного потенціалу країни. Метою економічного турніру, розрахованого на 40 навчальних годин у другому триместрі, є розвиток вмінь майбутніх економістів четвертого курсу вирішувати професійно-важливі задачі, використовуючи отримані теоретичні знання за попередні роки професійної підготовки. Підсумком дослідницької роботи студентів в рамках турніру є захист творчих проектів та публікація статей. Турнір складається з чотирьох етапів, які передбачають презентацію команд, розподіл ролей, участь у різноманітних конкурсах, організацію ділових ігор, підведення підсумків та оцінювання роботи студентів.

Розвиток вміння студентів-економістів самостійно розв'язувати професійно-важливі завдання у майбутній фаховій діяльності реалізується в рамках круглого столу на тему «Перспективи розвитку економічної освіти в майбутньому», розрахованого на 28 навчальних годин у третьому триместрі. Серед основних питань, які підлягають обговоренню студентами, виділяються такі аспекти, як: основні проблеми фундаментальної економічної освіти в Україні та необхідність використання передового досвіду зарубіжних університетів; українські та європейські стандарти викладання економічних дисциплін; взаємодія академічної освіти та бізнес-освіти; підвищення ролі практичної підготовки в системі економічної освіти.

Складання портфоліо особистісних досягнень та створення «паспорту самоосвітньої компетентності» майбутніми економістами покликані сформувати вміння студентів визначати напрями вдосконалення самоосвітньої діяльності. Студенти мають скласти портфоліо, що містить дві частини: перелік індивідуальних досягнень (у засвоєнні основної освітньої програми, у системі додаткової освіти, у дослідницькій та творчій діяльності, у громадській діяльності) та комплект документів, що є підтвердженням досягнень студентів. Створюючи «паспорт самоосвітньої компетентності», студенти економічного факультету отримують перелік вмінь, що є складовими елементами чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, та оцінюють ступінь їх сформованості за визначеною шкалою.

Таким чином, основними методами навчання, що підвищують ефективність формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, є кейс-стаді, участь у ділових іграх, дискусіях, круглих столах, складання інтелект-карт та портфоліо, розробка проектів, створення «паспорту самоосвітньої компетентності», науково-дослідницька діяльність, організація тренінгів, орієнтаційних зустрічей та екскурсій на підприємства, модерацій. Кожний з розроблених заходів покликаний сформувати самоосвітню компетентність студентів-економістів поступово, починаючи з розвитку вміння усвідомлювати мотиви пізнавально-пошукової діяльності, з подальшим

опрацюванням професійно-важливої інформації, ефективною організацією самоосвітньої діяльності на практиці та закінчуючи вмінням оцінювати отримані результати і визначати шляхи подальшого самовдосконалення.

Реалізація моделі та впровадження визначених педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процес професійної підготовки в університеті передбачає розроблення комплексу діагностичного інструментарію у вигляді критеріїв та показників, дослідницьких процедур і визначення ефективності експериментального дослідження. Результати здійснення цього завдання представлено у третьому розділі.

Висновки до другого розділу

Аналіз стану професійної підготовки майбутніх економістів у вищих навчальних закладах України доводить, що, незважаючи на потребу суспільства у кваліфікованих спеціалістах, готових до процесу самовдосконалення, сучасний стан професійної підготовки майбутніх економістів в університеті недостатньою мірою орієнтовано на формування самоосвітньої компетентності студентів. Це пов'язано з відсутністю методичного забезпечення, невизначеністю педагогічних умов, що сприяють ефективній реалізації даного процесу. Метою сучасної фахової підготовки в університеті є сприяння професійній самореалізації студентів шляхом забезпечення оволодіння студентами технологіями організації пізнавально-пошукової діяльності.

Відповідно до провідних ідей аксіологічного, особистісно-орієнтованого, акмеологічного і компетентнісного підходів розроблено модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, що є результатом узагальнення існуючих професіограм, освітньо-професійних програм і освітньо-кваліфікаційних характеристик, які враховують вимоги сучасного

ринку праці. Розробка даної моделі здійснюється на основі розуміння самоосвітньої компетентності студента-економіста як інтегративної якості особистості, що передбачає наявність мотивації і прагнення до особистісно-професійного самовдосконалення; володіння системою знань і прийомів щодо організації пізнавально-пошукової діяльності; здатність здійснювати процес саморозвитку в економічній галузі; вміння оцінювати власні результати і досягнення з метою їх коригування.

На основі аналізу змісту кожного з компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів обґрунтовано модель формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів, яка визначає мету, функції, зміст та умови формування самоосвітньої компетентності та містить три блоки: нормативно-теоретичний, організаційно-технологічний та оцінювально-результативний. Нормативно-теоретичний блок включає концептуальну і нормативно-освітню підсистему, що визначають наукові підходи та нормативні документи, які регламентують процес професійної підготовки студентів в університеті. Організаційно-технологічний блок, що складається з низки взаємопов'язаних, узгоджених елементів, таких як: етапи процесу формування самоосвітньої компетентності студентів, які передбачають розвиток складових елементів кожного зі структурних компонентів, а також методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої компетентності студентів. Оцінювально-результативний блок виступає в якості системоутворюючого компоненту, що забезпечує узгоджену взаємодію між всіма іншими компонентами за допомогою розробленого діагностичного інструментарію, що включає критерії, показники та рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

У розробленій моделі визначено етапи формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (організаційно-підготовчий, теоретично-орієнтаційний, дієво-виконавчий та контрольнo-діагностичний) і розкрито їх змістовне наповнення. Доведено, що етапи формування пов'язані зі сформованістю вмінь та оволодінням рівнем знань, як складових кожного з

компонентів самоосвітньої компетентності студентів, необхідних для організації процесу саморозвитку. Ефективність реалізації розробленої моделі забезпечено використанням інтерактивної, проектної, імітаційної й ігрової методики навчання, а також впровадженням спецкурсу «Самоосвітній менеджмент». З метою оптимізації організації процесу формування складових вмінь самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є доцільним залучення таких методів навчання, як: дебати, тренінги, круглі столи, орієнтаційні зустрічі, робота над кейсами та розробка проектів.

Визначено педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в університеті, а саме: створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища, яке формує потребу у вдосконаленні знань і вмінь, особистісно-професійному розвитку і надає можливість студентам демонструвати власні досягнення; розробка програми переорієнтації процесу професійної підготовки на застосування самоосвітніх навичок студентів на практиці шляхом інтерактивних та контекстно-орієнтованих методик; використання діяльнісного підходу до процесу професійної підготовки зі застосуванням елементів методики роботи за «Планом Келлера» та впровадження спецкурсу «Самоосвітній менеджмент». Сукупність виділених педагогічних умов є необхідною і достатньою для ефективного функціонування моделі формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

З метою поетапної реалізації моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів розроблено методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої компетентності студентів. Кожний з етапів передбачає впровадження у процес професійної підготовки студентів-економістів низки методів, орієнтованих на розвиток складових вмінь структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Зокрема, перший етап характеризується вивченням дисциплін гуманітарного та загальноекономічного блоків, організацією орієнтаційних зустрічей і екскурсій, кейс-стаді, дебатів, тренінгів. Другий етап супроводжується використанням

таких заходів, як: ділові ігри, проектна діяльність, дискусії, вправи, складання інтелект-карт, круглі столи. На третьому етапі процесу формування самоосвітньої компетентності студенти беруть участь у диспутах, науково-дослідницькій діяльності, проектній діяльності, вивчають спецкурс «Самоосвітній менеджмент». Четвертий, контрольнo-діагностичний, етап передбачає організацію ділових ігор, економічного турніру, круглих столів, складання студентами портфоліо власних особистісних досягнень і створення ними «паспорту самоосвітньої компетентності».

На основі розробленої моделі процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, що визначає поетапність розвитку складових елементів структури самоосвітньої компетентності, а також відповідно до визначених педагогічних умов та методичного забезпечення, виникає необхідність виділення критеріїв та показників сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів. У наступному розділі здійснено перевірку ефективності розробленого методичного забезпечення в рамках дослідно-експериментальної роботи та представлено аналіз отриманих результатів.

Основні наукові положення розділу викладено в опублікованих працях [70; 71; 77; 204; 205; 208].

РОЗДІЛ III.
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ
ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ САМООСВІТНЬОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1. Аналіз сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на констатувальному етапі експерименту

Обґрунтування моделі дає можливість розробити методичку практичної реалізації процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в університеті за допомогою організації педагогічного експерименту.

Впровадження методичного забезпечення формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки проводилось протягом 2011 – 2015 років у чотири етапи: теоретичний, констатувальний, формувальний та аналітичний.

На першому, теоретичному, етапі (2011-2012 рр.) здійснено аналіз наукової літератури з проблеми формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів, нормативно-правових документів, робочих програм, що регламентують процес професійної підготовки в університеті; вивчення теоретичних основ дослідження проблеми та практичного досвіду; розробку понятійного апарату дослідження; визначення мети, завдань і методологічної основи дослідження.

Другий, констатувальний, етап (2012–2013 рр.) педагогічного експерименту має на меті:

– розробку моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки;

- обґрунтування педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки;
- виділення критеріїв і показників оцінювання ефективності педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в університеті;
- визначення рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів у процесі професійної підготовки.

На третьому, формувальному, етапі (2013-2014 рр.) педагогічного експерименту відбувалось впровадження педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності у процес професійної підготовки майбутніх економістів, а саме: активізація пізнавально-пошукової діяльності студентів шляхом орієнтації на створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища; посилення мотивації студентів через організацію тренінгів і орієнтаційних зустрічей з фахівцями економічної галузі; викладання спецкурсу «Самоосвітній менеджмент» для студентів третього курсу у третьому навчальному триместрі; впровадження інтерактивних, ігрових та імітаційних методів навчання, спрямованих на формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, зокрема, організація круглих столів на теми: «Проблеми економіки України і регіону», «Бізнес-культура в різних країнах»; ділових ігор: «Аналіз», «Рекламний проект», «Особистий рахунок»; кейс-стаді; диспутів; залучення студентів економічного факультету до розробки теоретично-практичних заходів: «Програма студентських новин», «Зарубіжні економічні зв'язки Миколаївської області».

На четвертому, аналітичному, етапі (2014-2015 рр.) педагогічного експерименту проводилось дослідження динаміки змін рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.

Загальна кількість студентів, які беруть участь в експерименті, складає 450 осіб першого, другого, третього та четвертого курсів факультету економічних наук напряму підготовки 0305 «Економіка і підприємництво»,

спеціальностей: 6.030508 «Фінанси і кредит», 6.030509 «Облік і аудит», 6.030503 «Міжнародна економіка», 6.030504 «Економіка підприємства», 6.030507 «Маркетинг».

Експериментально-дослідна робота з формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів здійснювалась на базі Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного аграрного університету, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, Ужгородського національного університету, Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні», Європейського університету (м. Київ).

Основною метою експериментально-дослідної роботи є апробація моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. З метою проведення експериментальної роботи сформовано дві групи студентів: експериментальну і контрольну. Виділені групи студентів мають однакові властивості, а саме: однорідні за віковим складом, вивчають однакові навчальні дисципліни та мають схожий середній показник успішності. Головна відмінність між цими групами полягає в тому, що робота в експериментальній групі характеризується впровадженням визначених педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процес професійної підготовки, в той час як в контрольній групі освітній процес організовано за традиційною системою.

Метою констатувального етапу експерименту є визначення рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів у процесі професійної підготовки в університеті. Основними завданнями є вивчення мотивів, що спонукають майбутніх економістів займатися самоосвітою; з'ясування ставлення студентів до процесу саморозвитку; визначення стану їх готовності до організації самоосвітньої діяльності. Для перевірки ефективності виявлених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів використовується

діагностична система, яка включає критерії, показники та рівні сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «критерій» визначається як низка ознак, на підставі яких здійснюється визначення, класифікація та оцінка певного явища або діяльності [58]. На думку А. Батаршева [10], під критерієм розуміється загальна характеристика досліджуваного об'єкта, а показник визначає засоби якісної та кількісної оцінки критеріїв [10]. За допомогою критеріїв і показників здійснюється оцінка умов, процесу і результату певного виду діяльності, що відповідають поставленим цілям [10].

У зв'язку з цим, критерії ефективності професійної підготовки майбутніх економістів – це ознаки, на підставі яких здійснюється оцінка готовності майбутніх економістів до здійснення самоосвітньої діяльності, а їх показники – це кількісні та якісні характеристики сформованості самоосвітньої компетентності, які вивчаються та вимірюються. Ефективність формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки визначається за чотирма критеріями: мотиваційним, інструментальним, діяльнісним та рефлексивним. Критерії сформованості самоосвітньої компетентності дозволяють оцінити наявність кожного з компонентів і за отриманими оцінками зробити висновок щодо сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

Мотиваційний критерій включає такі показники сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, як:

- підвищення рівня зацікавленості студентів у самоосвіті для професійно-особистісного саморозвитку;
- прагнення до постійного самовдосконалення та професійного зростання;
- наявність мотивації успіху у фаховій економічній діяльності;
- інтерес у результатах власної роботи та досягненнях членів групи у професійній діяльності;

- прагнення ефективно організувати роботу у колективі.

Інструментальний критерій передбачає оцінювання рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за такими показниками, як:

- наявність знань принципів, методів і форм організації ефективної економічної діяльності;
- здатність постійно оновлювати знання у фаховій сфері;
- знання форм і методів застосування аналітичних методик у пізнавально-пошуковій діяльності;
- розуміння особливостей організації самоосвітньої діяльності;
- вміння ефективно взаємодіяти всередині команди.

Діяльнісний критерій включає п'ять показників сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме:

- розвиненість вмінь самостійно виділяти мету, використовувати зміст і відповідні форми й шляхи здійснення фахової діяльності;
- оперативність використання засвоєних знань у самоосвітній діяльності;
- усвідомлення необхідності брати відповідальність за прийняті рішення та обґрунтовувати їх ефективність;
- готовність вести діалог з членами колективу;
- здатність налагоджувати професійні взаємовідносини у колективі.

Рефлексивний критерій спрямований на визначення рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів за такими показниками, як:

- готовність до самооцінки власної професійної діяльності та результатів роботи;
- уміння реально оцінювати власні можливості та досягнення;
- адекватна оцінка досягнень членів колективу;
- здатність до аналізу недоліків пізнавально-пошукової діяльності та корекції методів роботи залежно від результатів;
- ініціативність у прогнозуванні подальших шляхів саморозвитку.

У відповідності з розробленими критеріями й показниками виділено чотири рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів: низький, середній, достатній і високий.

Високий рівень сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів характеризується стійким інтересом студентів до здійснення самоосвітньої діяльності та внутрішньою потребою стати професіоналом та підвищувати власний рівень кваліфікації за допомогою самоосвіти. Для майбутніх економістів характерна висока мотивація на досягнення успіху в професійній діяльності та прагнення ефективно організовувати роботу в команді. Студенти-економісти розуміють особливості організації самостійної пізнавально-пошукової діяльності (цілі й алгоритм її реалізації). Майбутні економісти професійно обґрунтовують і висловлюють власну точку зору, а також вміють налагодити комунікацію всередині групи. Майбутні економісти з даним рівнем сформованості самоосвітньої компетентності завжди готові брати на себе відповідальність за власні рішення; здатні постійно оновлювати знання у фаховій сфері; вміють співпрацювати з членами групи; вміють вести діалог, налагоджувати професійні взаємовідносини в колективі. Вони здатні адекватно оцінювати власні можливості та досягнення, результати власної професійної діяльності, а також інших членів команди з метою аналізу недоліків та їх коригування.

Майбутні економісти з достатнім рівнем сформованості самоосвітньої компетентності розуміють роль процесу саморозвитку в професійній діяльності; мають низку базових знань щодо методів організації економічної діяльності; характеризуються здатністю поповнювати знання у професійній сфері, вмінням налагоджувати професійні відносини з іншими членами колективу, а також вмінням систематично організовувати фахову діяльність і адекватно оцінювати її результати. Студенти-економісти, що належать до даної категорії, частково зацікавлені в результатах, мають нечітко виражену мотивацію на досягнення успіху в професійній діяльності та прагнення до самовдосконалення; не завжди готові брати на себе відповідальність за рішення

і дії колективу; мають труднощі, співпрацюючи з членами колективу; не в повному обсязі володіють навичками ведення діалогу, налагодження професійних взаємовідносин у колективі. Майбутні економісти з достатнім рівнем сформованості самоосвітньої компетентності майже завжди вміють адекватно оцінити результати самоосвітньої діяльності та знайти шляхи коригування методів її організації.

Середній рівень характерний для студентів, які виявляють самоосвітню компетентність у певних ситуаціях. Студенти мотивовані на успіх в професійній діяльності та прагнуть до самовдосконалення, але під впливом зовнішніх чинників. Майбутні економісти мають уявлення про сутність пізнавально-пошукової діяльності, проте недостатньо володіють навичками організації самостійної роботи. Респонденти з середнім рівнем сформованості самоосвітньої компетентності усвідомлюють необхідність брати відповідальність за рішення та дії колективу, але їм важко це робити через невпевненість у собі. Комунікативні вміння, здатність до колективної взаємодії, співпраці сформовані на задовільному рівні. Вміння самоаналізу результатів самоосвітньої діяльності сформовані частково.

Студенти-економісти з низьким рівнем сформованості самоосвітньої компетентності не мотивовані на досягнення професійного успіху, що викликає їх нездатність організувати роботу колективу. Вони не прагнуть до самовдосконалення та професійно-особистісного зростання; не готові брати на себе відповідальність. Слабо розвинені комунікативні вміння перешкоджають їм ефективно налагоджувати професійні взаємовідносини в колективі. Майбутні економісти не володіють навичками організації самостійної пізнавально-пошукової діяльності. Формулювання та висловлення власної точки зору, а також застосування самостійно отриманих знань й вмінь, відбувається лише у типових професійних ситуаціях. Такі студенти не володіють вміннями самоконтролю та самоуправління процесом професійного самовдосконалення.

З метою діагностування рівня розвитку самоосвітньої компетентності майбутніх економістів виділено діагностичні методи, які визначаються відповідно до структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів та їх змістовного наповнення, а також метою та завданнями дослідження. Методика дослідження сформованості чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності студентів-економістів відповідно до критеріїв та показників кожного з елементів представлена у табл. В.1 (додаток В).

З метою визначення загального рівня сформованості самоосвітньої компетентності застосовується комплексна оцінка, що полягає у виявленні основної величини шляхом вимірювання за двадцятьма показниками. У зв'язку з цим виникає необхідність розглянути кількісні і якісні результати педагогічного моніторингу за чотирма критеріями оцінки сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, що співвідносяться з її структурними компонентами, а саме: мотиваційно-стимулюючим, соціально-інформаційним, планово-організаційним та рефлексивно-коригуючим. Обробка даних здійснюється за допомогою контент-аналізу, що полягає у виділенні знань, умінь і навичок на основі подібних за змістом висловлювань респондентів. Поєднання кількісного та якісного аналізу досліджуваних фактів є вимогою організації дослідно-експериментальної роботи. Саме тому у даному дослідженні кількісна обробка результатів у процесі констатувального етапу експерименту супроводжується їх процентною і усередненою груповою оцінкою.

Перший напрям – оцінка рівня сформованості мотиваційно-стимулюючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Для перевірки сформованості мотиваційних, стимулюючих і когнітивних вмінь за всіма показниками застосовуються такі методи, як: тестування, анкетування, педагогічне спостереження, бесіди, опитувальники.

Для визначення ставлення майбутніх економістів до процесу самоосвіти та їх оцінки значущості володіння самоосвітньою компетентністю у сфері

майбутньої професійної діяльності студентам пропонується відповісти на питання анкети з метою виявлення рівня сформованості самоосвітньої компетентності (додаток Д). Аналіз результатів відповідей на питання «Чи потрібні, на Вашу думку, самоосвітні вміння й навички майбутньому економісту?» свідчить, що 96% студентів мають позитивне ставлення до самоосвіти, і тільки 4% вважають їх необов'язковими для успішного виконання професійних обов'язків.

Аналізуючи результати відповідей на питання щодо знань і умінь, які студенти-економісти хотіли б отримати у процесі професійної підготовки, стає зрозумілим, що більшість респондентів (59%) розглядають вміння навчатися, здатність до самовдосконалення, вміння планувати свій час і організувати діяльність, як необхідні для їх майбутньої професійної діяльності. Отже, студенти розглядають наявність сформованої самоосвітньої компетентності як складову професійної підготовки. Серед труднощів у організації пізнавально-пошукової діяльності майбутні економісти виділяють такі проблеми, як: брак часу (53%), відсутність інтересу, стимулів і бажання (25%) та важкість виділення важливої інформації через велику кількість інформаційних джерел (22%).

Аналіз відповідей студентів на питання щодо методів і організаційних форм навчання, які сприяють формуванню самоосвітньої компетентності, свідчить, що, на думку майбутніх економістів, найбільш ефективними є такі прийоми роботи, як: тренінги (32%), круглі столи (17%), ділові ігри (15%), стажування (12%), ситуаційна методика (10%), зустрічі з фахівцями економічної галузі, що досягли значних успіхів у професійній діяльності (9%), науково-дослідна робота (5%). Також, значна кількість студентів зазначає, що методика навчання має бути спрямована на закріплення теоретичних знань на практиці за рахунок організації екскурсій на підприємства, програм ситуаційного менеджменту, моделювання виробничих ситуацій на заняттях, організації спеціальних тренінгів та майстер-класів. Така інформація дозволяє зрозуміти, які форми роботи слід використовувати у подальшому на етапі

формування експерименту для підвищення мотивації майбутніх економістів до організації пізнавально-пошукової діяльності. Проте анкетування показує, що тільки 32% студентів здатні аргументовано відповісти на всі питання анкети, виявляють відкриту зацікавленість у питаннях самоосвіти. Співвідношення пріоритетних методів формування самоосвітньої компетентності на думку студентів-економістів представлено на рис. 3.1.

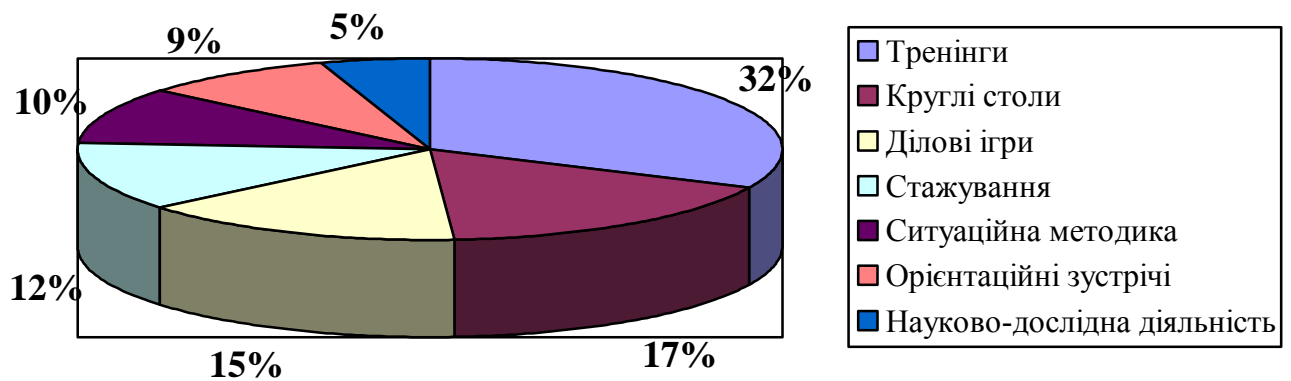

Рис. 3.1. Методи формування самоосвітньої компетентності
(думка студентів)

Оскільки потреба у самоосвіті реалізується тільки за наявності високого рівня готовності студентів до саморозвитку, є доречним аналіз готовності майбутніх економістів до процесу самовдосконалення за допомогою тесту Т. Ратанової і Н. Шляхти [84] «Готовність до саморозвитку» (додаток Е), який визначається за двома напрямками: готовність знати себе і готовність самовдосконалюватися. Інтерпретація показників студентів першого-другого курсів свідчить, що більшість майбутніх економістів (65,2%) належать до «квадрату Г», тобто їх бажання знати про себе є вищим, ніж володіння самоосвітніми навичками, що пояснюється початковим етапом навчання і відсутністю володіння методикою організації самостійної роботи. Лише 34,8% студентів належать до «квадрату А», тобто мають більше можливостей до самовдосконалення, ніж готовності до пізнавально-пошукової

діяльності. В той час аналіз результатів студентів третього-четвертого курсів свідчить, що 36,3% студентів мають бажання до самопізнання («квадрат Г»), а 63,7% респондентів володіють навичками організації самоосвіти («квадрат А»). Це свідчить про те, що інтерес студентів старших курсів до навчання поступово послаблюється протягом навчання і має бути посилений за рахунок впровадження різноманітних видів аудиторної та позааудиторної діяльності.

Вивчення характеру мотивів і цілей навчальної діяльності здійснено за допомогою опитувальника А. Реан та В. Якуніна [84] «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (додаток Ж). Виявлені мотиви згруповані таким чином: професійні, соціальні, пізнавальні, обов'язку, особистісні. Аналіз результатів питальника свідчить, що серед майбутніх економістів переважають професійні мотиви (91,3%) та соціальні мотиви (57,9%), в той час як пізнавальні мотиви складають 26,1%. Це свідчить про недостатню мотивацію до здійснення навчальної діяльності з метою поповнення знань і отримання нового досвіду.

Опрацювання результатів проходження опитувальника «Мотивація досягнення успіху» Т. Елерса [108] (додаток З) дає змогу зробити висновок, що для переважної більшості респондентів характерний середній рівень орієнтації на успіх в освітньому процесі (49,2%). 36,3% студентів економічного факультету мають низький рівень мотивації досягнення успіху, 10,8% – достатній, 3,7% – високий. Такі результати свідчать про недостатню потребу в досягненнях у майбутніх економістів, що в подальшому не сприятиме їх особистісно-професійному зростанню.

Отримані результати проведеного тесту «Тип сприйняття групи особистістю» (за методикою О. Залюбовської [84]) (додаток И) засвідчили, що більшості студентів (55%) притаманний «індивідуалістичний» тип сприйняття групи, що проявляється в уникненні студентами будь-якої спільної форми діяльності з групою. Для 29% опитаних був характерний «прагматичний» тип сприйняття групи особистістю, тобто група сприймається студентами як засіб,

що сприяє досягненню індивідуальних цілей. Для 16% студентів-економістів притаманний «колективістичний» тип сприйняття групи, які надають перевагу колективним формам роботи, зацікавлені в її успіхах та прагнуть зробити власний внесок у діяльність групи. Дані показники свідчать про недостатній інтерес студентів у результатах діяльності інших членів колективу та незначне прагнення до ефективної організації роботи у команді.

Узагальнені результати сформованості мотиваційно-стимулюючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у шести університетах України на констатувальному етапі експерименту представлено на рис. 3.2.

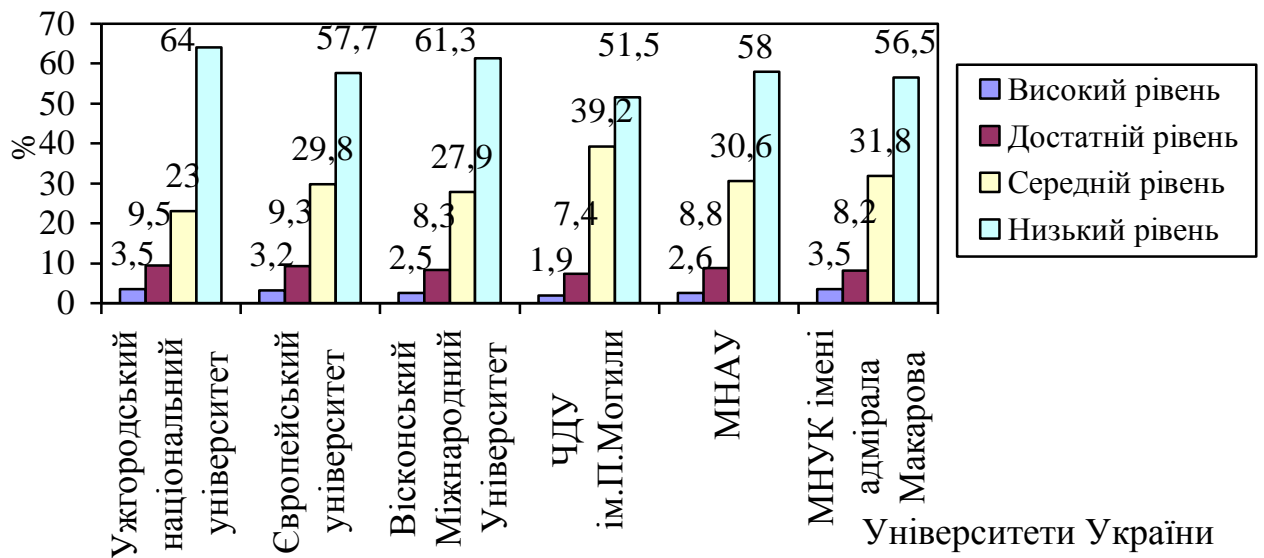

Рис. 3.2. Порівняльні дані рівнів сформованості мотиваційно-стимулюючого компоненту самоосвітньої компетентності (на основі шести університетів України) на констатувальному етапі експерименту

Як видно з рис. 3.2, аналіз отриманих даних доводить, що більшість майбутніх економістів шести представлених університетів України за рівнем сформованості мотиваційно-стимулюючого компоненту самоосвітньої компетентності відрізняються незначною мірою і володіють складовими вміннями даного компоненту, а саме: мотиваційними, стимулюючими і когнітивними, на низькому рівні. Дані результати свідчать про недостатню

сформованість мотиваційно-ціннісної сфери майбутніх економістів, що стане перешкодою у здійсненні самоосвітньої діяльності у подальшому з метою професійно-особистісного розвитку.

Другий напрям проведення констатувального етапу експерименту пов'язаний з визначенням рівня сформованості соціально-інформаційного компоненту самоосвітньої компетентності студентів-економістів за показниками інструментального критерію.

Розуміння майбутніми економістами особливостей організації самоосвітньої діяльності оцінюється за допомогою анкети на виявлення рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (додаток Д), що включає питання, спрямовані на виявлення загальних уявлень про структуру, змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність», роль самоосвіти в професійній діяльності майбутніх економістів і особливості організації пізнавально-пошукової діяльності. Зокрема, студентам-економістам пропонується відповісти на наступне запитання анкети: «Які вміння, на Вашу думку, складають основу самоосвітньої компетентності майбутніх економістів?». Більшість студентів (58,2%) не мають уявлення про структуру самоосвітньої компетентності, її змістовне наповнення і виділяють вміння, що не є складовими самоосвітньої компетентності, або взагалі плутають поняття «якості» та «вміння». Незначна частина студентів (20,3%), в основному старших курсів, виділила такі вміння, як: аналітичні, організаторські, дослідницькі, мотиваційні, що є складовими самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

З метою оцінювання рівня сформованості аналітичних і міжособистісних вмінь майбутніх економістів організовано круглий стіл на тему «Самоосвіта як форма безперервного підвищення кваліфікації економістів», під час якого студенти економічного факультету брали участь у обговоренні ролі саморозвитку в професійній діяльності економістів. Низький рівень аналітичних вмінь є характерним для 32,2% студентів економічного факультету, середнім рівнем володіють 35,6% студентів, достатнім – 16,9% та

високим – 15,3%. Це свідчить, що переважна більшість майбутніх економістів сприймає новий матеріал повільно та володіє конкретним мисленням, маючи середні здібності до навчання, і лише незначна кількість студентів швидко сприймає та засвоює навчальний матеріал, володіючи абстрактним мисленням. Значна кількість опитаних володіє недостатнім рівнем аналітичного мислення, а саме: проявляє схильність до дотримання установлених правил, консервативність, впевненість в правильності того, чому навчають, і тільки незначна частина студентів мають інтерес до науки, проявляють критичність, спокійно сприймають нові погляди й ідеї.

Оцінка рівня сформованості міжособистісних вмінь проводилась за допомогою опитувальника «Комунікативні і організаторські схильності» (за методикою В. Синявського і Б. Федоришина [84]) (додаток К). Більшість студентів (54,2%) мають низький рівень комунікативних вмінь, середній рівень характерний для 27,2% опитаних, в той час як достатній і високий рівні – для 10,2% і 8,4% майбутніх економістів відповідно. Отже, в значній кількості студентів-економістів домінує підлеглість, відсутність впевненості в собі та невміння відстоювати власну думку, і лише для незначної частини майбутніх економістів характерні незалежність мислення, самовпевненість, активність і потреба в автономії.

Опитувальник «Поведінка людини в групі» (за методикою Q-сортування В. Стефансона [84]) (додаток Л) дозволяє визначити поведінку майбутніх економістів у групі та їх вміння взаємодіяти з іншими членами команди. Аналіз результатів свідчить, що 50% студентів мають тенденцію до залежності, характеризуються нерішучістю у групі, а 32,7% студентів-економістів властиві самостійність і цілеспрямованість у відстоюванні власної думки. Щодо тенденції до спілкування, то вона є характерною для значної кількості студентів (81,8%), в той час як 12,8% студентів схильні до пасивності та небажання встановлювати зв'язки всередині колективу. Наполегливість у досягненні власної мети, тенденція до боротьби виражена у незначній кількості студентів економічного факультету (26,4%), в свою чергу 64,5% студентів

виявляють безініціативність у групових дискусіях, намагаючись зберегти нейтралітет. Отже, дані показники свідчать, що майбутні економісти в цілому здатні до комунікації, але не готові виявляти активність і наполегливість у налагодженні міжособистісних стосунків з іншими членами команди.

Узагальнені результати сформованості соціально-інформаційного компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (на основі шести університетів України) на констатувальному етапі експерименту представлено на рис. 3.3.

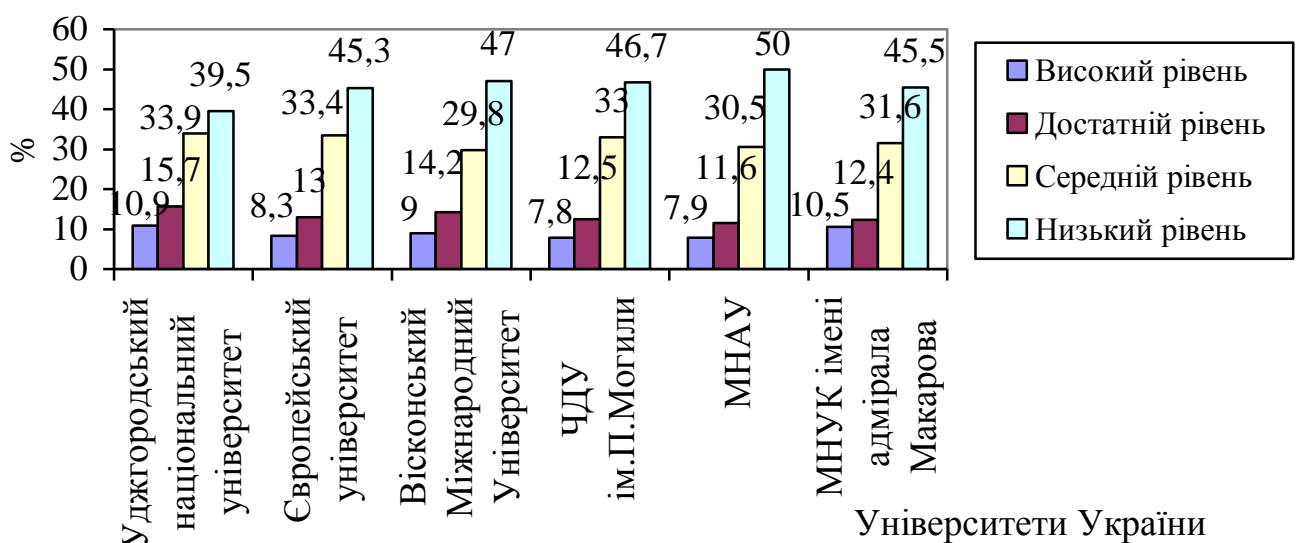

Рис. 3.3. Порівняльні дані рівнів сформованості соціально-інформаційного компоненту самоосвітньої компетентності (на основі шести університетів України) на констатувальному етапі експерименту

Як видно з рис. 3.3, порівняння отриманих значень свідчить, що більшість студентів-економістів представлених університетів України володіють інформаційно-пошуковими, аналітичними і міжособистісними вміннями на недостатньому рівні.

Для третього напрямку, орієнтованого на визначення рівня сформованості планово-організаційного компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі їх професійної підготовки в університеті, використано

опитувальники, тести, кейси, курсові та аналітичні роботи, звіти з виробничої практики студентів.

З метою визначення готовності майбутніх економістів вести діалог з іншими членами групи та їх здатності брати відповідальність за прийняті рішення використовується опитувальник «Комунікативні і організаторські схильності» В. Синявського і Б. Федоришина [84] (додаток К). Порівняння результатів опитувальника дозволяє зробити висновок, що студенти недостатньо володіють комунікативними і організаторськими вміннями. Розглядаючи комунікативні вміння, більшість студентів економічного факультету мають середній рівень сформованості цих вмінь (35,9%), на другому – низький (32,3%), на третьому – достатній (18%) і на четвертому – високий (13,8%). Стосовно організаторських схильностей, то більшість респондентів мають низький рівень розвитку вмінь (33,3%), в той час як середній рівень характерний для 23,6% студентів, достатній – для 22,6%, високий – для 20,5%. Отже, аналіз даних показників свідчить, що комунікативні і організаторські вміння наявні в студентів, але на низькому рівні.

Здатність студентів налагоджувати професійні взаємовідносини у колективі оцінюється за допомогою тесту «Професійні взаємовідносини в колективі» (за методикою К. Томаса [84]) (додаток М). Аналіз отриманих даних свідчить, що більшість майбутніх економістів (58%) володіють міжособистісними вміннями на низькому рівні та 22% студентів мають середній рівень сформованості вмінь. Більшість студентів виявили тенденцію до суперництва, не проявляючи зацікавленості в інших членах колективу.

Узагальнені результати сформованості планово-організаційного компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (на основі шести університетів України) на констатувальному етапі експерименту представлено на рис. 3.4.

Як видно з рис. 3.4, середній показник рівня сформованості планово-організаційного компоненту студентів-економістів представлених університетів України свідчить про те, що в студентів сформовані елементарні самоосвітні

вміння на рівні копіювання, що є недостатнім для успішної організації самоосвітньої діяльності з метою підвищення кваліфікації у майбутньому.

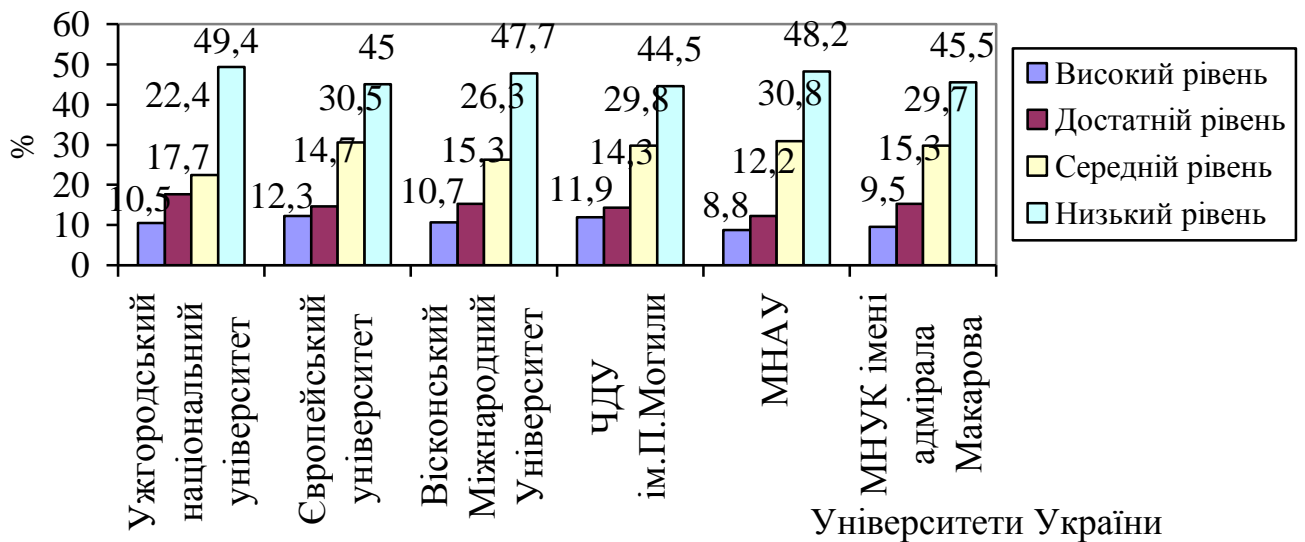

Рис. 3.4. Порівняльні дані рівнів сформованості планово-організаційного компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на констатувальному етапі експерименту

Четвертий напрям – оцінка рівня сформованості рефлексивно-коригуючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. З метою визначення вмінь студентів організувати процес рефлексії і самоконтролю в якості методу дослідження використовується опитувальник «Оцінювання власних досягнень» (за методикою А. Карпова [67] (додаток Н). Більшість респондентів має низький рівень сформованості рефлексивних вмінь (50,2%), 25% студентів мають середній рівень, 19,6% – достатній рівень і 5,2% опитаних – високий рівень. Дані показники пояснюються тим, що на початку навчання студенти економічного факультету ще не здатні до контролю результатів власної пізнавально-пошукової діяльності, а тому потребують подальшого розвитку даних вмінь за умов створення необхідного освітньо-наукового середовища та використання методів навчання, що сприяють формуванню рефлексивних вмінь студентів.

Оцінювання вміння студентів адекватно оцінювати досягнення членів колективу як показник рефлексивного критерію здійснено за допомогою тесту «Оцінка досягнень членів колективу» (за методикою К. Томаса [84]) (додаток П). Отримані результати свідчать, що для більшості студентів характерна тенденція до суперництва (44%), як основної стратегії поведінки, за якої студенти вперто відстоюють власну позицію. 38% студентів схильні до компромісу, що виражається у вмінні йти на взаємні поступки, узгоджувати власні інтереси з потребами інших сторін. 18% респондентів вдаються до співробітництва, що є показником здатності до безконфліктної взаємодії всередині колективу.

Узагальнені результати сформованості рефлексивно-коригуючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на констатувальному етапі експерименту представлено у рис. 3.5.

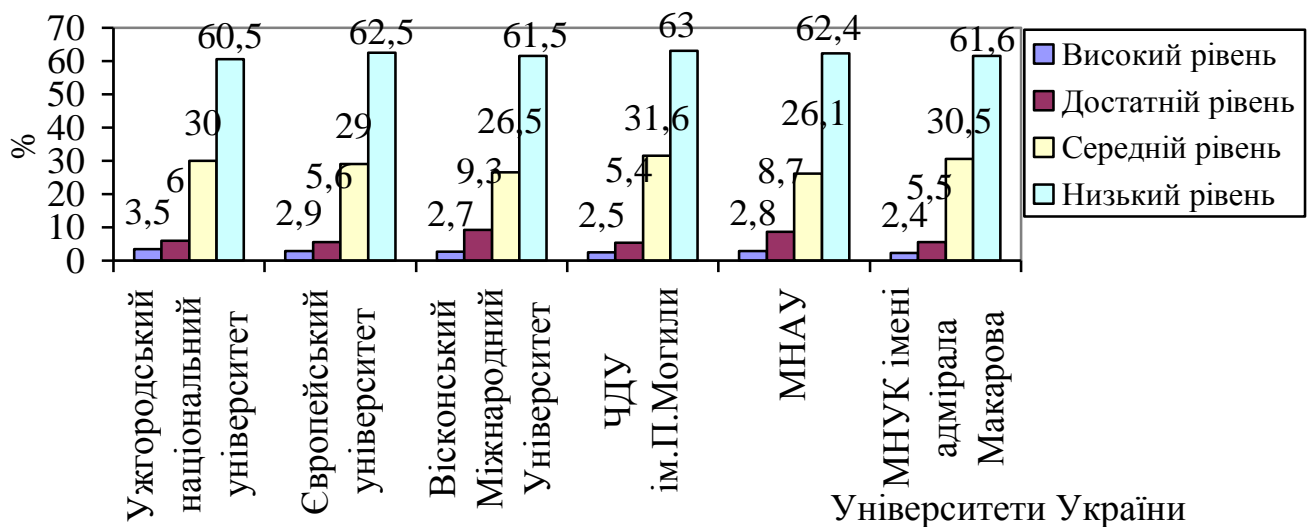

Рис. 3.5 Порівняльні дані рівнів сформованості рефлексивно-коригуючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (на основі шести університетів України) на констатувальному етапі експерименту

Результати роботи за чотирма напрямками констатувального етапу експерименту дають можливість оцінити рівень сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в

університеті за визначеними компонентами самоосвітньої компетентності. На основі аналізу результатів експериментального дослідження за чотирма критеріями визначено підсумкові показники. Кількісні результати стану сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів шести університетів України представлено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Порівняльні дані рівнів сформованості чотирьох компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки на констатувальному етапі експерименту

Компоненти самоосвітньої компетентності	Рівні сформованості самоосвітньої компетентності			
	Високий	Достатній	Середній	Низький
Мотиваційно-стимулюючий	4,6 %	8,8 %	30,7%	57,9%
Соціально-інформаційний	8,3%	13,0%	33,0%	45,7%
Планово-організаційний	11,6%	14,2%	29,8%	44,4%
Рефлексивно-коригуючий	2,5%	3,0%	31,6%	62,9%
Загалом	6,2%	9,8%	31,3%	52,7%

Як видно з табл. 3.2., на констатувальному етапі експерименту за напрямом моніторингу сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів отримано такі результати: незначна частина респондентів мають високий і достатній рівні розвитку самоосвітньої компетентності, в той час як більшість учасників експерименту мають середній і низький рівні саморегуляції, нестійкість професійних інтересів, недостатній рівень інформаційної культури.

Таким чином, на основі змісту визначених структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів визначено такі критерії, як: мотиваційний, інструментальний, діяльнісний, рефлексивний. Враховуючи мету і завдання експериментальної роботи, розроблено програму моніторингу

сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, що передбачає застосування діагностичного інструментарію, який включає комплекс навчальних завдань, тестів, опитувальників, анкет для оцінювання рівня сформованості базових вмінь, необхідних студентам для організації процесу самоосвіти. У процесі констатувального етапу експерименту з'ясовано, що більшість студентів мають низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності (52,7%) і недостатньо чітко уявляють змістовне наповнення і структурні компоненти самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

Результати констатувального етапу експерименту свідчать, що традиційна система професійної підготовки майбутніх економістів недостатньою мірою сприяє формуванню самоосвітньої компетентності, а тому є доцільним цілеспрямований процес формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів за допомогою розробленого методичного забезпечення та впровадження визначених педагогічних умов під час формувального експерименту.

3.2. Організація педагогічного експерименту з формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки

Апробація розробленої моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів та впровадження визначених педагогічних умов у процесі професійної підготовки в університеті відбувалась під час формувального експерименту. Впровадження визначених методів навчання і реалізація педагогічних умов процесу формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів здійснено на основі результатів констатувального експерименту, за даними якого встановлено, що більшість студентів мають низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності.

Метою формувального етапу експерименту є перевірка ефективності розробленого методичного забезпечення та педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

На цьому етапі виділено експериментальну (120 студентів) та контрольну (120 студентів) групи студентів напрямів підготовки «Фінанси і кредит», «Економіка підприємства» та «Облік і аудит». У процесі організації дослідної роботи в експериментальній групі впроваджувались визначені педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності, в той час як в контрольній групі процес професійної підготовки проходив без реалізації розробленого методичного забезпечення та педагогічних умов. До контрольної групи увійшли майбутні економісти першого-четвертого курсу шести університетів: Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Економіка підприємства» та «Облік і аудит»), Миколаївського національного аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова, Ужгородського національного університету, Українсько-американського гуманітарного інституту «Вісконсінський Міжнародний Університет (США) в Україні», Європейського університету (м. Київ). Експериментальна група включала студентів-економістів трьох університетів: Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови»), Миколаївського національного аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова. В експерименті брали участь студенти, які в 2011 році вступили на перший курс університетів.

На формувальному етапі педагогічного експерименту здійснювалась апробація моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. На початку першого етапу визначався вхідний рівень сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів, а в кінці – досягнутий або вихідний рівень. Порівняння результатів на початковому і кінцевому етапі експерименту дозволяє виявити динаміку змін. Під час

формувального етапу експерименту діагностувався рівень сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів за визначеними критеріями відповідно до розроблених показників. В кінці експерименту здійснювався порівняльний аналіз якісних та кількісних показників. У процесі формувального етапу експерименту використовувалися суб'єктивні методи виявлення вхідного та вихідного рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (на різних етапах), а саме:

- тест «Готовність до саморозвитку» Т. Ратанової та Н. Шляхти [84] (додаток Е);
- «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» А. Реана та В. Якуніна [84] (додаток Ж);
- опитувальник «Мотивація досягнення успіху» Т. Елерс [108] (додаток З);
- тест «Тип сприйняття групи особистістю» О. Залюбовської [84] (додаток И);
- опитувальник «Комунікативні і організаторські схильності» В. Синявського та Б. Федоришина [84] (додаток К);
- опитувальник «Поведінка людини в групі» (за методикою Q-сортування В. Стефансона [84] (додаток Л);
- тест «Професійні взаємовідносини у колективі» (за методикою К. Томаса [84]) (додаток М);
- опитувальник «Оцінювання власних досягнень» (за методикою А. Карпова [67] (додаток Н);
- тест «Оцінка досягнень членів колективу» (за методикою К. Томаса [84]) (додаток П).

На формувальному етапі експерименту також використовувалися об'єктивні показники сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, такі як: участь студентів у позанавчальних заходах (тренінгах, круглих столах, науково-практичних конференціях) та академічних програмах стажування.

Перший, організаційно-підготовчий, етап формувального експерименту (2011-2012 рр.) мав за мету виявлення рівня розвитку психологічних якостей майбутніх економістів, їх інтересів та цілей з метою формування мотивації до самоосвітньої діяльності, прагнення до особистісно-професійного зростання, а також інформування студентів щодо сутності і структурних компонентів самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

У першому триместрі першого курсу проведено оцінювання вхідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної і експериментальної груп за мотиваційним, інструментальним, діяльнісним і рефлексивним критеріями. Результати оцінювання рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів представлено у табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Оцінювання вхідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної і експериментальної груп на першому етапі формувального експерименту

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльнісний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	7,2	7,0	7,5	7,3	11,2	11,0	3,0	2,9	7,3	7,0
Достатній	14,2	14,0	12,5	12,4	13,5	13,2	6,9	6,6	11,7	11,6
Середній	36,8	36,2	32,4	32,6	30,0	30,3	33,7	33,5	33,2	33,2
Низький	41,8	42,8	47,6	47,7	45,3	45,5	56,4	57,0	47,8	48,2

Як видно з табл. 3.3, на першому етапі формувального експерименту переважна більшість студентів експериментальної та контрольної груп мають низький вхідний рівень розвитку структурних компонентів самоосвітньої компетентності (мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного та рефлексивно-коригуючого), а також в обох групах спостерігається достатньо високий відсоток майбутніх економістів з середнім рівнем сформованості самоосвітньої компетентності.

На даному етапі з метою формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів створювалось освітньо-наукове середовище, орієнтоване на підвищення інтересу студентів до процесу самоосвіти та усвідомлення необхідності його успішної організації. З метою формування складового елементу мотиваційно-стимулюючого компоненту самоосвітньої компетентності студентів-економістів, а саме вміння усвідомлювати мотиви самоосвітньої діяльності, у першому триместрі першого року навчання для студентів організовувались зустрічі з представниками економічної галузі у Миколаївській області, з керівниками банків (ПАТ «Кредобанк», ПриватБанк); компаній (ТОВ «Євротрак», ТОВ «Магістраль-Юг») та екскурсії на підприємства (ДП «Лакталіс Україна», ТОВ СП «Нібулон», ТОВ Юкрейніан Шугар Компані (Засельський цукровий завод), спрямовані на формування позитивної мотивації до процесу самовдосконалення. Спілкуючись з людьми, які досягли значних успіхів у професійній сфері, майбутні економісти спостерігали за організацією виробництва, цікавилися способами досягнення високих результатів у конкретній галузі, проводили самоаналіз власних знань і вмінь з метою оцінки готовності до виконання майбутніх професійних обов'язків. Таким чином, відбувалось усвідомлення необхідності розвитку професійних якостей і вмінь шляхом саморозвитку. Експериментальне дослідження свідчить, що значна кількість студентів-економістів першого курсу навчання (35%) з зацікавленням обговорювали результати зустрічей і екскурсій, створювали презентації, готували доповіді, складали звіти. Водночас, представники компаній надавали рекомендації стосовно професійних якостей та вмінь, які необхідні студентам для розбудови успішної кар'єри.

Формування вміння усвідомлювати мотиви самоосвітньої діяльності на першому етапі здійснювалось в рамках організації модерації «Роль самоосвіти в професійній діяльності» (2 навчальні години, перший триместр) та адаптаційний тренінг для студентів першого курсу «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності» (другий триместр, лютий 2012 року),

розрахованого на 18 навчальних годин. Результати проведення модерації свідчать, що визначаючи роль самоосвіти у професійній діяльності економіста, більшість студентів (33%) зазначили, що більшість вмінь й навичок формується за рахунок постійного процесу самоосвіти.

Метою тренінгу «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності» є оволодіння майбутніми економістами прийомами організації навчальної, позанавчальної та науково-дослідницької діяльності. Це завдання реалізовувалось за допомогою виконання студентами вправ «Ідеальний професіонал», «Список важливих справ», «Я-студент», «Я-професіонал», які передбачали складання переліку професійних якостей і вмінь, необхідних майбутньому економісту, а також розробку плану особистісно-професійного розвитку на певний проміжок часу. В свою чергу значна кількість студентів визначили, що найефективнішими методами активізації самостійної роботи студентів є організація ділових ігор (36%), круглих столів (24%), використання творчих завдань (21%) і кейс-стаді (19%) .

З метою розвитку вмінь налагоджувати міжособистісне спілкування у групі та отримувати нові знання на даному етапі майбутні економісти брали участь у кейс-стаді «Започаткуй власний бізнес» (10 навчальних годин, третій триместр), діловій грі «Аналіз» (4 навчальні години, третій триместр) та диспуті «Чому я віддаю перевагу: самостійній чи аудиторній роботі?» (2 навчальні години, перший триместр). Працюючи над кейсом «Започаткуй власний бізнес» студенти-економісти проходили тест «Чи готові Ви розпочати власний бізнес?», результати якого свідчать про достатню готовність і бажання студентів організувати власну справу (63%). Ознайомившись з умовами кейсу, 67% майбутніх економістів обрали традиційний шлях організації бізнесу, що виявився нерентабельним, і лише 33% студентів вирішили використати нестандартний підхід. Серед запропонованих ідей найцікавішою справою була організація піар-кампанії для підприємства, що виступило в якості роботодавця, який шукав персонал серед студентів. Використовуючи знання, отримані в рамках практичних занять з інших дисциплін, методичні рекомендації щодо

складання бізнес-плану, студенти розробляли модель підприємства. Кінцевий результат діяльності був представлений у вигляді захисту бізнес-проекту малого бізнесу. Участь у діловій грі «Аналіз» та диспуті «Чому я віддаю перевагу: самостійній чи аудиторній роботі?» передбачала організацію обговорення між студентами, які виступали в ролі спікерів, опонентів та модераторів.

У процесі вивчення дисципліни «Університетська освіта» («Вища освіта і Болонський процес», «Вступ до спеціальності») (28 навчальних годин, перший триместр), організації кейс-стаді на тему «Розробка бізнес-плану власного підприємства» (4 навчальні години, третій триместр) та міні-тренінгу «Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності» (6 навчальних годин, третій триместр) відбувався розвиток вміння студентів-економістів розуміти основні завдання пізнавально-пошукової діяльності як складового елемента планово-організаційного компонента самоосвітньої компетентності. Основний акцент при вивченні дисципліни «Університетська освіта» здійснювався на вивченні тем, що стосуються проблем самоосвіти, особливостей професійної діяльності економістів, організації науково-дослідницької діяльності. Робота студентів над кейсом «Розробка бізнес-плану власного підприємства» засвідчила про активність майбутніх економістів у проектуванні бізнес-плану, починаючи з обґрунтування ними ідеї бізнесу, послідовного планування розділів плану, оформлення бізнес-плану в системі Word Excel та закінчуючи публічним захистом проекту з використанням комп'ютерної презентації. Даний кейс сприяв формуванню вмінь студентів економічного факультету вирішувати практичні завдання з врахуванням конкретних умов, проводити аналіз, чітко формулювати та висловлювати власну позицію. Проведення міні-тренінгу «Професійні вміння, які визначають успішність самоосвітньої діяльності» передбачало обговорення студентами необхідних для організації процесу саморозвитку вмінь з урахуванням специфіки професійної діяльності майбутніх економістів з подальшим їх ранжуванням і самооцінюванням рівня їх

сформованості. Аналіз результатів свідчить, що серед основних вмінь, необхідних студентам-економістам, виділено: аналітичні (43%), комунікативні (30%) та управлінські (27%) вміння.

Формування вміння усвідомлювати необхідність досягнення результатів з метою підвищення рівня саморозвитку реалізовувалось за допомогою впровадження таких методів навчання, як: дебати «Шляхи поліпшення моєї освіти» (2 навчальні години, другий триместр), модерація «Якою я бачу свою майбутню професію?» (2 навчальні години, перший триместр) та круглий стіл на тему «Проблеми економіки України і регіону» (4 навчальні години, третій триместр). Аналіз результатів дебатів «Шляхи поліпшення моєї освіти» свідчить, що серед основних форм організації процесу самоосвіти майбутні економісти виділили: Інтернет (53%), читання професійної літератури (15%), відвідування семінарів, конференцій і курсів (22%), спілкування з представниками економічної галузі (10%). В ході модерації «Якою я бачу свою майбутню професію?» студенти знайомились з поняттям «професіограма», що сприяло розумінню ними необхідних для успішної фахової діяльності професійних якостей та вмінь. Студенти склали блок-схеми, що репрезентували очікування від майбутньої професії, перспективи, шляхи досягнення цілей та проблеми й труднощі, пов'язані з професійною діяльністю. Викладачами спільно зі студентами Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови»), Миколаївського національного аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова у квітні 2012 року був організований круглий стіл на тему «Проблеми економіки України і регіону», під час якого студенти обговорювали основні труднощі у розвитку різних секторів економіки основних економічних регіонів України на основі проведеного аналізу статистичних даних з подальшим висловленням пропозицій щодо розвитку галузей виробництва в окремих регіонах. Наприкінці першого етапу формуального експерименту

проведено оцінювання рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, результати якого представлено в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Оцінювання вихідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної і експериментальної груп на першому етапі формульовального експерименту

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльнісний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	11,9	8,6	9,6	8,2	14,2	11,7	4,8	3,4	10,3	8,0
Достатній	18,9	14,8	15,0	13,2	16,5	14,3	8,9	7,2	14,6	12,3
Середній	37,6	35,0	31,8	33,3	27,0	29,3	32,3	33,0	32,2	32,7
Низький	31,6	41,6	43,6	45,3	42,3	44,7	54,0	56,4	42,9	47,0

Як видно з табл. 3.4, в експериментальній групі наприкінці першого етапу формульовального експерименту зафіксовано зростання кількості студентів з високим рівнем сформованості самоосвітньої компетентності на 3%, достатній рівень – на 2,9%. В той же час знизилась кількість студентів, які мають низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності на 4,9%.

Перший етап формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів спрямовано на розвиток мотиваційно-ціннісного ставлення до процесу самоосвіти, тому важливе значення мають результати оцінювання за мотиваційним критерієм (високий рівень змінився з 7,2% до 11,9%; достатній – з 14,2% до 18,9%; середній – з 36,8% до 37,6%; низький – з 41,9% до 31,6%). Якісними показниками сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів на даному етапі є підготовка доповідей з економічної тематики, оволодіння ґрунтовними знаннями з дисциплін загальногуманітарного циклу, складання звітів екскурсій на підприємства та активна участь майбутніх економістів у контекстно-орієнтованих завданнях (тренінгах, круглих столах і диспутах). Результати моніторингу дозволяють зробити висновок про позитивну динаміку розвитку мотивів, спрямованих на формування прагнення

майбутніх економістів до постійного професійного самовдосконалення. Ці зміни зумовлено низкою факторів, таких як: організацією квазіпрофесійного і стимулюючого освітнього середовища у процесі професійної підготовки майбутніх економістів в університеті, а також впровадженням інтерактивних методів навчання, а саме: круглих столів, дебатів, тренінгів та ділових ігор.

Другий, теоретично-орієнтаційний, етап формувального експерименту (2012-2013 рр.) спрямовано на розвиток вмінь, що є структурними елементами мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного і рефлексивно-коригуючого компонентів самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

Вивчення дисципліни «Менеджмент» (62 навчальні години, перший триместр), організація круглих столів «Глобалізація: за і проти» та «Бізнес-культура в різних країнах» (4 навчальні години, перший і третій триместри) та написання есе на тему «При якій економічній системі Ви хотіли б жити?» (2 навчальні години, третій триместр) на другому етапі орієнтовані на формування складових вмінь мотиваційно-стимулюючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме вміння вдосконалювати цільові настанови саморозвитку. В рамках вивчення дисципліни «Менеджмент» студенти знайомились з процесом планування діяльності за допомогою використання техніки «Ієрархія цілей» та Еймінг-принципу. Підсумовуючи результати діяльності студентів, можна зробити висновок, що більшість з них (34%) показали достатньо високий рівень, представивши результати власної діяльності у вигляді графічного зображення «дерева», що репрезентувало основну мету та мікроцілі процесу особистісно-професійного саморозвитку. Оцінювання письмових робіт, а саме есе на тему «При якій економічній системі Ви хотіли б жити?», засвідчило про достатній рівень володіння теоретичним матеріалом значної кількості студентів (26%), а також їх здатності до встановлення причинно-наслідкових зв'язків між різними аспектами, вміння проводити порівняльний аналіз і робити узагальнення. Під час практичних занять майбутні економісти обговорювали економічні аспекти

під час організованих круглих столів «Глобалізація: за і проти» та «Бізнес-культура в різних країнах». В міні-групах презентувались доповіді за певним напрямком дослідження з подальшою дискусією та рецензуванням відповідей студентів.

З метою формування складових вмінь соціально-інформаційного компоненту самоосвітньої компетентності, а саме вміння знайти своє місце в колективі та працювати з професійно-важливою інформацією, протягом першого триместру другого курсу майбутні економісти Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови»), Миколаївського національного аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова працювали над кейсами в рамках вивчення дисциплін «Економіка підприємства» і «Маркетинг» на теми «Ціноутворення» та «Ефективний кадровий менеджмент» (10 навчальних годин, перший триместр), виконували низку комунікативних вправ під час вивчення дисципліни «Іноземна мова» (10 навчальних годин, другий триместр), а також склали інтелект-карти з дисципліни «Маркетинг» (2 навчальні години, другий триместр). Виконуючи кейси на теми «Ціноутворення» та «Ефективний кадровий менеджмент», студенти брали участь в обговоренні та вирішенні проблеми встановлення ціни на кейтерінг-послуги ресторану, склали перелік необхідних навичок для персоналу компанії, визначали складові блоки програми тренінгу кадрів підприємства та основні шляхи мотивації їх до саморозвитку. Виконання вправ «Опонент», «Інтерв'юєр» та «Конфлікт співпрацівника з клієнтом» дозволило сформувати міжособистісні вміння майбутніх економістів за рахунок оволодіння ними основними комунікативними техніками та прийомами ведення діалогу. Це засвідчують отримані дані проведення тестування студентів на даному етапі, що свідчать про сформованість вміння вступати в контакт з іншими членами групи у більшості майбутніх економістів (46%). Під час вивчення дисципліни «Маркетинг» студенти склали інтелект-карти з теми «Позиціонування

товару», яка містила формулювання проблеми усередині картки зі структуруванням вихідної інформації у вигляді різних геометричних фігур, що містять такі аспекти, як: умови завдання, вид товару, тип ринку, характеристика сегменту, зовнішні фактори.

Проведення ділових ігор «Рекламний проект» (4 навчальні години, другий триместр) та «Прийняття колективних рішень» (4 навчальні години, третій триместр), а також дискусії «Шляхи вирішення фінансової кризи в Україні» (4 навчальні години, третій триместр) на другому, теоретично-орієнтаційному, етапі спрямоване на розвиток складового елементу планово-організаційного компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме вміння самостійно планувати й проектувати пошук шляхів вирішення проблем. Під час вивчення дисципліни «Економіка підприємства» майбутні економісти в малих групах представляли розроблені рекламні проекти. Група студентів, що виступила в ролі рекламодавців, запропонувала малим групам – рекламним агентствам – розробити промокампанію одного з чотирьох видів товарів з використанням двох різних видів медіа (наприклад, відеосюжету та онлайн реклами). Після закінчення роботи студенти представляли свої рекламні повідомлення. Аналіз отриманих рекламних проектів, розроблених студентами-економістами, свідчить про достатній рівень підготовки більшості студентів (34%), які виявили ініціативність, самостійність та креативність у процесі роботи над даним завданням.

Під час роботи над діловою грою «Прийняття колективних рішень» студенти проектували вирішення проблемної ситуації на виробництві, запропонованої викладачем, за чотирма аспектами: ситуація, мета, засоби та пропозиції. Використовуючи прийом «мозкової атаки», студенти на початку аналізували ситуацію, в якій виникла проблема. Потім відбувався збір інформації від всіх учасників заняття та фіксація даних за першим аспектом: ситуація. Після отримання повного опису ситуації студенти заповнювали розділ «мета», в якому формулювали одну-дві цілі власної діяльності. У розділі «засоби» майбутні економісти перераховували всі наявні ресурси, необхідні для

досягнення цілей. У останньому розділі «пропозиції» ведучий учасник групи, відповідальний за фіксування результатів обговорення, вносив заявлені ідеї щодо шляхів досягнення визначених цілей у конкретній ситуації за наявності описаних вище засобів. Результати оцінювання свідчать про високу активність більшості майбутніх економістів (48%) під час ділової гри на практичному занятті. Члени групи аналізували основні переваги власної роботи та труднощі під час прийняття колективних рішень. Дискусія «Шляхи вирішення фінансової кризи в Україні» передбачала роботу студентів у міні-групах за окремими напрямками вирішення проблеми. Протягом виділеного часу члени команди обговорювали свої концепції, організатори дискусії при цьому допомагали кожній з них, відповідаючи на всі запитання й надаючи додаткову інформацію з теми. Аналіз результатів дискусії підтвердив підвищення рівня сформованості аналітичних вмінь студентів (36%) під час обговорення ними шляхів збільшення доходів та зменшення видатків бюджету країни та у процесі вирішення проблеми бюджетного дефіциту.

Розвиток вміння оцінювати особистісні досягнення у процесі самоосвітньої діяльності як складового елементу рефлексивно-коригуючого компоненту самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на теоретично-орієнтаційному етапі здійснювався в рамках проведення ділової гри «Інвестиційний портфель» (4 навчальні години, перший триместр) та участі студентів у розробці проекту «Ефективна поведінка на ринку праці» (10 навчальних годин, третій триместр). В процесі ділової гри майбутні економісти формували портфель інвестора, який включав акції провідних підприємств України та регіону. Використовуючи отримані в процесі занять теоретичні знання, студенти оцінювали інвестиційний клімат країни і регіону, проводили аналіз фінансової звітності підприємств та визначали рентабельність власних інвестицій в їх розвиток, враховуючи всі економічні ризики та загрози. Проектна діяльність, організована на даному етапі, дозволила сформувати вміння студентів-економістів здійснювати пошук інформації про вакансії на ринку праці, скласти резюме, ефективно вести себе

на співбесіді та розуміти основні структурні елементи трудового договору. По закінченню роботи над проектом «Ефективна поведінка на ринку праці» майбутні економісти склали презентацію, що містила резюме, оформлену заяву з працевлаштування, складене оголошення про пошук роботи, опубліковане оголошення в засобах масової інформації та розміщене на сайтах пошуку роботи в Інтернеті.

У червні 2013 року, наприкінці другого етапу формуального експерименту, проведено оцінювання вихідного рівня сформованості структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, результати якого представлено у табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Оцінювання вихідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної і експериментальної груп на другому етапі формуального експерименту

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльнісний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	25,6	17,5	21,6	20,5	25,2	14,2	23,0	18,6	23,8	17,7
Достатній	30,5	16,0	33,6	22,8	32,0	32,2	30,4	25,5	31,6	24,0
Середній	24,0	31,5	14,8	30,0	21,6	19,0	22,6	29,5	20,8	27,6
Низький	19,9	35,0	30,0	26,7	21,2	34,6	24,0	26,4	23,8	30,7

Як видно з табл. 3.5, отримані дані дослідження свідчать, що на другому етапі формуального експерименту в експериментальній групі порівняно з контрольною відбулись істотні зміни.

Аналіз результатів оцінювання засвідчив, що кількість студентів, які володіють самоосвітньою компетентністю на достатньому рівні, зросла на 17%. Якісними показниками сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на даному етапі є оволодіння ними комунікативними прийомами і технікою складання інтелект-карт, активна участь у ділових іграх та проектній діяльності, підготовка аналітичних робіт з дисциплін загальноекономічної

підготовки та створення студентами рекомендацій щодо покращення економічної ситуації в країні.

Метою третього, дієво-виконавчого, етапу формувального експерименту (2013-2014 рр.) є формування складових елементів структурних компонентів самоосвітньої компетентності, а саме: вміння користуватися ціннісними орієнтаціями у процесі самореалізації; аналізувати і оцінювати отриману інформацію, генерувати нові ідеї у колективі; організовувати та управляти процесом самоосвіти; вдосконалювати роботу з метою підвищення ефективності професійного розвитку.

На даному етапі з метою формування вміння майбутніх економістів використовувати ціннісні орієнтації у процесі самореалізації як складового елементу мотиваційно-стимулюючого компоненту їх самоосвітньої компетентності організовано засідання круглого столу на тему: «Від європейської інтеграції країни до європейської інтеграції економіки: нові можливості чи нові проблеми?» (6 навчальних годин, другий триместр) на практичних заняттях з дисципліни «Ділова іноземна мова». Майбутні економісти виступали з доповідями, проводили SWOT-аналіз, соціально-економічний аналіз ситуації в Євросоюзі (ЄС), брали участь у дискусіях. Підготовчий етап до участі в круглому столі передбачав проведення студентами-економістами опитування серед викладачів університету, компетентних спеціалістів економічної галузі та студентів вищих навчальних закладів міста.

Впродовж дієво-виконавчого етапу для майбутніх економістів організовувалась низка теоретично-практичних заходів, орієнтованих на розвиток їх вмінь аналізувати отриману інформацію та генерувати власні ідеї вирішення проблем у колективі, як складових елементів соціально-інформаційного компоненту їх самоосвітньої компетентності. Студенти брали участь у диспутах із застосування ПОПН-формули (6 навчальних годин, другий триместр) та працювали над кейсами: «Моделювання бізнес-стратегії підприємства» і «Конкуруючі команди-підприємства» (20 навчальних годин,

другий триместр). Під час участі у диспутах «Ринок освітніх послуг як приклад олігополістичної структури» і «Офшорні зони: плюси і мінуси» та роботою над кейсами обговорювались типові проблеми під час організації виробничої діяльності. Це дозволило наблизити процес професійної підготовки до реальної діяльності майбутніх економістів, що є основою такої педагогічної умови як створення квазіпрофесійного середовища, яке надало можливість студентам самостійно вирішувати проблемні ситуації, підвищило їх пізнавальну активність, стимулювало інтерес і самостійність майбутніх економістів. Зокрема, під час роботи над кейсами студенти вчилися визначати рентабельність виробництва і якість продукції; моделювали роботу реального торговельного підприємства (закупівлі, грошовий потік, логістика); визначали фінансовий і матеріальний потік в логістичному ланцюгу від виробника до споживачів за допомогою різних каналів постачання. Участь у диспутах з використання ПОПН-формули передбачала розподіл ролей спікера, опонента та експерта між студентами групи.

З метою розвитку вміння ефективно управляти ресурсами для організації пізнавально-пошукової діяльності для майбутніх економістів організовувались такі заходи, як: контекстно-орієнтоване завдання «Зарубіжні економічні зв'язки Миколаївської області» (8 навчальних годин, другий триместр) та спецкурс «Самоосвітній менеджмент» (36 навчальних годин, третій триместр). В ході роботи над контекстно-орієнтованим завданням «Зарубіжні економічні зв'язки Миколаївської області» під час вивчення дисципліни «Ділова іноземна мова» майбутні економісти проводили аналіз експертно-імпортової діяльності Миколаївського регіону. Даний метод роботи сприяв формуванню вмінь студентів планувати власну діяльність, використовувати різні засоби отримання інформації (каталоги, Інтернет, преса, реклама), збирати інформацію в ході інтерв'ю та оформлювати її в письмовому вигляді. Основною метою спецкурсу «Самоосвітній менеджмент», який викладається для студентів третього курсу Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови»), Миколаївського національного

аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова у третьому триместрі, є формування у студентів-економістів знань про сутність самоосвітньої компетентності, а також вмінь використовувати отримані знання у професійній діяльності. Під час тренінгів студенти на практиці оволодівали основними прийомами постановки цілей за схемою SMART, методикою науково-дослідної роботи; методикою роботи з текстами (метод «мозаїки»; складання інтелектуальних карт з метою оволодіння понятійним апаратом (термінологією); анотація; рецензування); основними техніками планування часу (метод Франкліна, техніка Паретто, матриця Ейзенхауера, ABC-аналіз, діаграма Ганта); рефлексивними прийомами (ведення спостереження за власними діями з подальшим аналізом отриманих результатів; оформлення портфолію; тести з самооцінки; вправи на рефлексивний аналіз власних дій). По закінченню вивчення спецкурсу «Самоосвітній менеджмент» проводився поточно-модульний контроль, який довів ефективність запропонованих методів навчання, що підтвердилось достатньо високими результатами проведеного контролю. Оцінку «А» отримали 29,5% майбутніх економістів, оцінку «В» – 35% студентів та оцінку «С» – 20% студентів. Якісним показником успішності впровадженого спецкурсу стала активна участь студентів у вирішенні кейсів, організованих в рамках студентської науково-практичної конференції «Ольвійський форум», серед яких: «Аналіз фінансової звітності компанії», «Event-маркетинг», «Оптимізація рекламного бюджету», «Лояльність персоналу».

Підготовка дослідницьких робіт з дисциплін фахової підготовки (26 навчальних годин, третій триместр) та розробка проектів «Оновлення сайту факультету», «Програма студентських новин» та «Економічний клуб» (24 навчальні години, перший триместр) на третьому, дієво-виконавчому, етапі, орієнтовано на формування вмінь студентів вдосконалювати власну роботу з метою підвищення ефективності саморозвитку. Аналіз підготовлених аналітичних і курсових робіт різної тематики, а саме: «Прогнозування розвитку

валютного ринку України», «Створення моделі впливу змін валютних курсів на рівень життя населення Причорноморського регіону», «Прогнозування тенденцій розвитку регіональної економіки на прикладі Миколаївської області», засвідчив достатньо високий рівень володіння теоретичним матеріалом, вміння студентів проводити аналіз проблемних аспектів та розробляти стратегії їх вирішення.

Виконання проектів «Оновлення сайту факультету» та «Програма студентських новин» передбачає участь студентів у обговоренні актуальних новин та написанні статей різноманітної тематики. Даний захід сприяв формуванню вмінь майбутніх економістів самостійно планувати власну діяльність, розвитку творчого мислення студентів, можливості застосовувати різноманітні методи дослідження на практиці, формуванню навичок публічного виступу. Економічний клуб, організований серед студентів-економістів Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови»), Миколаївського національного аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова, орієнтований на формування комунікативних вмінь студентів та розвиток їх навичок реалізації ідей на практиці. В рамках клубу проводився інвестиційний форум, в ході якого команди-учасники змагались за інвестиції, що надавались інвестиційними банками регіону. Студенти брали участь у дебатах на теми «Бізнес моєї мрії за сучасних умов економічного розвитку країни: міф чи реальність?». Учасники дебатів розділились на дві команди: оптимісти та песимісти. Оптимісти доводили, що економічна криза – це час нових можливостей для розвитку бізнесу, в той час як песимісти акцентували увагу на перешкодах ведення бізнесу в країні.

У травні 2014 року, наприкінці третього етапу формувального експерименту, проведено оцінювання вихідного рівня сформованості структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, результати якого представлено у табл. 3.6.

Оцінювання вихідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної і експериментальної груп на третьому етапі формувального експерименту

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльнісний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	27,7	17,9	26,0	22,0	29,2	13,2	27,6	19,2	27,6	18,0
Достатній	32,6	16,8	39,6	23,8	35,0	25,2	36,0	24,0	35,8	22,5
Середній	23,2	32,4	11,9	31,5	19,6	29,4	21,0	32,5	18,9	31,5
Низький	16,5	32,9	22,5	22,7	16,2	32,2	15,4	23,3	17,7	27,8

Як видно з табл. 3.6, отриманий середній показник дозволяє зробити висновок, що в експериментальній групі рівень сформованості самоосвітньої компетентності у більшості студентів-економістів наблизився до достатнього (35,8%), тоді як в контрольній групі залишився майже без змін. Якісними показниками сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на даному етапі є підготовка ними дослідницьких робіт з економічної тематики, розробка студентських проектів, активна участь у різноманітних тренінгах в рамках спецкурсу «Самоосвітній менеджмент» та розробка студентами власних кейсів.

Четвертий, контрольньо-діагностичний, етап формувального експерименту (2014-2015 рр.) спрямовано на оцінювання рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, аналіз отриманих результатів з метою внесення змін.

З метою розвитку вмінь майбутніх економістів змінювати власні мотиви і мотиви інших членів групи відповідно до сфери діяльності серед студентів четвертого курсу Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови»), Миколаївського національного аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова у

першому триместрі була організована ділова гра «Особистий рахунок», розрахована на 4 навчальні години. Даний захід імітує діяльність робітника певної компанії, який отримує можливість враховувати основні і додаткові витрати, пов'язані з «виробничою» діяльністю, тобто навчанням для студентів. Викладач виконував роль керівника фірми, який оцінював діяльність майбутніх економістів, тобто робітників фірми, та нараховував їм заробітну плату у вигляді виставлених балів за навчальні досягнення. В ході спостереження за роботою студентів на практичних заняттях можна зробити висновок про значну активність більшості студентів (30,5%), які намагалися брати участь у всіх видах роботи, організованих викладачем. Ділова гра сприяла розвитку вмінь цілепокладання студентів-економістів (вміння визначати цілі завдання та мотивувати себе до їх виконання), а також розвитку навичок самоаналізу (аналіз якості виконаної роботи).

Під час круглого столу «Розвиток економіки України: науковий, освітній і технологічний потенціал» студенти у міні-групах обговорювали актуальні питання розвитку сучасної економіки країни, узагальнювали науковий досвід в галузі модернізації соціально-економічних процесів, вирішували кейси різноманітної тематики, виступали з доповідями щодо основних напрямків розвитку основних економічних секторів України, а також проводили оцінку наукового, освітнього і технологічного потенціалу країни. Економічний турнір складався з чотирьох етапів. На першому етапі відбувалась презентація команд з розподілом ролей. Другий етап передбачав участь у конкурсах, таких як: економічні ребуси та економічний бліц-турнір. На третьому етапі майбутні економісти Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови»), Миколаївського національного аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова брали участь у діловій грі «Cash Flow», в ході якої студенти вчилися раціонально управляти власними фінансами, та «Бізнес-гуру», де студенти виконували функції ради директорів великої компанії та намагались підвищити ціну акцій і отримати

конкурентні переваги на ринку. Четвертий етап був спрямований на визначення команди-переможця, яка отримала в ході участі у економічному турнірі найбільшу кількість умовної валюти e-coin.

Розвиток вміння самостійно розв'язувати професійно-важливі завдання як складового елементу планово-організаційного компонента самоосвітньої компетентності студентів-економістів на четвертому, контрольно-діагностичному, етапі здійснювався в рамках круглого столу «Перспективи розвитку економічної освіти в майбутньому», розрахованого на 28 навчальних годин у третьому триместрі. Значна кількість учасників круглого столу (36,5%) відмітили актуальність обраного напрямку дослідження та важливість системного підходу до процесу професійної підготовки майбутніх економістів, що дозволить у майбутньому готувати конкурентоспроможних та компетентних фахівців. Серед видів діяльності, що сприяють зацікавленню студентів у навчанні, викладачі і майбутні економісти виділили: процес самоосвіти (62%), створення і участь в асоціації економістів (13%) та обмін студентами і викладачами з університетами за кордоном (25%).

Розробка портфоліо та створення «паспорту самоосвітньої компетентності» майбутніми економістами на контрольно-діагностичному етапі покликані сформувати вміння студентів визначати напрями вдосконалення самоосвітньої діяльності, що є структурним елементом рефлексивно-коригуючого компонента самоосвітньої компетентності студентів. Складаючи портфоліо, студенти економічного факультету оцінювали рівень власного особистісно-професійного розвитку. Аналіз розроблених студентами четвертого курсу електронних варіантів портфоліо свідчить про достатньо вагомі досягнення більшої кількості студентів (37,5%) у навчальній, громадській та науково-дослідній діяльності, що підтверджується наявністю таких документів, як: рецензій на дипломні роботи; сертифікатів і дипломів про участь у різноманітних курсах і тренінгах, відгуків з місць проходження виробничої практики; опублікованих тез доповідей та статей; грамот та листів-заохочення від керівництва університету і факультету за участь у культурних і

спортивних змаганнях. Створюючи «паспорт самоосвітньої компетентності», майбутні економісти отримують перелік вмінь, що є складовими елементами чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, та оцінюють ступінь їх сформованості за визначеною шкалою. Більшість студентів згідно з результатами самооцінювання під кінець четвертого року навчання мала високий (31%) та достатній рівень (38%) сформованості самоосвітньої компетентності. Дані прийоми роботи дозволили майбутнім економістам проаналізувати результати власної пізнавально-пошукової діяльності, виявити недоліки і скоригувати їх.

Результати оцінювання вихідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів на четвертому етапі формувального експерименту представлено у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Оцінювання вихідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної і експериментальної груп на четвертому етапі формувального експерименту

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльнісний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	29,8	10,0	26,6	12,0	31,2	13,2	30,8	18,0	29,6	13,4
Достатній	33,0	11,7	40,8	14,8	36,0	26,0	37,2	25,5	36,8	19,5
Середній	23,2	35,5	19,0	31,5	23,6	30,3	26,3	23,0	23,0	30,0
Низький	14,0	42,8	13,6	41,7	9,2	29,5	5,7	33,5	10,6	36,9

Як видно з табл. 3.6, кількість студентів з високим рівнем сформованості самоосвітньої компетентності в експериментальній групі збільшилась на 2%, тоді як в контрольній групі залишилась без змін. За час четвертого етапу значно знизилась кількість студентів в експериментальній групі, які мали низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності (на 7,1%), а в контрольній групі це зниження не спостерігається. Це свідчить про ефективність визначених

педагогічних умов, впроваджених у процес професійної підготовки майбутніх економістів на четвертому етапі формувального експерименту.

Якісними показниками сформованості самоосвітньої компетентності на цьому етапі виступають участь майбутніх економістів у студентському самоврядуванні та суспільних організаціях, зокрема студентській профспілці; їх участь у економічному турнірі, олімпіадах і конкурсах, міжнародній науково-практичній конференції «Ольвійський форум», студентській науковій конференції «Могилянські читання»; програмах міжнародного обміну: неакадемічних (Camp America, Au-Pair-in-America (США), CC USA (США), Au Pair (Німеччина) та академічних (Professional English Communication (Чехія), Academic Writing (Чехія), Legal Academic Writing (США), DAAD (Німеччина), Introduction to MBA, Shiller International University (Німеччина). Згідно з результатами оцінювання вихідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів, четвертий етап формувального експерименту доводить ефективність розробленого методичного забезпечення та визначених педагогічних умов. Серед студентів експериментальної групи найбільший показник високого і достатнього рівня сформованості самоосвітньої компетентності спостерігається у студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили спеціальності «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови». Це пов'язано з високим рівнем самопідготовки студентів, а також особливостями організації навчального процесу в університеті, що характеризується значною кількістю навчальних годин, виділених на вивчення іноземних мов, і наданням можливості студентам брати участь в академічних і неакадемічних програмах міжнародного обміну.

Моніторинг рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на кінцевому етапі формувального експерименту свідчить, що переважна більшість студентів досягла достатнього рівня сформованості самоосвітньої компетентності (36,8%). Порівняльний аналіз результатів експериментального навчання майбутніх економістів експериментальної і контрольної груп дозволяє зробити висновок, що високий рівень сформованості

самоосвітньої компетентності в експериментальній групі вищий ніж в контрольній на 16,3%. За результатами оцінювання стає очевидним, що завдяки впровадженню розробленого методичного забезпечення та визначених педагогічних умов у процесі професійної підготовки підвищився рівень теоретичної і практичної сформованості самоосвітньої компетентності студентів, що виражається у їх прагненні до постійного самовдосконалення.

Таким чином, аналіз одержаних результатів рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів в експериментальній і контрольній групах, дозволяє зробити висновок, що після проведення дослідної роботи в експериментальній групі відбулися позитивні зміни у рівні сформованості самоосвітньої компетентності, що свідчить про ефективність розробленого методичного забезпечення і визначених педагогічних умов, впроваджених у процес професійної підготовки студентів трьох університетів, а саме: Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного аграрного університету та Миколаївського національного університету імені кораблебудування імені адмірала Макарова. В той час показники сформованості самоосвітньої компетентності студентів контрольної групи залишилися без значних змін. У подальшому планується порівняльний аналіз результатів експерименту.

3.3. Порівняльний аналіз результатів дослідження формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки

На контрольному етапі експерименту (2015р.) здійснювалась перевірка ефективності виявлених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів шляхом аналізу результатів та порівняння даних, отриманих у процесі дослідно-

експериментальної роботи. З цією метою організовано підсумковий моніторинг для виявлення змін показників всіх компонентів самоосвітньої компетентності студентів-економістів. Перевірка здійснюється як в експериментальній групі, так і в контрольній, за тією ж методикою, що і на констатувальному етапі експерименту, та дозволяє прослідкувати динаміку змін у визначених рівнях: низькому, середньому, достатньому та високому.

У процесі формувального експерименту, аналізуючи результати тестування й анкетування контрольної та експериментальної груп, з'ясовано, що вхідний рівень сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на першому етапі приблизно однаковий в обох групах. Результати вхідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (за шкалою від 0 до 5 балів) представлено у табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Результати вхідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на першому етапі формувального експерименту

	Структурні компоненти самоосвітньої компетентності	Експериментальна група	Контрольна група
1	Мотиваційно-стимулюючий компонент	3,0	2,9
2	Соціально-інформаційний компонент	3,2	3,1
3	Планово-організаційний компонент	2,4	2,2
4	Рефлексивно-коригуючий компонент	2,1	2,0

Як видно з табл. 3.8, більшість студентів-економістів мають низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності. Проте перевірка проводилася у вересні 2012 року серед першокурсників, і отриманий результат не є повністю об'єктивним, що пов'язано з періодом адаптації студентів даного курсу до освітнього процесу. Тому на даному етапі використовувались додаткові методи роботи, такі як: експертна оцінка викладачів сформованості

складових вмінь самоосвітньої компетентності, педагогічне спостереження за процесом самостійної роботи студентів та опитування, бесіди, інтерв'ю, які проводилися з кураторами груп та викладачами, аналіз результатів яких засвідчив, що вхідний рівень студентів контрольної та експериментальної груп вищий за показники тестування.

Майже 55% студентів ЧДУ імені Петра Могили мали низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності згідно з визначеними критеріями; студенти Миколаївського національного аграрного університету (МНАУ) – 58%; студенти Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова – 57%. Кількість студентів економічного факультету з високим або достатнім рівнями сформованості самоосвітньої компетентності складала 49% – серед студентів ЧДУ імені Петра Могили, 46% – серед студентів МНАУ та 44% – серед студентів МНУК імені адмірала Макарова. На першому етапі формувального експерименту за допомогою анкети самооцінки рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів (додаток Р) проведено оцінювання рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Виявлено вхідний рівень сформованості цих вмінь у студентів економічних факультетів ЧДУ імені Петра Могили, МНАУ, МНУК імені адмірала Макарова. Так, рівень самооцінки самоосвітньої компетентності майбутніх економістів першого курсу ЧДУ імені Петра Могили представлено на рис. 3.6.

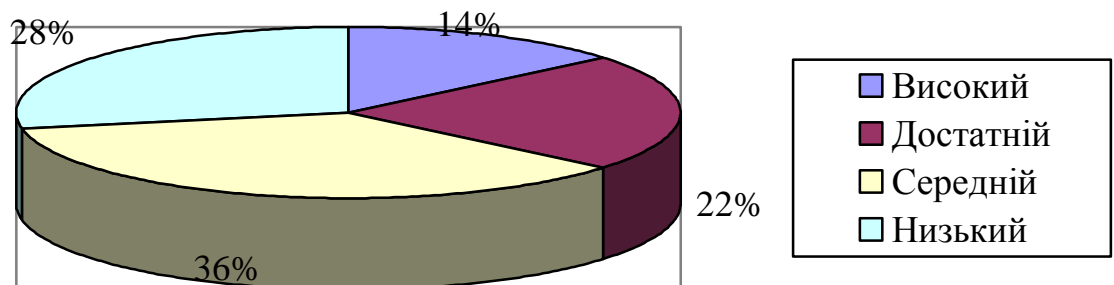

Рис. 3.6. Вхідний рівень самооцінки самоосвітньої компетентності майбутніх економістів першого курсу Чорноморського державного університету імені Петра Могили

Як видно з рис. 3.6, лише 14% студентів оцінюють свій рівень самоосвітньої компетентності як високий: яскраво виражена потреба в досягненнях (11,3%); прагнення до саморозвитку і самореалізації (8,3%); стійкий пізнавальний інтерес у професійній галузі (16,2%); чітке усвідомлення значущості процесу самоосвіти у професійній діяльності (23,4%); впевненість у собі (36%), самостійність та ініціативність (6,2%); розвинене аналітичне мислення (8,2%); високий рівень загальноосвітніх і спеціальних знань у фаховій галузі (9,3%); розвинене вміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію (10%); високий рівень організаторських навичок (7%); комунікативні вміння (15,2%); здатність використовувати отримані знання і вміння в професійній діяльності (13,8%); вміння самостійно приймати рішення (12,3%); здатність уникати конфліктних ситуацій в процесі командної роботи (17,4%); проведення самоаналізу і самооцінки власної діяльності (14,3%).

Достатній рівень прояву самоосвітньої компетентності визначено у 22% респондентів, із них: яскраво виражена потреба в досягненнях (11,2%); прагнення до самоактуалізації (15%); стійкий пізнавальний інтерес у фаховій галузі (5,4%); усвідомлення значущості процесу самоосвіти в професійній діяльності (1,2%); впевненість у собі (8,3%), самостійність та ініціативність (25,3%); розвинене аналітичне мислення (17,7%); задовільний рівень загальноосвітніх і спеціальних знань у фаховій галузі (21,7%); розвинене вміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію (45,9%); володіння комунікативними вміннями (53,7%) та організаторськими навичками (20,5%); здатність використовувати отримані знання і вміння в професійній діяльності (8,7%); вміння самостійно знаходити рішення у різноманітних професійних ситуаціях (34,3%); здатність уникати конфліктних ситуацій всередині колективу (34,5%) та проведення самоаналізу і самооцінки власної діяльності (26,9%).

Найбільший відсоток (36%) респондентів виявили середній рівень прояву самоосвітньої компетентності, а саме: потреба в досягненнях (26,5%);

ситуаційне прагнення до самореалізації (30,4%); стійкий пізнавальний інтерес у професійній галузі (20,7%); усвідомлення значущості процесу самоосвіти у професійній діяльності (7,9%); стихійне виявлення впевненості у собі (23,6%), самостійності та ініціативності (40,6%); розвинене аналітичне мислення (33%); середній рівень загальноосвітніх і спеціальних знань у фаховій галузі (37%); розвинене вміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію (61,2%); володіння комунікативними вміннями (69%); здатність використовувати організаторські навички періодично (35,8%); вміння використовувати отримані знання і вміння в професійній діяльності, але стихійно (24%); не завжди самостійне прийняття рішень (49,6%); вміння періодично долати конфлікти всередині групи (40,6%); здатність до самоаналізу і самооцінки власної діяльності, проте не з власної ініціативи (42,2%).

Низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності визначено у 28% майбутніх економістів, з них: відсутність потреби в досягненнях (18,4%); прагнення до самореалізації (22,4%); нестійкий пізнавальний інтерес у професійній галузі (12,7%); неусвідомлення значущості процесу самоосвіти у фаховій діяльності (2%); невпевненість у собі (14,6%), несамостійність та безініціативність (32,6%); низький рівень розвитку аналітичного мислення (29%); відсутність загальноосвітніх і спеціальних знань у фаховій галузі (25%); невміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію (61%); низький рівень комунікативних вмінь (53,2%) та організаторських навичок (27,8%); нездатність використовувати отримані знання й вміння в процесі самоосвітньої діяльності (16%); невміння самостійно приймати правильне рішення в виробничих ситуаціях (41,6%); несформованість вміння долати конфлікти всередині колективу (34,2%) та нездатність до самоаналізу і самооцінки результатів пізнавально-пошукової діяльності (32,6%).

Вхідний рівень сформованості самоосвітньої компетентності у студентів першого курсу економічного факультету Миколаївського національного аграрного університету за основними показниками анкети самооцінки рівня

сформованості самоосвітньої компетентності студентів представлено на рис. 3.7.

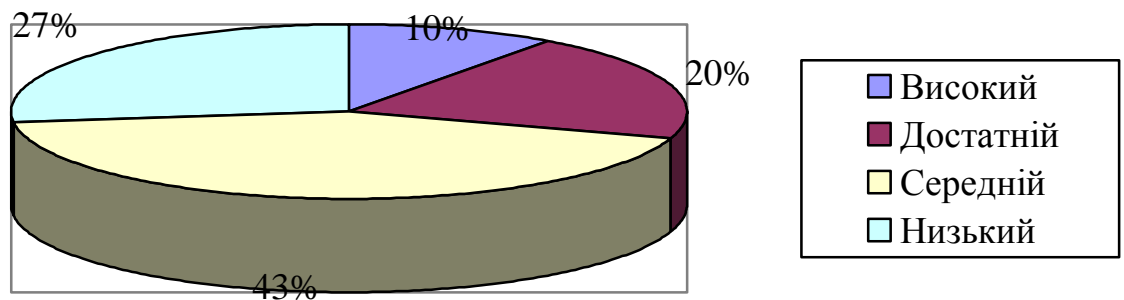

Рис. 3.7. Вхідний рівень самооцінки самоосвітньої компетентності майбутніх економістів першого курсу Миколаївського національного аграрного університету

Як видно з рис. 3.7, лише 10% студентів оцінюють свій рівень самоосвітньої компетентності як високий: яскраво виражена потреба в досягненнях (4,8%); прагнення до саморозвитку і самореалізації (1,8%); стійкий пізнавальний інтерес у професійній галузі (9,7%); чітке усвідомлення значущості процесу самоосвіти у професійній діяльності (16,9%); впевненість у собі (29,5%), самостійність та ініціативність (34,5%); розвинене аналітичне мислення (3%); високий рівень загальноосвітніх і спеціальних знань у фаховій галузі (2,7%); розвинене вміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію (3,5%); високий рівень організаторських навичок (2%); комунікативні вміння (7%); здатність використовувати отримані знання і вміння в професійній діяльності (7,2%); вміння самостійно приймати рішення (5,7%); здатність уникати конфліктних ситуацій в процесі командної роботи (11,3%); проведення самоаналізу і самооцінки власної діяльності (7,7%).

Достатній рівень розвитку самоосвітньої компетентності визначили 20% респондентів, із них: яскраво виражена потреба в досягненнях (9%); прагнення до самоактуалізації (12,9%); стійкий пізнавальний інтерес у фаховій галузі (3,2%); усвідомлення значущості процесу самоосвіти в професійній

діяльності (2,5%); впевненість у собі (6%), самостійність та ініціативність (23%); розвинене аналітичне мислення (15,5%); задовільний рівень загальноосвітніх і спеціальних знань у фаховій галузі (19,5%); розвинене вміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію (43,7%); володіння комунікативними вміннями (47%) та організаторськими навичками (18,3%); здатність використовувати отримані знання і вміння в професійній діяльності (6,5%); вміння самостійно знаходити рішення у різноманітних професійних ситуаціях (32%); здатність уникати конфліктних ситуацій всередині колективу (32,3%) та проведення самоаналізу і самооцінки власної діяльності (24,7%).

Найбільший відсоток (43%) респондентів виявили середній рівень сформованості самоосвітньої компетентності, а саме: потреба в досягненнях (33,5%); ситуаційне прагнення до самореалізації (33,4%); стійкий пізнавальний інтерес у професійній галузі (27,7%); усвідомлення значущості процесу самоосвіти у професійній діяльності (14,9%); стихійне виявлення впевненості у собі (30,6%), самостійності та ініціативності (47,6%); розвинене аналітичне мислення (40%); середній рівень загальноосвітніх і спеціальних знань у фаховій галузі (44%); розвинене вміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію (68,2%); здатність використовувати організаторські навички періодично (42,8%); вміння використовувати отримані знання і вміння в професійній діяльності, але стихійно (31%); вміння періодично долати конфлікти всередині групи (47,6%); здатність до самоаналізу і самооцінки власної діяльності, проте не з власної ініціативи (49,2%).

Низький рівень прояву самоосвітньої компетентності визначили 27% респондентів, з них: відсутність потреби в досягненнях (17,4%); прагнення до самореалізації (2%); нестійкий пізнавальний інтерес у професійній галузі (14,6%); неусвідомлення значущості процесу самоосвіти у фаховій діяльності (31,6%); невпевненість у собі (28%), несамостійність та безініціативність (24%); низький рівень розвитку аналітичного мислення (52,2%); відсутність загальноосвітніх і спеціальних знань у фаховій

галузі (26,8%); невміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію (15%); низький рівень комунікативних вмінь (40,6%) та організаторських навичок (33,2%); невміння самостійно приймати правильне рішення в виробничих ситуаціях (30,6%); нездатність до самоаналізу і самооцінки результатів власної роботи (22,6%).

Вхідний рівень самооцінки сформованості самоосвітньої компетентності студентів першого курсу економічного факультету Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова представлено на рис. 3.8.

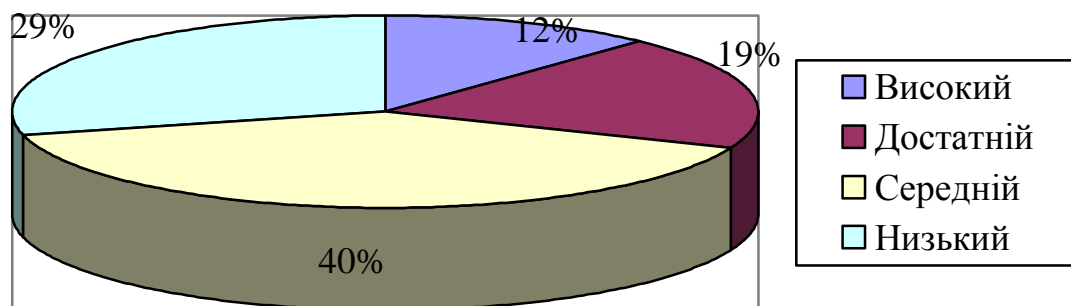

Рис. 3.8. Вхідний рівень самооцінки самоосвітньої компетентності майбутніх економістів першого курсу Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова

Як видно з рис. 3.8., найбільший відсоток (40%) респондентів виявили середній рівень розвитку самоосвітньої компетентності, в той час як 29% респондентів визначили низький рівень сформованості самоосвітньої компетентності, 19% респондентів – достатній рівень та лише 12% студентів оцінюють свій рівень самоосвітньої компетентності як високий.

Таким чином, результати вхідного тестування сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на першому етапі формуального експерименту показали, що рівень сформованості самоосвітньої компетентності студентів не достатній для подальшої ефективної роботи згідно сучасних вимог суспільства та потребує вдосконалення.

На першому етапі формувального експерименту здійснювався розвиток емоційно-вольових якостей студентів та позитивної мотивації до процесу саморозвитку. Для студентів експериментальної групи (студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївського національного аграрного університету) організовано орієнтаційні зустрічі з керівниками банків і компаній, а також екскурсії на підприємства Миколаївської області. Основним завданням даних заходів було ознайомлення майбутніх економістів з виробничим процесом та безпосереднє спілкування зі спеціалістами та персоналом компанії з метою самооцінки студентами власного професійного рівня та визначення шляхів його вдосконалення. На цьому етапі студенти брали участь у роботі круглого столу «Проблеми економіки України і регіону», адаптаційного тренінгу «Основи організації навчально-пізнавальної діяльності», модератії «Якою я бачу свою майбутню професію?», у формі диспуту аналізували основні переваги та недоліки аудиторного і самостійного навчання. Дані заходи сприяли оволодінню студентами-економістами прийомами організації пізнавально-пошукової діяльності.

Наприкінці першого етапу формувального експерименту проведено оцінювання рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів контрольної й експериментальної груп за допомогою опитування та проходження тестів, таких як: «Готовність до саморозвитку» (Т. Ратанової, Н. Шляхти) (додаток Е) та «Тип сприйняття групи особистістю» (за методикою О. Залюбовської) (додаток И), а також опитувальників: «Мотивація досягнення успіху» (Т. Елерс) (додаток З) і «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. Реан, В. Якупін) (додаток Ж).

Оцінювання рівня самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за показником підвищення рівня зацікавленості у самоосвіті на даному етапі здійснювалось за методикою Т. Ратанової та Н. Шляхти [84] (додаток Е). Аналіз результатів тесту свідчить, що більшість економістів (45,2%) належать до

«квадрату Б», тобто в них наявне бажання знати про себе та володіння навичками організації самоосвіти; 30% студентів економічного факультету готові до самопізнання («квадрат Г»), проте вони не впевнені, що здатні організувати процес пізнавально-пошукової діяльності; 24,8% студентів належать до «квадрату А», тобто мають більше можливостей до самовдосконалення, ніж готовності до пізнавально-пошукової діяльності.

Успішність формування стійкої позитивної мотивації студентів перевірялася за методикою «Мотивація досягнення успіху» Т. Елерса [108] (додаток 3). Порівняння вхідних та вихідних показників рівня сформованості позитивної мотивації на першому етапі формувального експерименту свідчить про значний прогрес у процесі розвитку мотиваційних, стимулюючих і когнітивних вмінь студентів економічного факультету. Результати вхідної та вихідної перевірки сформованості позитивної мотивації представлено у табл. 3.9.

Таблиця 3.9

Результати вхідної і вихідної перевірки сформованості позитивної мотивації за методикою Т. Елерса [108]

	Рівні сформованості мотивації							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний
КГ	9%	10%	30%	32%	24%	23%	37%	35%
ЕГ	10%	15%	31%	39%	20%	26%	39%	20%

Як видно з табл. 3.9, в експериментальній групі значно підвищився показник сформованості мотивації до формування самоосвітньої компетентності, що підтверджує ефективність розробленої моделі та впроваджених педагогічних умов на першому етапі формувального експерименту.

Аналіз результатів опитувальника «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності» (додаток Ж) студентів свідчить, що серед майбутніх економістів переважають пізнавальні мотиви (56%), в той час як професійні мотиви складають 41,3%, а соціальні мотиви – 37,9%. Це свідчить про посилення мотивації майбутніх економістів до здійснення навчальної діяльності з метою поповнення знань і отримання нового досвіду. Отримані результати проведеного тесту «Тип сприйняття групи особистістю» (за методикою О. Залюбовської [84]) (додаток И) засвідчили, що більшості студентів (45%) притаманний «прагматичний» тип сприйняття групи особистістю, тобто група сприймається студентами як засіб, що сприяє досягненню індивідуальних цілей. У зв'язку з цим надається перевага взаємодії з більш компетентними членами групи, які здатні допомогти у вирішенні проблеми. Для 23% опитаних був характерний «індивідуалістичний» тип сприйняття групи, що проявляється в уникненні студентами спільної форми діяльності з членами групи. Для 32% студентів-економістів притаманний «колективістичний» тип сприйняття групи, що виявляється у наданні переваги колективним формам роботи, зацікавленості в її успіхах та прагненні зробити власний внесок у діяльність групи.

Результати оцінювання вихідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів експериментальної групи (студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївського національного аграрного університету) після завершення першого етапу формуального експерименту представлено на рис. 3.9.

Як видно з рис. 3.9, існує різниця між показниками контрольної та експериментальної груп щодо сформованості самоосвітньої компетентності незначна. Це пояснюється тим, що головним завданням першого етапу було інформування студентів щодо понять «самоосвіта» і «самоосвітня компетентність», виявлення в них рівня розвитку психологічних якостей та формування позитивної мотивації щодо процесу самовдосконалення.

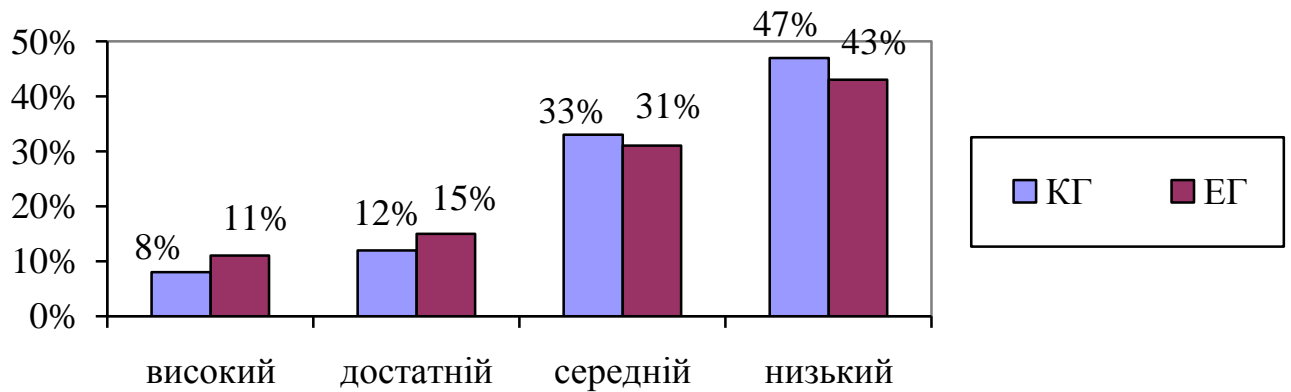

Рис. 3.9. Результати оцінювання вихідного рівня сформованості самоосвітньої компетентності на першому етапі формувального експерименту

Другий етап формувального експерименту відбувався протягом року (2012-2013 рр.) і включав такі форми роботи, як: проведення кейс-стаді й ділових ігор, організація круглих столів, участь у дискусіях і проектній діяльності. На другому етапі формувального експерименту процес професійної підготовки зорієнтовано на створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища та впровадження елементів методики роботи за «Планом Келлера» під час практичних занять та позанавчальної роботи.

Оцінювання самоосвітньої компетентності студентів-економістів за показником інструментального критерію, а саме: наявності знань форм і методів застосування аналітичних методик у пізнавально-пошуковій діяльності, здійснено за допомогою круглого столу на тему «Самоосвіта як форма безперервного підвищення кваліфікації економістів», під час якого студенти-економісти Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївського національного аграрного університету брали участь в обговоренні ролі особистісно-професійного саморозвитку в фаховій діяльності економістів.

Результати оцінювання вихідного рівня сформованості інформаційно-пошукових та аналітичних вмінь майбутніх економістів на другому, теоретично-орієнтаційному, етапі представлено на рис. 3.10.

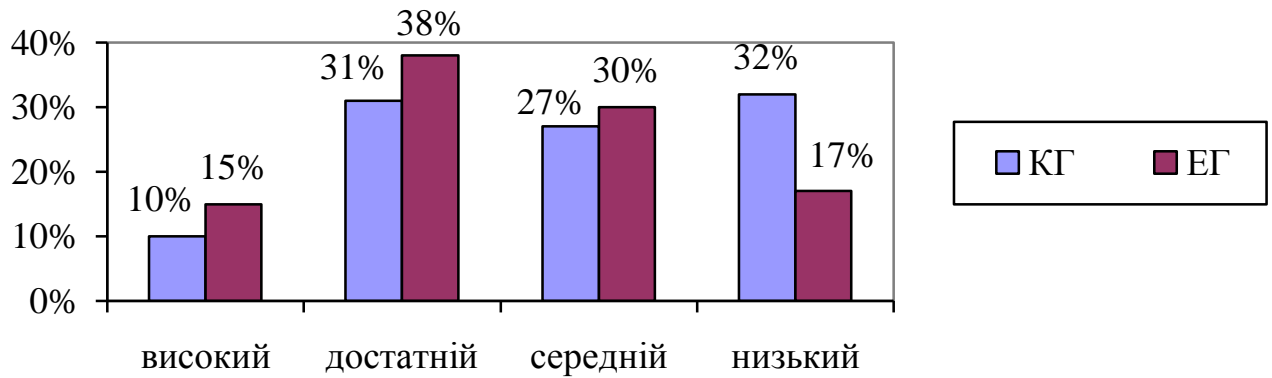

Рис. 3.10. Результати оцінювання вихідного рівня сформованості інформаційно-пошукових та аналітичних вмінь на другому етапі формувального експерименту

Як видно з рис. 3.10, аналіз результатів показує, що високим рівнем інформаційно-пошукових і аналітичних вмінь володіє 15% студентів експериментальної групи, достатній рівень властивий найбільшій кількості учасників експерименту – 38% майбутніх економістів, середній рівень характерний для 30% респондентів і низький рівень мають 17% осіб. Дані показники свідчать про достатній рівень сформованості інформаційно-пошукових та аналітичних вмінь студентів економічного факультету.

Проведення інтерв'ю з залученням експертів дозволило оцінити здатність студентів майбутніх економістів до постійного оновлення знань у фаховій сфері. Інтерпретація результатів дозволяє проаналізувати інтелектуальні особливості студентів та визначити рівень розвитку аналітичних вмінь студентів-економістів. Результати вхідної і вихідної перевірки сформованості аналітичних вмінь студентів контрольної та експериментальної групи за допомогою проведення інтерв'ю з майбутніми економістами за методикою експертної оцінки представлено у табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Результати вхідної та вихідної перевірки сформованості аналітичних вмінь майбутніх економістів за методикою експертної оцінки

	Рівні сформованості аналітичних вмінь							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний
КГ	15,8%	16,8%	27,5%	29,4%	30,5%	29,5%	26,2%	24,5%
ЕГ	17,7%	21,8%	28,3%	36,3%	26,4%	32,4%	28,7%	9,5%

Як видно з табл. 3.10, більшість респондентів володіє достатнім рівнем аналітичного мислення, а саме: мають інтерес до науки, спокійно сприймають нові погляди й ідеї, і тільки незначна частина студентів проявляє схильність до дотримання визначених правил, впевненість в правильності того, чому навчають.

Це свідчить, що переважна більшість майбутніх економістів сприймає новий матеріал швидко та володіє абстрактним мисленням, і лише незначна кількість сприймає та засвоює навчальний матеріал повільно, володіючи конкретним мисленням.

Сформованість вміння ефективно взаємодіяти всередині команди, як показник діяльнісного критерію, оцінювалась на другому етапі за допомогою опитувальників: «Комунікативні і організаторські схильності» (за методикою В. Синявського і Б. Федоришина [84]) (додаток К) та «Поведінка людини в групі» (за методикою Q-сортування В. Стефансона [84]) (додаток Л). Результати оцінювання вихідного рівня сформованості комунікативних вмінь студентів на другому етапі представлено на рис. 3.11.

Як видно з рис. 3.11, більшість майбутніх економістів незалежні від групи, самостійні, здатні до виявлення власної рішучості. У значній кількості студентів-економістів (51%) домінує незалежність мислення, самовпевненість, активність і потреба в автономії, і лише для незначної частини майбутніх економістів характерні підлеглість, відсутність впевненості в собі та невміння відстоювати власну думку.

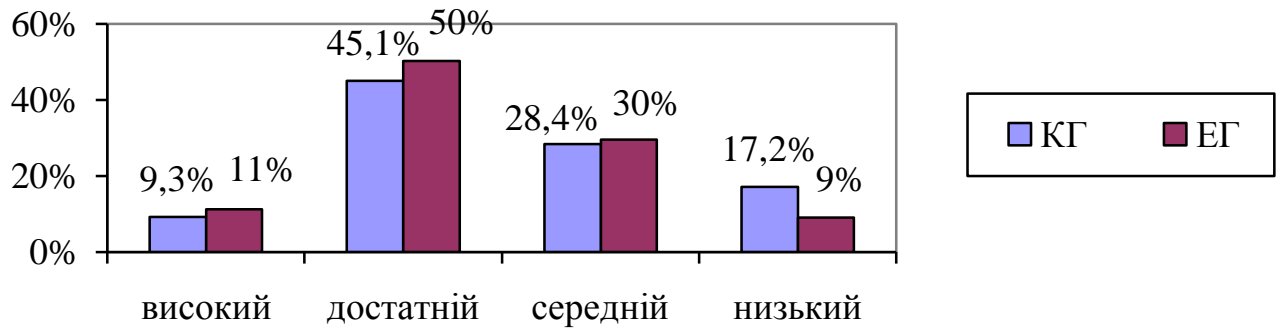

Рис. 3.11 Результати оцінювання вихідного рівня сформованості комунікативних вмінь на другому етапі формувального експерименту

Аналіз результатів опитувальника «Поведінка людини в групі» (за методикою Q-сортування В. Стефансона [84]) (додаток Л) свідчить, що майже 50% майбутніх економістів властиві самостійність і цілеспрямованість у відстоюванні власної думки, і лише 32% студентів мають тенденцію до залежності, характеризуються нерішучістю у групі. Щодо тенденції до спілкування, то вона є характерною для значної кількості студентів (82,5%), в той час як 13,8% студентів схильні до пасивності та небажання встановлювати зв'язки всередині колективу. Наполегливість у досягненні власної мети, тенденція до боротьби виражена у більшості студентів економічного факультету (66,4%), в свою чергу 24,5% студентів виявляють безініціативність у групових дискусіях, намагаючись зберегти нейтралітет.

Результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної та експериментальної груп на другому, теоретично-орієнтаційному, етапі формувального експерименту представлено у табл. 3.11.

Як видно з табл. 3.11, аналіз отриманих результатів вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів доводить ефективність розробленої моделі та педагогічних умов, впроваджених у процес професійної підготовки майбутніх економістів в університеті.

Таблиця 3.11

Результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на другому етапі формувального експерименту

	Рівні сформованості самоосвітньої компетентності							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний
КГ	8,8%	15,2%	12,3%	24,0%	32,7%	27,6%	47,0%	30,7%
ЕГ	11,3%	23,8%	14,6%	31,6%	30,9%	20,8%	43,4%	23,8%

Порівняльні результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів контрольної та експериментальної груп за визначеними критеріями на другому етапі формувального експерименту представлено у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Порівняльні результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної та експериментальної груп за визначеними критеріями на другому етапі формувального експерименту

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльнісний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	20,6	8,0	15,7	14,4	19,7	12,9	13,9	11,0	17,5	11,6
Достатній	24,0	17,8	24,3	17,9	24,2	23,2	19,6	16,3	23,0	18,8
Середній	28,7	34,6	22,8	31,7	24,4	24,2	27,4	31,2	25,8	30,4
Низький	26,6	39,6	37,3	36,0	31,7	39,7	39,0	41,6	33,7	39,2

Як видно з табл. 3.12, в експериментальній групі спостерігається позитивна динаміка підвищення показників сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за визначеними критеріями, що

підтверджує ефективність розробленого методичного забезпечення та впроваджених в освітній процес педагогічних умов.

Головним завданням третього етапу формувального експерименту, який проводився протягом 2013-2014 рр., є формування складових вмінь чотирьох структурних компонентів самоосвітньої компетентності студентів-економістів шляхом створення квазіпрофесійного освітнього середовища. На третьому етапі формувального експерименту студенти брали участь у проектній діяльності, круглих столах, диспутах, підготовці дослідницьких робіт, а також протягом третього триместру третього курсу для майбутніх економістів експериментальної групи, а саме студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївського національного аграрного університету, викладався спецкурс «Самоосвітній менеджмент». Аналіз отриманих результатів вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів свідчить про ефективність виявлених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов.

З метою оцінювання самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на даному етапі за показником усвідомлення необхідності брати на себе відповідальність за прийняті рішення, а також готовності вести діалог з членами колективу, проведено опитування «Комунікативні і організаторські схильності» (за методикою В. Синявського і Б. Федоришина [84]) (додаток К). Більшість майбутніх економістів мають достатній рівень сформованості комунікативних вмінь (45,8%), високий рівень – 22,3% студентів, середній рівень – 28,5% осіб, низький – 3,4% опитаних. Результати вхідної і вихідної перевірки сформованості організаторських вмінь студентів представлено у табл. 3.13.

Як видно з табл. 3.13, більшість респондентів експериментальної групи мають достатній рівень розвитку організаторських вмінь (43,3%), в той час як низький рівень характерний для 13,6% студентів, середній – для 22,6%, високий – для 20,5%.

Таблиця 3.13

**Результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості
організаторських вмінь майбутніх економістів на третьому етапі
формульовального експерименту**

	Рівні сформованості організаторських вмінь							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	вхід- ний	вихід- ний	вхід- ний	вихід- ний	вхід- ний	вихід- ний	вхід- ний	вихід- ний
КГ	14,0%	16,2%	30,4%	32,5%	20,6%	15,3%	35,0%	36,0%
ЕГ	15,4%	20,5%	36,5%	43,3%	16,7%	22,6%	31,4%	13,6%

Отже, аналіз даних показників свідчить, що більшість студентів-економістів мають достатній рівень комунікативних і організаторських вмінь, що доводить ефективність впровадження педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності у процес професійної підготовки в трьох університетах: Чорноморському державному університеті імені Петра Могили, Миколаївському національному університеті кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївському національному аграрному університеті.

Аналіз результатів проходження тесту «Професійні взаємовідносини у колективі» (за методикою К. Томаса [84]) (додаток М), що проводився на третьому етапі з метою оцінювання самоосвітньої компетентності студентів за показником здатності студентів налагоджувати стосунки всередині групи, засвідчив, що більшість майбутніх економістів (53%) володіють міжособистісними вміннями на достатньому рівні та 27% студентів мають середній рівень сформованості міжособистісних вмінь. Більшість студентів експериментальної групи виявили тенденцію до компромісу та співробітництва, в той час як студенти контрольної групи показали більшу схильність до суперництва, не проявляючи зацікавленості в інших членах колективу. Це доводить, що за час експерименту студенти експериментальної групи навчилися йти на компроміс з метою збереження стосунків, що сприяє більш ефективній командній роботі та отриманню кращих результатів.

Результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів на третьому етапі формувального експерименту представлено у табл. 3.14.

Таблиця 3.14.

Результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на третьому етапі формувального експерименту

	Рівні сформованості самоосвітньої компетентності							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний
КГ	15,3%	18,0%	24,2%	22,4%	27,6%	31,5%	30,5%	27,8%
ЕГ	23,8%	27,6%	31,6%	35,8%	20,8%	18,9%	23,8%	17,7%

Порівняльні результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів контрольної та експериментальної груп за визначеними критеріями на третьому, дієво-виконавчому, етапі формувального експерименту представлено у табл. 3.15.

Таблиця 3.15

Порівняльні результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за визначеними критеріями на третьому етапі формувального експерименту

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	27,0	13,8	23,8	21,2	27,2	13,7	25,3	18,9	25,8	16,9
Достатній	31,9	17,7	36,6	23,4	33,5	28,6	33,2	24,8	33,8	23,6
Середній	23,9	33,2	13,3	30,0	20,6	24,2	21,9	31,2	19,9	29,8
Низький	17,2	35,3	26,3	24,6	18,7	33,5	19,6	25,3	20,5	29,7

Як видно з табл. 3.15, в експериментальній групі спостерігається позитивна динаміка підвищення показників сформованості самоосвітньої

компетентності майбутніх економістів за чотирма визначеними критеріями, а саме: мотиваційним, інструментальним, діяльнісним і рефлексивним. Це доводить ефективність розробленої моделі та визначених педагогічних умов, що впроваджено у процес професійної підготовки майбутніх економістів Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївського національного аграрного університету на третьому етапі формувального експерименту.

Четвертий етап формувального експерименту (2014-2015 рр.) спрямовано на перевірку рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів та аналіз результатів. На цьому етапі проводилися позанавчальні заходи, а саме: студенти брали участь у студентській науковій конференції «Могилянські читання», студентській науково-практичній конференції «Ольвійський форум», економічному турнірі, організовувались круглі столи та ділові ігри, здійснювалась участь студентів у неакадемічних (Camp America, CC USA (США), Au Pair (Німеччина) та академічних (Professional English Communication (Чехія), Academic Writing (Чехія), Legal Academic Writing (США), DAAD (Німеччина), Introduction to MBA, Shiller International University (Німеччина), Intercultural Communication in Business Environment (Хайдельберг, Німеччина), International Diplomacy; Internship in Council of Europe and European Parliament (Страсбург, Франція) міжнародних програмах обміну, а також студенти-економісти проходили виробничу практику в банках, компаніях та підприємствах Миколаївського регіону. Показниками сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів є оцінювання керівниками організацій рівня професіоналізму студентів-економістів під час роботи на підприємствах та у компаніях, здатність студентів пройти інтерв'ю для участі у програмі міжнародного обміну, їх вміння організувати роботу підсекції, брати участь у дискусіях в рамках роботи конференцій.

З метою аналізу рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів за показником розвитку вмінь реально оцінювати власні

можливості та досягнення на даному етапі проведено опитування «Оцінювання рефлексії студентів» (за методикою А. Карпова [67]) (додаток Н). Результати оцінювання вихідного рівня сформованості рефлексивних вмінь студентів за методикою А. Карпова [67] представлено на рис. 3.12.

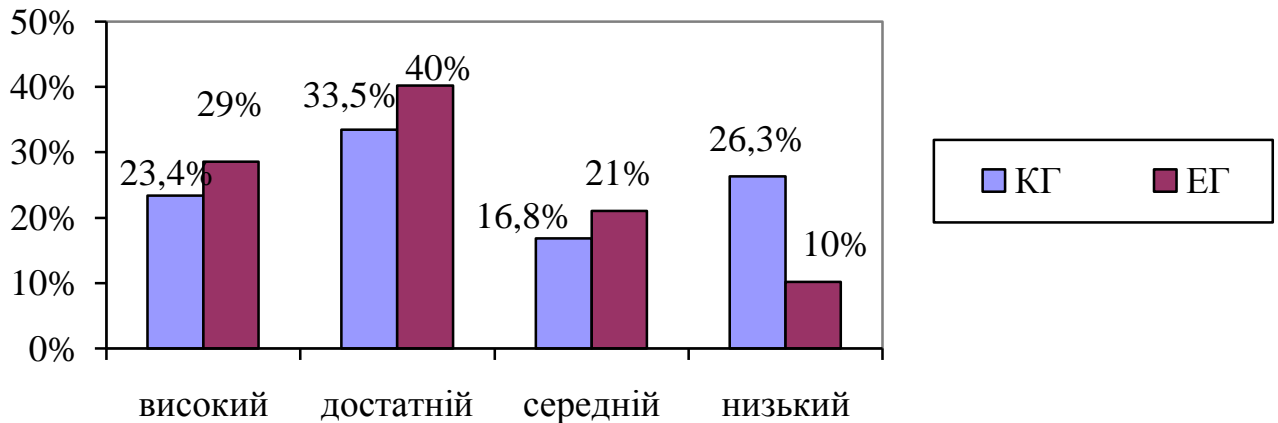

Рис. 3.12 Результати оцінювання вихідного рівня сформованості рефлексивних вмінь на четвертому етапі формувального експерименту

Як видно з рис. 3.12, аналіз отриманих результатів свідчить, що більшість респондентів експериментальної групи мають достатній рівень сформованості рефлексивних вмінь (40,2%), 28,6% студентів – високий рівень, 11% учасників експерименту – середній рівень, і лише 10% – низький. Дані показники доводять ефективність впроваджених у процес професійної підготовки студентів експериментальної групи педагогічних умов та використаних методів навчання, що сприяють формуванню рефлексивних вмінь студентів.

Оцінювання самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за показниками готовності до самооцінки власної професійної діяльності й результатів роботи, а також здатності до аналізу недоліків пізнавально-пошукової діяльності та їх корекції на четвертому етапі здійснено за допомогою аналізу якісних показників, а саме: участі студентів у науково-дослідницькій діяльності, науково-практичних конференціях та академічних програмах стажування, публікації статей в іноземних та українських наукових

виданнях. Аналіз показників свідчить, що 56,5% майбутніх економістів виявляють достатню активність щодо участі у позанавчальній діяльності, 33,5% мають високий рівень розвиненості дослідницьких вмінь, 6,2% – середній рівень і 3,8% – високий рівень.

Проходження тесту «Оцінка досягнень членів колективу» (за методикою К. Томаса [84]) (додаток П) на четвертому етапі дозволяє з'ясувати рівень сформованості вмінь студентів до адекватної оцінки власних можливостей і досягнень. Отримані результати засвідчили, що для більшості студентів експериментальної групи характерна тенденція до співробітництва (44%), що є показником здатності до безконфліктної взаємодії всередині колективу, 38% студентів схильні до компромісу, що виражається у вмінні йти на взаємні поступки, узгоджувати власні інтереси з потребами інших сторін, і лише 18% респондентів вдаються до суперництва як основної стратегії поведінки, вперто відстоюючи власні позиції.

Результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів в контрольній і експериментальній групах на четвертому, контрольньо-діагностичному, етапі формувального експерименту представлено у табл. 3.16.

Таблиця 3.16

Результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів на четвертому етапі формувального експерименту

	Рівні сформованості самоосвітньої компетентності							
	Високий		Достатній		Середній		Низький	
	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний	вхід-ний	вихід-ний
КГ	18,0%	13,3%	22,4%	19,6%	31,5%	30,3%	27,6%	36,9%
ЕГ	27,6%	29,6%	35,8%	36,8%	18,9%	23,0%	17,7%	10,6%

Як видно з табл. 3.16, студенти експериментальної групи значно покращили свої результати щодо рівня сформованості самоосвітньої компетентності, що підтверджує ефективність розробленої моделі та

впроваджених педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївського національного аграрного університету.

Порівняльні результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів контрольної та експериментальної груп за визначеними критеріями на четвертому етапі формувального експерименту представлено у табл. 3.17.

Таблиця 3.17

Порівняльні результати вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів контрольної та експериментальної груп за визначеними критеріями на четвертому етапі формувального експерименту

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльнісний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	28,8	14,9	26,3	17,0	30,2	13,4	29,5	18,3	28,7	15,9
Достатній	32,9	15,3	40,2	19,3	35,5	25,8	36,6	24,9	36,3	21,3
Середній	23,3	35,0	15,4	31,5	21,6	29,9	23,5	27,9	20,8	31,2
Низький	15,2	34,8	18,4	32,2	12,7	30,9	10,3	28,5	14,2	31,6

Як видно з табл. 3.17, аналіз отриманих результатів вхідної та вихідної перевірок рівнів сформованості самоосвітньої компетентності свідчить про ефективність розробленого методичного забезпечення, що впроваджено у процес професійної підготовки майбутніх економістів.

У формувальному експерименті брали участь майбутні економісти трьох університетів України, а саме: Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївського національного аграрного університету. Показники сформованості самоосвітньої компетентності

студентів контрольної та експериментальної груп усіх шести університетів різняться незначною мірою. Результати рівнів сформованості самоосвітньої компетентності (СК) майбутніх економістів у контрольній та експериментальній групах Чорноморського державного університету імені Петра Могили (ЧДУ), Миколаївського національного аграрного університету (МНАУ), Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (МНУК) представлено у табл. 3.18.

Таблиця 3.18

Результати сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів трьох університетів України (вихідний рівень формувального експерименту)

	Рівні сформованості самоосвітньої компетентності	Студенти ЧДУ		Студенти МНАУ		Студенти МНУК	
		КГ %	ЕГ %	КГ %	ЕГ %	КГ %	ЕГ %
1	Високий	14	30	12	27	11	26
2	Достатній	20	35	20	36	19	34
3	Середній	31	23	32	25	33	27
4	Низький	35	11	36	12	37	13

Згідно з оцінкою незалежних експертів, 25% студентів експериментальної групи мають високий рівень самоосвітньої компетентності, 37% – достатній рівень, 26% – середній рівень і 13% – низький рівень. Зведені результати рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за оцінкою експертів та тестовою методикою представлено на рис. 3.13.

Результати прояву показників сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів за її структурними компонентами представлено у табл. С.1 (додаток С).

Як видно з табл. С.1, у студентів експериментальної групи рівень розвитку самоосвітньої компетентності внаслідок формувального етапу

експерименту став значно вищим, в той час як у студентів контрольної групи ці зміни є незначними.

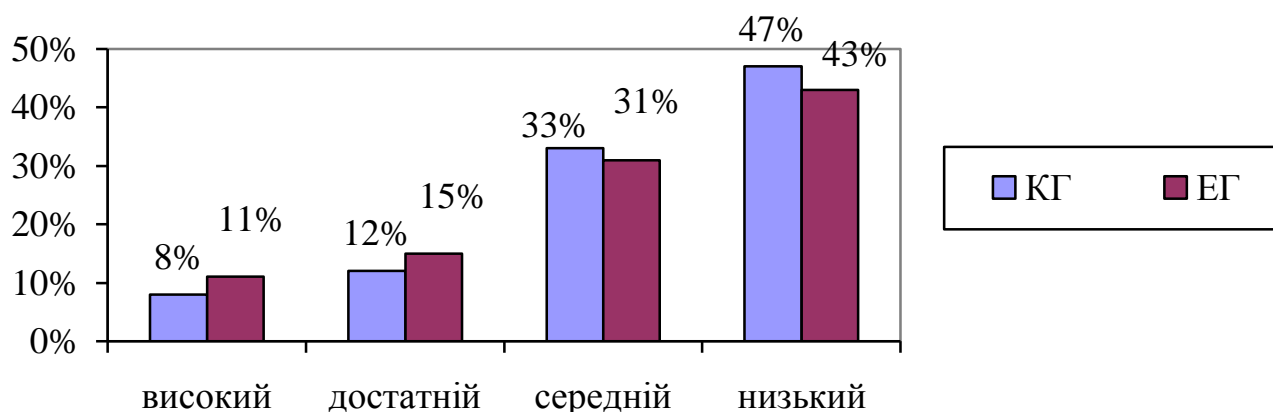

Рис. 3.13. Вихідний результат сформованості самоосвітньої компетентності за оцінками експертів та тестовою методикою

В експериментальній групі кількість студентів, які досягли високого рівня (28%), перевищує відповідну в контрольній групі (20,5%). Низький рівень прояву ознак самоосвітньої компетентності складає 11,8% від загальної кількості студентів в експериментальній групі та 18% студентів у контрольній групі. Отже, підтвердилася ефективність розробленої методики формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

Рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів в експериментальній і контрольній групах на констатувальному та контрольному етапах дослідно-експериментальної роботи за визначеними критеріями представлено у табл. 3.19.

Як видно з табл. 3.19, порівняльний аналіз результатів дослідження засвідчує, що в експериментальній групі відбулись значні позитивні зміни щодо перерозподілу рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів. Кількість респондентів з високим рівнем зросла із 6,2% під час констатувального діагностування до 29,8% – під час контрольного експерименту.

Порівняльна таблиця рівнів сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки

Рівень %	Мотиваційний критерій		Інструментальний критерій		Діяльнісний критерій		Рефлексивний критерій		Загальна сума	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Констатувальний етап										
Високий	4,6	3,5	8,3	10,3	11,6	14,0	2,5	4,5	6,2	8,0
Достатній	8,8	8,5	13,0	12,7	14,2	15,4	3,0	2,3	9,8	9,7
Середній	30,7	27,0	33,0	32,0	29,8	27,9	31,6	29,6	31,3	29,0
Низький	57,9	61,0	45,7	45,0	44,4	42,7	62,9	64,6	52,7	53,3
Контрольний етап										
Високий	29,7	10,0	26,8	12,2	31,5	14,5	31,2	18,4	29,8	13,7
Достатній	33,3	11,6	40,6	14,6	35,7	25,8	36,8	25,2	36,6	19,3
Середній	23,0	35,6	19,2	31,7	23,9	30,5	26,7	23,4	23,2	30,3
Низький	14,0	42,8	13,4	41,5	8,9	29,2	5,3	33,0	10,4	36,7

Значно збільшилась кількість студентів, у яких виявлено достатній рівень сформованості самоосвітньої компетентності (з 9,8% при констатації до 36,6% при контрольному обстеженні). Кількість майбутніх економістів з середнім рівнем сформованості самоосвітньої компетентності зменшилась у 1,5 рази (з 31,3% при констатації до 23,2% на етапі контролю); кількість майбутніх економістів з низьким рівнем сформованості зменшилася з 52,7% при констатації до 10,4% на контрольному етапі.

Якісний аналіз отриманих результатів засвідчив, що причинами значних позитивних змін у експериментальній групі є впровадження у процес професійної підготовки майбутніх економістів Чорноморського державного університету імені Петра Могили, Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова та Миколаївського національного аграрного університету моделі, методів навчання та педагогічних умов, спрямованих на формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів, а саме: активізація пізнавально-пошукової діяльності студентів шляхом створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища у

процесі професійної підготовки; посилення мотивації майбутніх економістів через створення «ситуації успіху» на практичних заняттях; викладання спецкурсу «Самоосвітній менеджмент».

Для більш якісного аналізу одержаних у процесі дослідження результатів визначено коефіцієнт рангової кореляції Ч. Спірмена між компонентами самоосвітньої компетентності за формулою:

$$r = 1 - 6 \frac{\sum_{i=1}^n d^2 \frac{n}{i}}{n(n^2 - 1)} \quad (3.1)$$

де $d = R1 - R2$ – різниця між парами компонентів, а

n

$\sum d^2$ - сума квадратів цієї різниці за всіма складовими

$i=1$

n – кількість показників.

У даному дослідженні $n = 20$, а рівень достовірності $= 0,95$.

ρ_1 розглядається як мотиваційно-стимулюючий компонент, ρ_2 – як соціально-інформаційний компонент, ρ_3 – як планово-організаційний компонент, а ρ_4 – як рефлексивно-коригуючий компонент. Після розрахунків отримано такі результати:

$$\rho_1 = 0,99$$

$$\rho_2 = 0,97$$

$$\rho_3 = 0,99$$

$\rho_4 = 0,98$, тобто згідно з рівнянням: $+ 0,377 \leq \rho < + 1$, між визначеними нами показниками рівнів сформованості самоосвітньої компетентності існує прямий значущий зв'язок. Аналіз результатів свідчить, що $\rho_{\text{емп.}} > \rho_{\text{кр.}}$ ($0,98 > 0,57$). Це доводить, що кореляція є позитивною і статистично значущою.

Результати розрахунків рангової кореляції (за високим рівнем сформованості самоосвітньої компетентності студентів) показали зв'язок між показниками, що дозволяє дійти висновку щодо певних закономірностей, які існують між досліджуваними параметрами. Так, зв'язок між ρ_1 та ρ_2

(мотиваційно-стимулюючий та соціально-інформаційний компоненти) свідчить, що ефективне формування навичок міжособистісного спілкування та аналітичних вмінь можливе за умов достатньо розвиненого рівня психологічних якостей та мотиваційної сфери, яка спонукає студентів на досягнення успіху. Зв'язок між ρ_2 та ρ_3 доводить, що, маючи високий рівень соціально-перцептивних якостей і аналітичних вмінь, студенти зорієнтовані на розвиток організаційно-управлінських якостей та професійних вмінь (формується навички організації роботи у колективі, вміння визначати мету та методи організації самоосвітньої діяльності). Зв'язок між ρ_3 та ρ_4 підтверджує припущення, що високий рівень рефлексивних вмінь неможливий без достатньо високого рівня сформованості організаторських та управлінських вмінь. Оскільки кожен з показників вкладається у рамки рівняння, то це доводить зв'язок з кожним компонентом самоосвітньої компетентності. Така комплексність технології забезпечує цілісність сформованості самоосвітньої компетентності, всі компоненти якої є взаємопов'язаними.

Усі коефіцієнти кореляції є статистично значущими для цієї кількості досліджуваних, а це дає можливість стверджувати про взаємозв'язки і взаємозумовленість виявлених компонентів і формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в університеті.

З метою доведення ефективності формувального етапу експерименту застосовано метод χ^2 -критерій, що передбачає порівняння процентних розподілень результатів за формулою:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^c \frac{(V_i - P_i)^2}{P_i} \quad (3.2)$$

де P_i – частоти результатів спостереження до експерименту;

V_i – частоти результатів спостереження після експерименту;

c – загальна кількість груп, на які розділені результати спостереження.

У нашому дослідженні змінна P_i має такі значення, як: 6,2%, 9,8%, 31,3%, 52,7%, в той час як змінна V_i – 29,8%, 36,6%, 23,2%, 10,4%. Отже,

χ^2 емп. > χ^2 кр. (198 > 11,3). Оскільки χ^2 емп. перевищує критичне значення, розбіжності між розподілами статистично достовірні.

Таким чином, отримані результати оцінювання студентів за кількісними та якісними показниками доводять ефективність впроваджених педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки. Зокрема, за якісними показниками збільшилась кількість студентів експериментальної групи, які брали участь у науково-практичних конференціях з подальшою публікацією статей в українських та зарубіжних збірниках наукових праць, олімпіадах та економічному турнірі, міжнародних програмах обміну, студентському самоврядуванні. Аналіз результатів експериментальної роботи за кількісними показниками з використанням статистичних методів свідчить про збільшення кількості студентів з високим рівнем сформованості самоосвітньої компетентності.

Висновки до третього розділу

У розділі розкрито етапи впровадження педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в університеті та проаналізовано результати її експериментального застосування. Мета констатувального етапу експерименту – з'ясування рівня сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів у процесі професійної підготовки. Для її досягнення застосовувались такі методики, як: проведення психологічних тестів та анкетування студентів першого, другого, третього і четвертого курсів денної форми навчання напряму підготовки «Економіка і підприємництво», спеціальностей: «Фінанси і кредит», «Облік і аудит», «Міжнародна економіка», «Економіка підприємства», «Маркетинг» шести університетів України; проведення педагогічного спостереження за процесом самостійної роботи студентів, бесід, інтерв'ю зі студентами денної

форми навчання економічного факультету університетів; анкетування й індивідуальних бесід з викладачами та кураторами груп. На констатувальному етапі експерименту виділено критерії та показники сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів: мотиваційний (сформованість мотивації формування самоосвітньої компетентності студентів); інструментальний (володіння знаннями прийомів і методів організації ефективної економічної діяльності); діяльнісний (здатність застосовувати отримані знання у процесі вирішення професійних задач); рефлексивний (здатність студентів адекватно оцінювати результати власної професійної діяльності). На основі визначених критеріїв і показників розроблено рівні оцінювання сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (високий, достатній, середній, низький).

Для визначення рівня сформованості самоосвітньої компетентності на констатувальному етапі експерименту застосовано такі методики, як: опитування, тести, експертна оцінка викладачів результатів самостійної роботи студентів; проведення бесід, інтерв'ю з залученням експертів, круглих столів; аналіз звітів з виробничої практики, анкетування з кураторами академічних груп, викладачами економічного факультету; самооцінка студентів та їх участь в позанавчальних заходах (конференції, науково-практичні семінари, економічний турнір), академічних і неакадемічних програмах міжнародного обміну. За результатами констатувального етапу експерименту більшість майбутніх економістів мають низький (52,7%) або середній (31,3%) рівні сформованості самоосвітньої компетентності; найменший відсоток респондентів мають високий (6,2%) або достатній (9,8%) рівні. Отримані результати підтверджують необхідність розробки та впровадження методики формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

Педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів впроваджувались у процес професійної підготовки студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили (спеціальність «Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови»), Миколаївського національного

аграрного університету та Миколаївського національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова протягом чотирьох етапів (організаційно-підготовчого, теоретично-орієнтаційного, дієво-виконавчого, контрольного-діагностичного), кожен з яких мав відповідну мету, змістовне наповнення, методи роботи та очікуваний результат.

Як засвідчує порівняльний аналіз результатів дослідження, в експериментальній групі відбулись значні позитивні зміни щодо перерозподілу рівнів сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів. Кількість респондентів з високим рівнем зросла з 6,2% під час констатувального діагностування до 29,8% – під час контрольного експерименту; з достатнім рівнем – з 9,8% при констатації до 36,6% при контрольному обстеженні. Середній рівень сформованості самоосвітньої компетентності зменшився у 1,3 рази (з 31,3% при констатації до 23,2% на етапі контролю), в той час як низький рівень – у 5 разів (з 52,7% на констатувальному етапі до 10,4% на контрольному етапі). Якісний аналіз отриманих результатів виявив, що причинами значних позитивних змін у експериментальній групі є використання у процесі професійної підготовки низки заходів, спрямованих на формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, а саме: створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища; розробка програми переорієнтації процесу професійної підготовки на застосування самоосвітніх навичок студентів на практиці шляхом інтерактивних та контекстно-орієнтованих методик; використання діяльнісного підходу до процесу професійної підготовки зі застосуванням елементів методики роботи за «Планом Келлера» та впровадження спецкурсу «Самоосвітній менеджмент». Ефективність розробленої й впровадженої методики підтверджено методами математичної статистики (критерій рангової кореляції Ч. Спірмена та χ^2 -критерій).

Отже, оцінювання результатів дослідно-експериментальної роботи за кількісними показниками (кількість студентів експериментальної групи з високим, достатнім, середнім і низьким рівнями сформованості самоосвітньої

компетентності за чотирма критеріями: мотиваційним, інструментальним, діяльнісним і рефлексивним) та якісними показниками (участь студентів-економістів у науково-практичних конференціях, семінарах, форумах, олімпіадах, академічних та неакадемічних програмах міжнародного обміну, публікація статей) доводять ефективність впроваджених педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.

Основні наукові положення розділу викладено в опублікованих працях [69; 76].

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано практичне вирішення проблеми формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в університеті, що знайшло відображення в обґрунтуванні та експериментальній перевірці розроблених педагогічних умов формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів. У дослідженні реалізовано мету і завдання, що дає підстави сформулювати такі висновки й рекомендації.

1. На основі системного аналізу наукових праць з теми дослідження уточнено зміст понять «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», яке у контексті дослідження розглядається як якісна характеристика особистості студентів-економістів, що є сукупністю професійних умінь і навичок, здатності до самостійної організації пізнавально-пошукової діяльності, усвідомлення необхідності професійно-особистісного саморозвитку, спрямованого на вдосконалення теоретичної бази знань та практичних навичок в економічній галузі з метою гнучкого реагування до соціально-економічних перетворень у суспільстві та підвищення власного рівня конкурентоспроможності на українському і зарубіжному ринках праці; та «формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів», яке визначається як процес розвитку усвідомлення студентами необхідності особистісно-професійного саморозвитку в економічній галузі, оволодіння ними вміннями і навичками організації пізнавально-пошукової діяльності, здатності працювати з різними джерелами інформації фахового спрямування з метою підвищення власного рівня теоретичних знань і практичних навичок у сфері економіки, що здійснюється у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

2. Теоретично обґрунтовано структуру самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, яка являє собою системну цілісність чотирьох

взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-стимулюючого, соціально-інформаційного, планово-організаційного і рефлексивно-коригуючого. Мотиваційно-стимулюючий компонент включає вміння, необхідні для усвідомлення потреби у постійному професійному самовдосконаленні, такі як: когнітивні, мотиваційні і стимулюючі. Соціально-інформаційний компонент відображає сукупність вмінь (інформаційно-пошукових, аналітичних і міжособистісних), які визначають здатність майбутніх спеціалістів до аналізу й систематизації фахової інформації, необхідної для розв'язання виробничих задач. Планово-організаційний компонент, охоплюючи такі вміння, як: управлінські, комунікативні й професійні, покликаний сформувати навички організації та управління самоосвітньою діяльністю. Рефлексивно-коригуючий компонент передбачає розвиток готовності студентів здійснювати контроль за процесом самоосвіти й оцінку отриманих результатів за допомогою формування оціночних, коригуючих і дослідницьких вмінь.

3. На основі класифікації та систематизації теоретичного та емпіричного матеріалу визначено критерії (мотиваційний, інструментальний, діяльнісний і рефлексивний), показники та рівні (низький, середній, достатній і високий) сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки. Мотиваційний критерій характеризується такими показниками, як: підвищення рівня зацікавленості студентів у самоосвіті для професійно-особистісного саморозвитку; прагнення до постійного самовдосконалення та професійного зростання; наявність мотивації успіху в фаховій економічній діяльності; інтерес у результатах власної роботи та досягненнях членів групи у професійній діяльності; прагнення ефективно організувати роботу в колективі. Інструментальний критерій має такі показники, як: наявність знань принципів, методів і форм організації ефективної економічної діяльності; здатність постійно оновлювати знання у фаховій сфері; знання форм і методів застосування аналітичних методик у пізнавально-пошуковій діяльності; розуміння особливостей організації самоосвітньої діяльності; вміння ефективно взаємодіяти всередині команди.

Діяльнісний критерій характеризується такими показниками, як: розвиненість вмінь самостійно виділяти мету, використовувати зміст і відповідні форми й шляхи здійснення фахової діяльності; оперативність використання засвоєних знань у процесі самоосвіти; усвідомлення необхідності брати відповідальність за прийняті рішення та обґрунтовувати їх ефективність; готовність вести діалог з членами колективу; здатність налагоджувати професійні взаємовідносини у колективі. Рефлексивний критерій включає такі показники, як: готовність до самооцінки власної професійної діяльності та результатів роботи; вміння реально оцінювати власні можливості та досягнення; адекватна оцінка досягнень членів колективу; здатність до аналізу недоліків пізнавально-пошукової діяльності та корекції методів роботи залежно від результатів; ініціативність у прогнозуванні подальших шляхів саморозвитку.

4. Розроблено та науково обґрунтовано модель формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки, що складається з трьох блоків: нормативно-теоретичного, організаційно-технологічного та оцінювально-результативного. Нормативно-теоретичний блок формулює теоретичні засади проблеми дослідження і включає цільовий (мета та задачі професійної підготовки майбутніх економістів) та теоретичний (концептуальна та нормативно-освітня підсистеми) компоненти. Другий блок, організаційно-технологічний, визначає поетапність перебігу процесу формування кожного зі структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, педагогічні умови та методичне забезпечення формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки. Оцінювально-результативний блок відображає критерії, показники та рівні сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Результатом є сформованість самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки.

5. Виявлено, теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування самоосвітньої компетентності майбутніх

економістів у процесі професійної підготовки, до яких віднесено: створення стимулюючого і квазіпрофесійного освітнього середовища, яке формує потребу у вдосконаленні знань й вмінь, особистісно-професійному розвитку і надає можливість студентам демонструвати власні досягнення; розробка програми переорієнтації процесу професійної підготовки на застосування самоосвітніх навичок студентів на практиці шляхом інтерактивних та контекстно-орієнтованих методик, а саме: ділових ігор, круглих столів, кейс-стаді, проектної діяльності, дискусій, модерацій; використання діяльнісного підходу до процесу професійної підготовки зі застосуванням елементів методики роботи за «Планом Келлера» та впровадження спецкурсу «Самоосвітній менеджмент», орієнтованого на оволодіння майбутніми економістами методами та прийомами організації пізнавально-пошукової діяльності.

Поставлені завдання повністю виконано, водночас проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Подальшого детального дослідження потребує вивчення теоретико-методологічних засад формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у системі дистанційної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева З. К. Когнитивное моделирование для решения задач управления слабоструктурированными системами (ситуациями) / З. К. Авдеева, С. В. Коврига, Д. И. Макаренко // Управление большими системами. – 2007. – Вып. 16. – С. 26–39.
2. Алексеева Л. Ф. Системный подход в изучении и оценки компетентности специалиста // Вестник Бурятского государственного университета. – 2011. – Вып.5. – С. 131-134.
3. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: Підруч. для студ. / А. М. Алексюк; Міжнар. фонд «Відродження». – К. : Либідь, 1998. – 558 с.
4. Ананьев Б. Г. Избранные педагогические труды: В 2-х тт. / Под ред. А. А. Бодалева, Б. Ф. Ломова. – М. : Педагогика, 1980 – 287 с.
5. Ануфрієва О. Л. Формування професійної мобільності майбутніх менеджерів у вищій школі засобами активних форм навчання / О. Л. Ануфрієва // Проблеми освіти: Наук.-метод.зб. / Інститут іннова-ційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2015. – Вип.83.част.2-238. – С. 200-206.
6. Атаманчук Ю. М. Організаційно-педагогічні умови самостійної роботи майбутніх менеджерів підприємницької діяльності в інформаційному навчальному середовищі університету: навч. посіб. / Ю. М. Атаманчук. – Черкаси: [Вид. від. ЧНУ ім. Б.Хмельницького], 2008. – 155 с.
7. Афанасьев В. В. Формирование творческой активности студентов в процессе решения математических задач: Монография. – Ярославль: Изд-во ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 1996. –168 с.
8. Бабкова-Пилипенко Н. П. Формування лідерських якостей майбутніх економістів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Бабкова-Пилипенко Наталя Павлівна; Республіканський вищий навчальний заклад «Кримський гуманітарний університет». – Ялта, 2011. – 242 с.

9. Баловсяк Н. В. Формування інформаційної компетентності майбутнього економіста в процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Баловсяк Надія Василівна. – К., 2006. – 334 с.
10. Батаршев А. В. Диагностика профессионально важных качеств / Батаршев А. В., Алексеева И. Ю., Майорова Е. В. СПб.: Питер, 2007. – 192 с.
11. Батурина О. В. Идиоматичность словообразовательной формы (На материале микологической лексики русского языка): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Батурина Ольга Владимировна. – Кемерово, 2004. – 252 с.
12. Бек А. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б. Д. Карвасарского. – Изд. 2-е, доп. и перераб. – СПб. : Питер, 2000. – 1024 с.
13. Белкин А. С. Ситуация успеха. Как ее создать: Книга для учителя. – М. : Просвещение, 1991. – 170 с.
14. Беспалько В. П. Слагаемые педагогической технологии. – М. : Педагогика, 1990. – 184 с.
15. Білоусова Л. І. Формування позитивних мотивів самоосвіти в майбутніх педагогів / Л. І. Білоусова, О. Б. Кисельова, О. М. Уліцька // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – 2012. – Вип. 37. – С. 27-32.
16. Бобров В. Я., Канищенко Л. М. Вища економічна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства // Вища освіта України – 2002. – №2. – С. 16-24.
17. Божович Л. И. Проблемы формирования личности: Под редакцией Д. И. Фельдштейна / Вступительная статья Д. И. Фельдштейна. 2-е изд. М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1997. – 352 с.
18. Болюбаш Н. М. Формування професійної компетентності майбутніх економістів засобами мережевих технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Болюбаш Надія Миколаївна. – м. Ялта, 2011. – 290 с.
19. Бондарева Л. І. Особливості підготовки спеціалістів економічного фаху на сучасному етапі // Сучасні проблеми професійної підготовки майбутніх фахівців: метод. аспект: Зб. наук. праць // Проблеми сучасного мистецтва і культури. – К., 2001. – С. 31-35.

20. Боярчук Н. К. Модель формування професійної компетентності майбутніх економістів / Н. Боярчук // Педагогічні науки. – 2013. – Вип. 1. – С. 85-95.
21. Брагина Н. Д. Самосовершенствование человека как философская проблема: автореф. дис. на соискание степени канд. филос. наук: спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / Н. Д. Брагина. – М., 1991. – 16 с.
22. Бронникова Л. М. Формирование компетентности самообразования старшеклассников: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Л. М. Бронникова. – Барнаул: АЛТГПА, 2010. – 268 с.
23. Бухлова Н. В. Організація самоосвітньої діяльності учнів / Н. В. Бухлова. – Х. : Основа, 2003. – 64 с.
24. Бьюзен Т. Супермышление / Т. Бьюзен; [пер. с англ. Е. А. Самсонов]. – 2-е изд. – Мн. : Попурри, 2003. – 304 с.
25. Варганова О. А. Практична підготовка як конкурентна перевага випускників ВНЗ на ринку праці (на прикладі ХГУА «НУА») / О. А. Варганова // Вища освіта України: Теоретичний та науково-методичний часопис. – 10/2005. – №4. – С. 84-89.
26. Вербицкий А. А. Контекстное обучение: понятие и содержание / А. А. Вербицкий // Эксперимент и инновации в школе. 2009. – №4. – С. 8-13.
27. Вієвська М. Г. Форми удосконалення якості навчального процесу у вищій економічній школі / М. Г. Вієвська // Соц.-екон. дослідж. в перехід. період. – 2006. – Вип. 2. – С. 275-284.
28. Воложанина М. Н. Свобода личности как предмет социально-философского анализа: автореф. дис. на соискание степени канд. филос. наук: спец. 09.00.11 «Социальная философия» – М., 1991. – 15с.
29. Воропай Н. А. Формування самоосвітньої компетентності у майбутніх учителів початкових класів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Воропай Наталія Анатоліївна. – Херсон, 2011. – 240 с.

30. Вудкок М., Френсис Д. Раскрепощенный менеджер. Для руководителя-практика: Пер. с англ. – М. : «Дело», 1991. – 320 с.
31. Вульффов Б. З. Рефлексия: учить, управляя / Б. З. Вульффов // Мир образования. – 1997. – №1. – С. 63-64.
32. Вундт В. Введение в психологию. – М. : КомКнига, 2007. – 168 с.
33. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Лев Выготский; под ред. В. В. Давыдова. – М. : АСТ: Астрель, Хранитель, 2008. – 670 с.
34. Галузевий стандарт вищої школи. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за спеціальностями напряму 0501 «Економіка і підприємництво». – [чинний від 13.04.2004]. – К.: МОН, 2004. – 44 с.
35. Гальперин П. Я. Типы ориентировки и активности учения. – В сб.: Вопросы психологи обучения и воспитания. – К., 1961. – 11 с.
36. Гоголева И. В. Развитие положительной мотивации учебной деятельности у студентов экономического вуза: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Гоголева Ирина Васильевна. – Якутск, 2005. – 247 с.
37. Головань М. С. Компетентнісна модель випускника економічного ВНЗ напряму підготовки «фінанси і кредит» / М. С. Головань // Пробл. інж.-пед. освіти. – 2009. – № 22/23. – С. 46-53.
38. Голуб Н. Б. Моделювання як метод навчання у вищій школі // Вісник Львів. ун-ту. Сер.: Філологія. – 2010. – Вип. 50. – С. 66-72.
39. Горобець С. А. Теоретичні засади проблеми формування професійної компетентності майбутнього фахівця-економіста / С. А. Горобець // Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2007. – Вип. 31. – С. 106–109.
40. Григоренко Е. В. Портфолио в вузе: методические рекомендации по созданию и использованию / Е. В. Григоренко // Томск: Томский государственный университет НОЦ «Институт инноваций в образовании» Институт дистанционного образования. – 2007. – 64 с.
41. Гулакова М. В., Харченко Г. И. Интерактивные методы обучения в вузе как педагогическая инновация // Концепт. – 2013. – № 11. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://e-koncept.ru/2013/13219.htm>

42. Гуревич Р. С. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх фахівців на основі освітньої та професійної діяльності // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2012. – Вип. 5. – С. 39-44.

43. Гусейнов А. З. Коллективистская позиция личности как основа общественно-ценной мотивации самообразования студентов / А. З. Гусейнов, Л. Г. Вяткин, В. А. Зайцев // Актуальные вопросы региональной педагогики: сб. науч. тр. / СГТУ. – Саратов, 2000. – С. 17-20.

44. Даутова О. Б. Традиционные и инновационные технологии обучения студентов. Ч.1: Учебное пособие. / О. Б. Даутова, О. Н. Крылова, А. В. Мосина. – Электрон. дан. – СПб. : РГПУ им. А. И. Герцена, 2011. – 96 с.

45. Делимова Ю. А. Моделирование в педагогике и дидактике / Ю. О. Делимова // Вестник Шадринского государственного педагогического института: науч. журн. – 2013. – №3(19). – С. 33-38.

46. Демидко М. Н. Развитие профессиональной деятельности специалиста на основе рефлексии: Сб. науч. тр. / Бел. гос. технолог. ун-т. Сер. V. Политология, философия, история, филология. – Мн., 2002. – Вып. X. – С. 204-207.

47. Демура І. В. Формування професійної компетентності студентів економічних спеціальностей у процесі фахової підготовки: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / І. В. Демура: Ін-т вищої освіти НАПН України. – К., 2010. – 20 с.

48. Дибкова Л. М. Індивідуальний підхід у формуванні професійної компетентності майбутніх економістів: автореф. дис на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Дибкова Людмила Миколаївна. – К., 2006. – 20 с.

49. Дутченко О. О. Моніторинг кредитної операції як інструмент забезпечення ефективності проведення банківського кредитування / О. О. Дутченко, О. М. Дутченко // Науковий журнал «Бізнес-інформ». – 2012. – №2 (409). – С. 173-176.

50. Енциклопедія освіти / [ред. упоряд. В. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
51. Євсюкова Л. С. Формування самоосвітньої компетенції-необхідна умова якісної підготовки майбутніх фахівців безпеки життєдіяльності / Л. С. Євсюкова // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. – 2012. – Вип. 30. – С. 351-355.
52. Євтушевський В. А. Економічна освіта у вищій школі: здобутки та перспективи формування // Вища освіта України. – 2002. – №2. – С. 86-91.
53. Єгорова О. Ю. Організація самостійної роботи іноземних студентів у викладанні економічних дисциплін / О. Ю. Єгорова, Ю. В. Єгорова // Викладання мов у вищ. навч. закл. освіти на сучас. етапі. Міжпредмет. зв'язки. – 2009. – Вип. 14. – С. 74-80.
54. З Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах: наук.-метод. журн. – 2011. – №6. – С. 4-11.
55. Закон України №2984-III «Про вищу освіту» // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 20. – 134 с.
56. Зарубина О. А. Развитие профессиональной компетентности экономиста-менеджера в процессе повышения квалификации: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Зарубина Олеся Александровна. – М., 2010. – 215 с.
57. Зборовский Г. Е., Щуклина Е. А. Самообразование как социологическая проблема // Социологические исследования. – 1997. – №10. – С. 7-12.
58. Зверева І. Д. Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень; Акад. пед. наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 336 с.
59. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004 – 42 с.

60. Зиятдинова Ю. Н. Глобализация как фактор саморазвития студентов / П. Н. Осипов, Ю. Н. Зиятдинова // Высшее образование в России. – 2015. – №1. – С. 140-146.

61. Зуева О. А. Формирование мотивации самообразования у студентов в системе высшего профессионального образования: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Зуева Ольга Анатольевна. – Волгоград, 2004. – 192 с.

62. Иванова Е. М. Аналитическая профессиограмма как средство обеспечения профессиональной диагностики кадров / Е. М. Иванова // Психология работы с персоналом в трудах отечественных специалистов / ред. Л. В. Винокуров – Санкт-Петербург: Питер, 2001. – С. 92-102.

63. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб: Питер, 2000. – 512 с.

64. Иванченко Є. А. Методика оцінювання компетентності економіста в системі інтегративної професійної підготовки майбутніх економістів: [навчально-методичний посібник] / Є. А. Іванченко. – Одеса: Поліграф, 2008. – 130 с.

65. Камаева Т. С. Структура и содержание информационно-аналитической компетенции будущих экономистов среднего звена / Т. С. Камаева. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://conference.osu.ru/assets/files/conf_info/conf8/s19.pdf

66. Капченко Л. М. Моделирование планів роботи у професійно-технічних навчальних закладах (умови і принципи) [Електронний ресурс] / Л. М. Капченко // Народна освіта: ел. наук. фахове видання. – 2008. – Вип. №3(6). – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/NarOsv/2008-3/index.htm>

67. Карпов А. В. Рефлексивность как психическое свойство и методика её диагностики / Карпов А. В. // Психологический журнал / гл. ред. А. В. Брушлинский. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.

68. Касіянець С. Е. Змістовне наповнення поняття «самоосвіта» як соціально-психологічної та педагогічної категорії / С. Е. Касіянець // Організація

самостійної роботи студентів у контексті підвищення якості освіти: особистісний вимір: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (10-11 квітня 2014 року). – Донецьк: Донецький національний університет, 2014. – С. 88-90.

69. Касіянець С. Е. Змістовне наповнення соціально-інформаційного та планово-організаційного компонента самоосвітньої компетентності майбутнього економіста / С. Е. Касіянець // Научный взгляд: материалы VIII (XLVIII) Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам (21-22 августа 2014 г.). – Горловка: ФЛП Пантюх Ю. Ф., 2014. – С. 31-35.

70. Касіянець С. Е. Критерії та показники сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів / С. Е. Касіянець // Zbiór raportów naukowych. «Pedagogika. Problemy, osiągnięcia, innowacyjność, praktyki, teoria..», (29.04.2015 – 30.04.2015) – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. – С. 6-8.

71. Касіянець С. Е. Методика формування самоосвітньої компетентності студентів економічного профілю в процесі професійної підготовки в університеті / С. Е. Касіянець // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Теорія та методика навчання та виховання»: зб. наук. пр. / За заг. редакцією член-кор. НАПН України А. В. Троцько. – Харків: ХНАДУ, 2015. – Вип. 37. – 160 с.

72. Касіянець С. Е. Обґрунтування теоретичної моделі формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів / С. Е. Касіянець // Проблемы современного педагогического образования. Сер.: Педагогика и психология. – Сб. статей: – Ялта: РИО ГПА, 2015. – Вып. 47. – Ч.4. – С. 74-81.

73. Касіянець С. Е. Особливості розвитку поняття «компетентності» (історичний аспект) / С. Е. Касіянець // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Випуск 38. Частина 2. – м. Ялта, 2013. – С. 8-14.

74. Касіянець С. Е. Особливості формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів / С. Е. Касіянець // Наукові праці: науково-методичний

журнал. – М.: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – Вип. 233. Т.245. Педагогіка. – С. 121-125.

75. Касіянц С. Е. Роль самоосвітньої компетентності у процесі професійної підготовки майбутніх економістів / С. Е. Касіянц // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип.31, Том II (44): Тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2012. – С. 442-450.

76. Касіянц С. Е. Самоосвітня компетентність майбутніх економістів: структурні компоненти та їх змістова характеристика / С. Е. Касіянц // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» – Додаток 1 до Вип.31, Том II (44): Тематичний випуск «Вища освіта України в контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К.: Гнозис, 2013. – С. 120-129.

77. Касіянц С. Е. Формування мотиваційної складової самоосвітньої компетентності майбутніх економістів / С. Е. Касіянц // Наукові праці: науково-методичний журнал. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. – Вип. 203. Т.215. Педагогіка. – С. 117-121.

78. Касіянц С. Е. Шляхи мотивації майбутніх економістів до організації самоосвітньої діяльності у процесі професійної підготовки в університеті / С. Е. Касіянц // Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / [редактори-упорядники: В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря]. – Дрогобич: Посвіт, 2015. – Вип.12. – С. 273-278.

79. Касіянц С. Е. Шляхи організації самостійної роботи майбутніх економістів у зарубіжних університетах / С. Е. Касіянц // Тенденції розвитку вищої освіти в Україні: європейський вектор: матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (20-21 березня 2014 року). – Ялта: РВНЗ КГУ, 2014. – Ч.2. – С. 159-162.

80. Каткова Т. І. Самоосвіта особистості в контексті концепції неперервної освіти / Каткова Т. І. // Педагогіка формує творч. особистості у вищ. і загальноосвіт. школах: зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2009. – Вип. 4. – С. 119–126.

81. Кисельова О. Б. Формування компетентності самоосвіти у майбутніх педагогів в умовах інформаційно-навчального середовища: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / О. Б. Кисельова. – Х., 2011. – 20 с.

82. Коваленко Н. В. Формування самоосвітньої компетентності учнів основної школи сільської місцевості: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.09 «Теорія навчання» / Н. В. Коваленко. – Суми, 2009. – 292 с.

83. Ковальчук Г. О. Активізація навчання в економічній освіті. Навчальний посібник / Г. О. Ковальчук; Київський національний економічний університет. – К. : КНЕУ, 1999. – 128 с.

84. Козаков В. А. Психологія діяльності та навчальний менеджмент. Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни; В. А. Козаков, М. В. Артюшина, О. М. Котикова та ін.; За заг. ред. В. А. Козакова. – К. : КНЕУ, 2003. – 829 с.

85. Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / под ред. А. В. Хуторского. – М. : Научно-внедренческое предприятие «ИНЭК», 2007. – 327 с.

86. Комплекс нормативних документів для розробки складових системи стандартів вищої освіти. Додаток 1 до наказу Міносвіти України від 31.07.98р. №285 зі змінами та доповненнями, що введені розпорядженням Міністерства освіти і науки України від 5.03.2001р. №28-р. // Інформаційний вісник «Вища освіта». – 2003. – № 10. – 82 с.

87. Конаржевский Ю. А. Менеджмент и внутришкольное управление. М.: Центр «Педагогический поиск». – 2000. – 224 с.

88. Кондратюк С. В. Профессиональные ценностные ориентации как составляющие профессиональной компетентности студента – будущего

педагога системы дошкольного образования / С. В. Кондратюк // Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы: материалы IV Междунар. науч.-практ. семинара, 18 апреля 2013 г., Барановичи, Респ. Беларусь / редкол.: А. В. Никишова (гл. ред.) Н. Г. Дубешко (отв. ред.) [и др.]. – Барановичи РИО БарГУ, 2013. – С. 293-295.

89. Концепція розвитку економічної освіти в Україні // Освіта в Україні. – 2004. – 23 січня. – С. 4-5.

90. Конюхов Н. И. Словарь-справочник практического психолога / Н. И. Конюхов. – Воронеж: Из-во НПО «МОДЭК», 1996. – 224 с.

91. Копил Г. О. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з міжнародної економіки у процесі вивчення іноземних мов: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Г. О. Копил. – Житомир, 2007. – 20 с.

92. Котелова Ю. В. Очерки по психологии труда. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1986. – 120 с.

93. Кремень В. М. Особливості професійної діяльності фахівців з фінансів / В. М. Кремень // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць. – Т. 31. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – С. 145-156.

94. Кругликов В. Н., Платонов Е. В., Шаронов Ю. А. Деловые игры и другие методы активизации познавательной деятельности. СПб.: «Изд. П-2» / В. Н. Кругликов, Е. В. Платонов, Ю. А. Шаронов. – СПб. : «Изд. П-2», 2006. – 190 с.

95. Кузнецова Л. В. Целостность системы методов преподавания как фактор активизации познавательной деятельности студентов: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Л. В. Кузнецова. – Л., 1984. – 210с.

96. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 19 с.

97. Лебедева В. П. Основные направления самообразования педагогических работников по проектированию образовательных систем: автореф. дис. на соискание степени кан. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / В. П. Лебедева. – Москва, 2000. – 21 с.

98. Лелека В. М. Педагогічна компетентність майбутніх учителів із початкової військової підготовки та мотиваційні аспекти їх формування як особистості / В. Лелека // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві: зб. наук. пр. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. – № 3 (15). – С. 20–23.

99. Леонтьев В. Г. Мотивация и психологические механизмы её формирования / В. Г. Леонтьев / Новосибирск: Новосиб. полиграфкомбинат, 2002. – 264 с.

100. Лисак О. Б. Формування компетентностей майбутнього фахівця-економіста / О. Б. Лисак // Матеріали Дев'ятої міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Соціум. Наука. Культура». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/lisak-ob-formuvannya-kompetentnostey-maybutnogo-fahivtsya-ekonomista/>

101. Литовкина С. В. Формирование умений самоконтроля у студентов экономических специальностей в процессе самостоятельной работы в вузе: дис. ... кандидата педагогических наук: 13.00.08 / С. В. Литовкина. – Магнитогорск, 2010. – 200 с.

102. Лукьянова З. В. Самообразование учащихся как индивидуальная и общественная ценность / З. В. Лукьянова // Журнал научно-педагогической информации. – 2012. – № 3 – С. 5-16.

103. Лыкова Н. А. Пути совершенствования методов обучения студентов первого курса (пед. вузов и ун-тов) приемам самостоятельной работы с учебным текстом: дис. канд. пед. наук: 13.00.02 / Н. А. Лыкова. – Л., 1978. – 263с.

104. Маркова А. К. Психология профессионала / А.К.Маркова. – М. : Междунар. Гуманитар. Фонд «Знание», 1996. – 308с.
105. Масленнікова К. С. Формування професійної компетентності майбутніх економістів у процесі навчальної діяльності: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / К. С. Масленнікова; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2011. – 20 с.
106. Матукова Г. І. Розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців до підприємницької діяльності в умовах ВНЗ / Г. І. Матукова // Витоки педагогічної майстерності. Серія: Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 10. – С. 186-191.
107. Матюшкин А. М. Основные направления исследования мышления и творчества / А. М. Матюшкин // Психологический журнал. – 1984. – №1. – С. 9-17.
108. Методика диагностики мотивации к достижению успеха Т. Элерса / Розанова В. А. Психология управления – М., 1999. – С. 105-106.
109. Минцберг Г. Действуй эффективно: лучшая практика менеджмента. – СПб: Питер, 2001. – 288 с.
110. Митина Л. М. Психология труда и профессионального развития учителя: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений. М. : Академия, 2004. – 320 с.
111. Москалева О. И. Информационно-технологическая компетентность как компонент профессиональной подготовки будущего экономиста / О. И. Москалева. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/MariyEI/II/II-0-19.html>
112. Мося І. А. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх кваліфікованих робітників: монографія / І. А. Мося; НАПН України, Ін-т проф.-техн. освіти. – К. : Вид-во Ін-ту проф.-техн. освіти НАПН України, 2013. – 297 с.
113. Мысливченко А. Г. Человек как предмет философского познания / А. Г. Мысливченко . – М. : Мысль, 1972 . – 190 с.

114. Набока О. Г. Стан та основні напрями розвитку економічної освіти за рубежом / О. Г. Набока // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2010. – Випуск L. – С. 91-100.

115. Навчальний план підготовки бакалавра за спеціальністю 6.030508 «Фінанси і кредит» / Львівський національний університет імені І. Франка. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://econom.lnu.edu.ua/files/download/NavchalniPlani/NPlan_2010_bak_ekF_FINANCE.pdf

116. Навчальний план підготовки бакалавра за спеціальністю 6.030508 «Фінанси і кредит» / Чорноморський державний університет. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://fem.sumdu.edu.ua/images/docs/students/nplan/bakalavr>

117. Навчальний план підготовки бакалавра за спеціальністю 6.030509 «Облік і аудит» / Харківський інститут банківської справи Університету банківської справи Національного Банку України (ХІБС). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://khibs.edu.ua/wpcontent/uploads/2015/10/Inform-paket>

118. Нечаев В. Л. Социология образования. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 200 с.

119. Нечаева Т. А. Организационно-педагогические факторы активизации самостоятельной работы студентов: дис. канд. пед. наук.: 13.00.08 / Нечаева Татьяна Алексеевна. – СПб.; 1992. – 229 с.

120. Ничкало Н. Г. Професійна освіта нової доби / Н. Г. Ничкало // Педагогічні технології у неперервній професійній освіті: монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. – К., 2001. – С. 476–484.

121. Ніколаєнко С. М. Управління якістю вищої освіти: Теорія, аналіз і тенденції розвитку: монографія / С. М. Ніколаєнко. – К.: Київський нац. торг.-економ. ун-т, 2007. – 519 с.

122. Новиков В. Н. Образовательная среда вуза как профессионально и личностно стимулирующий фактор / В. Н. Новиков // Электронный журнал

«Психологическая наука и образование». – 2012. – № 1 [Электронный ресурс]

Режим доступа: <http://psyedu.ru/>

123. Ножовнік О. М. Формування самоосвітньої компетенції майбутніх фахівців з міжнародної економіки у процесі вивчення іноземних мов: дис. на здоб. наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Ножовнік Олег Миколайович. – К., 2010. – 341с.

124. Нормативні програми дисциплін фундаментального циклу підготовки бакалаврів з економіки та підприємництва. – МОН України. – 2006.

125. Носова Т. А. Организационно-стимулирующая среда как фактор повышения качества образования младших школьников: науч.-метод. пособие / Т. А. Носова. Челябинск: Изд-во НОУВПО РБИУ, 2012. – 157 с.

126. Овчарук О. В. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / під заг. ред. О. В. Овчарук – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

127. Огарев Е. И. Компетентность образования: социальный аспект. – СПб.: РАО ИОВ, 1995. – 234 с.

128. Освітньо-кваліфікаційна характеристика бакалавра за фахом: 6.050107 – «Економіка підприємства»; 6.050108 – «Маркетинг»; 6.050201 – «Менеджмент»; 6.050100 «Фінанси і кредит». – К., 2003. – 68 с.

129. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.030501 «Економічна теорія» / Тернопільський національний економічний університет. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.tneu.edu.ua/fa-culty/ff/ekonomchna-teorya/3151-profl-programi.html>

130. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальностями напряму підготовки 0501 – «Економіка і підприємництво» / кол. авт. під заг. кер. А. Ф. Павленка. – К. : КНЕУ імені Вадима Гетьмана, 2010. – 125 с.

131. Осипов П. Н. Стимулирование самовоспитания учащихся / П. Н. Осипов. – Казань: Карпол, 1997. – 216 с.

132. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования / Оценка качества профессионального образования. Доклад 5 / Под общ. ред. В. И. Байденко, Дж. ван Зантворта, Европейский фонд подготовки кадров. Проект ДЕЛФИ. – М., 2001. – 218 с.

133. Остапенко А. А. Моделирование многомерной педагогической реальности: теория и технологии / А. А. Остапенко. – М. : Народное образование, 2005. – 384 с.

134. Павлова Л. П. Исследование влияния игровой учебной деятельности на формирование межкультурной компетенции студентов: дисс. канд. пед. наук: 13.00.08 / Павлова Лариса Петровна. – Ставрополь, 2004. – 176с.

135. Панина Т. С. Современные способы активизации обучения: учебное пособие / Т. С. Панина, Л. Н. Вавилова; под ред. Т. С. Паниной. – 4-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 176 с.

136. Педагогика: учебное пособие / под ред. Ю. К. Бабанского. – М. : Просвещение, 1983. – 607 с.

137. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.

138. Платонов К. К. Вопросы психологии труда. 2-е изд., доп. / К. К. Платонов. – М. : Медицина. 1970. – 264 с.

139. Положення про організацію самостійної роботи студентів в умовах КМСОНП / Кредитно-модульна система організації навчального процесу: Положення та методичні вказівки / І.В. Соколова, С.В. Яблоков та ін. / За ред. І. В. Соколової. – Маріуполь: МДГУ, 2007. – 48 с.

140. Положення про самостійну роботу студентів економічного факультету КНУ ім. Т. Шевченка // Вища школа. – 2007. – №6. – С.101-105.

141. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти / О. Пометун // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 65-69.

142. Пономарёв Я. А., Семенов И. Н., Степанов С. Ю. Рефлексия в развитии творческого мышления / Я. А. Пономарёв, И. Н. Семёнов, С. Ю. Степанов // Психологический журнал. – 1986. – №6. – С. 158-159.
143. Поясок Т. Б. Принципи відбору змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх економістів / Т. Б. Поясок // Неперервна професійна освіта: Теорія і практика: Наук.-метод. журнал. – 2003. – №1. – С. 200-204.
144. Психологический словарь / под отв. ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещеряков. – М.: Педагогика Пресс, 2001. – 440 с.
145. Пуханова Л. С. Професійна підготовка майбутніх економістів у процесі навчання теорії ймовірності і математичної статистики: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. С. Пуханова. – Вінниця, 2009. – 20 с.
146. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / пер. с англ. Д. Равен. – М. : Когнито. – Центр, 2002. – 396 с.
147. Різник В. В. Формування готовності майбутніх економістів до професійної діяльності – важливе завдання підготовки фахівців нової якості / В. В. Різник // Економіка та управління. – 2011. – № 3. – С. 24-28.
148. Рогова О. Г. Аксіологічний аспект гуманітарної парадигми освіти / О. Г. Рогова // Грани: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2010. – № 4. – С. 56-59.
149. Романовський О. О. Шляхи впровадження інновацій підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України: Монографія. / О. О. Романовский // Вінниця: Нова Книга, 2010 – 416 с.
150. Рубакин Н. А. Как заниматься самообразованием / Н. А. Рубакин. – М. : Сов. Россия, 1962. – 127 с.
151. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии – Издательство: Питер, 2002. – 720 с.
152. Рувинский Л. И. Самовоспитание личности. М. : Мысль, 1984. – 140 с.

153. Рудницька О. М. Шляхи покращення фінансового стану українських підприємств / Рудницька О. М., Біленська Я. А. // Вісник «Логістика», Львів: Вид-во НУ ЛП, 2009. – № 649 – С. 132-138.

154. Рукавишникова Е. Е. Формирование профессиональной рефлексии у студентов медицинского колледжа: дис. канд. псих. наук: 19.00.07 / Рукавишникова Елена Евгеньевна. – Ставрополь, 2000. – 170 с.

155. Самарук Н. М. Професійна спрямованість навчання математичних дисциплін майбутніх економістів на основі міжпредметних зв'язків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Н. М. Самарук. – Т., 2008. – 21 с.

156. Сенько Ю. В. Гуманитарные основы педагогического образования: курс лекций / Ю. В. Сенько. – М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 240 с.

157. Сериков Г. Н. Самообразование: совершенствование подготовки студентов. / Г. Н. Сериков. – Иркутск: Издательство Иркутского университета, 1991. – 232 с.

158. Симаева Н. П. Профессиональные компетенции студентов экономических и юридических специальностей: общее и особенное в содержании и условиях формирования // Вестник ВолГУ. Серия 6. Выпуск 12, 2010 г. – С. 50-58.

159. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навчально-методичний посібник / О. С. Сисоєва; НАПН України, Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих. – К.: ВД «ЕКМО», 2011. – 320 с.

160. Скала К. Социальная компетенция. Ключевые компетенции. [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.uni-protokolle.de/Forum/

161. Скібіцька Л. І. Лідерство та стиль роботи менеджера: навч. посіб. / Л. І. Скібіцька. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 192 с.

162. Слав'юк Р. А. Фінанси підприємства: навч. посіб. / Р. А. Слав'юк. – К. : ЦУЛ, 2002. – 323 с.

163. Слостенин В. А., Чижакова Г. И. Введение в педагогическую аксиологию: Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.

164. Слободчиков В. И. О понятии образовательной среды в концепции развивающего образования / В. И. Слободчиков. – М. : Эксплицентр РОСС, 2000. – 230 с.

165. Социологический энциклопедический словарь: на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / Редактор-координатор академик РАН Г. В. Осипов. – М. : Изд-во НОРМА, 2000. – 488 с.

166. Співаковська-Ванденберг Є. О. Формування самоосвітньої компетентності майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Є. О. Співаковська-Ванденберг. – Ялта, 2011. – 20 с.

167. Суханов П. В. К вопросу о самообразовательной деятельности студентов в системе современного высшего профессионального образования / П. В. Суханов // Теория и практика общественного развития. – №7. – 2012. – С. 88-93.

168. Сухарніков Ю. В. Людський чинник та навчально-методичне забезпечення професійної підготовки фахівців для виробництв майбутнього (Проблеми освіти). – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти, 2003. Вип. 33. – С. 3-27.

169. Теплых Л. В. Развитие самообразовательной деятельности студентов младших курсов вуза (на материале дисциплин гуманитарного цикла): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Л. В. Теплых. – Ульяновск, 2005. – 22 с.

170. Ткаленко Н. В. Проблеми підготовки сучасних економістів у системі вищої освіти України / Н. В. Ткаленко, В. В. Федорченко // Науковий вісник ЧДІЕУ. – №3 (11), 2011. – С. 31-35.

171. Трубникова Л. И. Педагогические условия развития самоконтроля при обучении графической грамотности курсантов военного вуза: дис. канд. пед. наук: 13.00.08 / Трубникова Лариса Иосифовна. Челябинск, 1997. – 168 с.

172. Тюрина Ю. А. Импортное образование зарубежных образцов и практик в сферу образования России / Ю. А. Тюрина // Научные ведомости Белгородского государственного университета. Философия. Социология. Право. – 2008. – № 14 (54), вып. 6. – С. 90 – 97.

173. Тюріна Д. М. Управління самостійною роботою студентів економічних спеціальностей / Д. М. Тюріна, К. В. Яресько // Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. – 2007. – № (20). – Ч. 1. – С. 144–146.

174. Уайтхед А. Н. Избранные работы по философии: перевод с английского / А. Н. Уайтхед; общ. ред. и вступ. ст. М. А. Кисселя. – Москва: Прогресс, 1990. – 717 с.

175. Уйсімбаева Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх економістів в процесі науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах I–II рівня акредитації: дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / Уйсімбаева Наталія Василівна. – Кіровоград, 2006. – 189 с.

176. Учебный план бакалаврской учебной программы на русском языке по специальности «Экономика предприятия и менеджмент» / Пражский экономический университет [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://epm.vse.cz/bakalar/program>

177. Федоров М. П. Педагогічні умови професійної підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми / М. П. Федоров, О. В. Федорова // Рідна шк. – 2007. – № 2. – С. 24-26.

178. Федулов А. С. Нечеткие реляционные когнитивные карты // Известия РАН. Теория и системы управления. – 2005. – № 1. – С. 120-133.

179. Філософський енциклопедичний словник [ред.-упоряд. В. І. Шинкарук]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

180. Фінанси підприємств: Навч. пос. / О. М. Рудницька, О. Й. Вівчар, Р. Й. Желізняк, І. Я. Цигиль. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2007. – 208 с.

181. Фомина Е. Н. Формирование самообразовательной компетентности студентов на основе применения модульной технологии (на примере средних профессиональных учебных заведений): автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Е. Н. Фомина. – Волгоград. – 2007. – 24 с.

182. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса. / Н. Хомский. – М.: Изд-во МГУ. – 1972. – 122 с.

183. Худяков В. А. Стимулирование самоконтроля при формировании у студентов научных понятий: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 / Худяков Владимир Алексеевич. – Челябинск, 1993. – 218 с.

184. Чеботарева Е. С. Развитие самообразовательной компетентности студентов в процессе проектной деятельности / Е. С. Чеботарева // II Вестник Тамбовского университета им. Г. Р. Державина. Серия «Гуманитарные науки». – 2009. – №5(73). – С. 121-125

185. Чепорова Г. Є. Формування професійної компетентності майбутніх економістів в процесі навчання фахових дисциплін: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Г. Є. Чепорова. – Херсон, 2010. – 22 с.

186. Чередніченко, Г. А. Особливості підготовки студентів економічних спеціальностей / Г. А. Чередніченко, О. О. Зеліковська, Ю. Бондаренко // Електронне фахове видання «Теорія та методика управління освітою». – 2012. – Вип. № 9. – 14 с. Режим доступу: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/8923>

187. Чернявская Г. К. Трудный путь к себе: Очерки саморазвития личности. – СПб. : Изд-во С.-Петербург, ун-та, 1994. – 116 с.

188. Шахова И. Н. Социальная природа самообразования: социологический анализ / И. Н. Шахова // Образование и наука. – 2001. – №2(8). – С. 24-34.
189. Шевцова Л. П., Мармазинская П. Е. Создание активной творческой обстановки на семинарских занятиях в вузах. – Черновцы: ЧГУ, 1981. – 16с.
190. Штофф В. А. Моделирование и познание / В. А. Штофф. – М. : Наука, 1972. – 234 с.
191. Щукина Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г. И. Щукина. М. : Педагогика, 1998. – 208 с.
192. Щуклина Е. А. Технологии самообразования: социологический аспект / Е. А. Щуклина // Общественные науки и современность. – 1999. – №5. – С. 140-151.
193. Ябурова Е. А. История становления практико-ориентированного обучения физике // Образовательные технологии. – 2005. – №1. – С. 135-139.
194. Якість економічної освіти та шляхи її підвищення у контексті сучасних глобалізаційних процесів / Д. М. Романюк, Г. Д. Калашнікова // Вісник Прикарпатського університету. Економіка. Вип. 6 / гол. ред. М. Д. Романюк. – Івано-Франківськ: Плай, 2008. – С. 154-158.
195. Яковец Т. Я. Комплекс педагогических условий формирования готовности студентов вуза к самообразованию: дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.01, 13.00.08 / Яковец Татьяна Яковлевна. – К., 1999. – 175 с.
196. Ярошевский М. Г. История психологии от античности до середины XX века. Учебное пособие. – М., 1996. – 416 с.
197. Ясвин В. А. Образовательная среда от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М. : Смысл, 2001. – 365 с.
198. Dubelle S. T. (1989) Effective teaching. Critical skills. – Lancaster, Basel: Technomic, X. – 141p.

199. Fernet, C., Senecal, C., Guay, F., March, H., & Dowson, M. (2008). The Work Tasks Motivation Scale for Teachers (WTMST). *Journal of Career Assessment*, 16, pp. 256-279.
200. Gábor Halász (2011). Competences in Europe: interpretation, policy formulation and implementation. *European Journal of Education*. 46 (3), pp. 289–306.
201. Handbook of International Education Pronouncements 2010 Edition. – International Federation of Accountants (IFAC).
202. Huff, A. S. (1990). Mapping Strategic Thought // Mapping Strategic Thought / Ed. by A. S. Huff. – Chichester: Wiley, New York, pp. 11-49.
203. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe / Walo Hutmacher // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) // Secondary Education for Europe, Strasburg, 1997, pp. 19-30.
204. Hymes, D. H. (1972) On Communicative Competence / D. H. Hymes; In J. B. Pride and J. Holmes (eds.). *Sociolinguistics. Selected Readings*. Harmondsworth: Penguin, pp. 269-293.
205. Kasiants S. Creation of stimulating and quaziprofessional educational environment as one of the main factors of formation future economists' self-educational competence / S. Kasiants // Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration. Issue №6. – Ariel University Center of Samaria. – Ariel, Israel, 2015. – 145-151 pp.
206. Kasiants S. Stages of formation future economists' self-education competence / S. Kasiants // The international scientific and practical congress of economists and lawyers «Always ahead facing the unknown», professional scientific publication, - ed.dep: Geneva (Switzerland), Minsk (Republic of Belarus), Odessa (Ukraine), St. Petersburg (Russian Federation), 2014. – 58-61 pp.
207. Kasiants S. The peculiarities of future economists' professional activity / S. Kasiants // The international scientific and practical congress of economists and lawyers «Science engineering and economic paradigm of modern society»,

professional scientific publication, - ed.dep: Geneva (Switzerland), Minsk (Republic of Belarus), Odessa (Ukraine), St. Petersburg (Russian Federation), 2014. – Vol-1. – 147-150 pp.

208. Kasiants S. The peculiarities of future economists' professional training at foreign universities / S. Kasiants // *Scientific enquiry in the contemporary world: theoretical basics and innovative approach*. 2nd edition. Vol.3. Psychology and pedagogics: research articles, B&M publishing, San Francisco, California. 2014. – 35-39 pp.

209. Kasiants S. The ways of formation the future economists' self-education competence / S. Kasiants // *Modern tendencies in the pedagogical science of Ukraine and Israel: the way to integration*. Issue №5. – Ariel University Center of Samaria. – Ariel, Israel, 2014. –145-151 pp.

210. Knowles, M. S. *The modern practice of adult education: From pedagogy to andragogy* / Malcolm Shepherd Knowles. – Chicago: Associated Press Follett Publishing Company, 1980. – 400 p.

211. Krapp, A. (2003). Interest and human development: An educational-psychological perspective. *British Journal of Educational Psychology*. Monograph Series II (2) Development and Motivation: Joint Perspectives, pp. 57-84.

212. Levesque, C. S., Zuehlke, N., Stanek, L., & Ryan, R. M. (2004). Autonomy and competence in German and U.S. university students: A comparative study based on self-determination theory. *Journal of Educational Psychology*, 96, pp. 68-84.

213. McClelland D. C. Testing for Competence Rather Than for «Intelligence» / by D. C. McClelland // *American Psychologist*, 1973, 28(1), pp. 1–14.

214. Merriam Webster's Collegiate Dictionary. 10th ed. Springfield, MA: Merriam-Webster, 1993.

215. Modulkatalog «Betriebswirtschaftslehre“ (B.Sc.) (2013) / Mannheim Universität // Access mode: http://www.bwl.unimannheim.de/fileadmin/files/dekanat/files/pa/modulkatalog/Modulkatalog_BScBWL_ab_HWS_2012.pdf

216. Mohsen, F. (2002) Internetbasierte Lehr-Lernmethoden für die wirtschaftswissenschaftliche Hochschulausbildung. Konzeption und prototypische Implementierung am Beispiel eines Planspiels: dissertation zur Erlangung des wirtschaftswissenschaftlichen Doktorgrades der wirtschaftswissenschaftlichen Fakultät der Universität Göttingen. Göttingen, 238 p.

217. Nenniger, P. (1989). Motivating students use of learning strategies: Conditions and effects. In F. Halisch & J. H. L. Van Den Bercken (Eds.), *International perspectives on achievement and task motivation*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger, pp. 249–254.

218. Stobart, M. (2002) Report of Deputy Director of Council of Europe Education Department. In Key competence and educational standards, R. V. Khutorskoy. Moscow: Center Eidos. Access mode: <http://www.eidos.ru/news/compet/html>

219. Studienplan des Major BWL (2013) / Universität St. Gallen. Senatsbeschluss vom 16.12.2013 Bachelor Ausbildung Studienschwerpunkt Betriebswirtschaft (BWL) Ordnung 14 // Access mode: http://www.unisg.ch/~media/internet/content/dateien/unisg/studium/bachelor/bwl/stupla_bwl_o14.pdf?fl=de

220. White, R. W. (1959). Motivation reconsidered: The concept of competence / R. W. White. *Psychological review*. 66, pp. 215-234.

221. Wild, K. P. (1995) Beziehungen zwischen Belohnungsstrukturen der Hochschule, motivationalen Orientierungen der Studierende und individuellen Lernstrategien beim Wissenserwerb [Relations between reward structures at the university, motivational orientations of student and individual learning strategies in the acquisition of knowledge] (Arbeiten zur Empirischen Pädagogik und pädagogischen Psychologie, Nr. 34 Gelbe Reihe). Neubiberg, Germany: Universität der Bundeswehr München.

222. Wildavsky, A. V. Craft ways: on the organization of scholarly work. – New Brandwick, London: Transaction publ., cop. 1989. – 155p.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Аналіз сутності поняття «самоосвіта» у різних галузях наук
(за аналізом робіт Л. Броннікової [22], П. Гальперіна [35], Г. Зборовського [57])**

Галузь науки	Представники	Функція самоосвіти	Характерні особливості поняття
Філософія	Н. Брагіна М. Воложинська А. Гусейнов А. Киссель А. Мисливченко	Гносеологічна	– орієнтація на процеси пізнання; – спрямованість на реалізацію власного потенціалу; – усвідомлення необхідності самовдосконалення.
Психологія	Б. Ананьєва Л. Виготський А. Гальперін В. Лебедева А. Леонтєва О. Матюшкіна С. Рубінштейн	Мотиваційна	– зв'язок з саморозвитком особистості; – розвиток потреби у знаннях та готовності особистості до самостійної діяльності; – сприяння розвитку мотиваційних вмінь особистості, її аналітичних й творчих здібностей.
Соціологія	Г. Зборовський В. Нечаєва Г. Чернявська І. Шахова О. Щукліна	Соціалізація	– залежність змісту і характеру самоосвітньої діяльності від соціуму; – формування різного роду інтересів соціального характеру у самовдосконаленні; – сприяння професійній самореалізації особистості.
Педагогіка	Л. Броннікова Н. Бухлова І. Зимня З. Лук'янова Н. Рубакін А. Рувінський М. Скаткін	Виховна	– сприяння розвитку інтелектуальної та емоційно-вольової сфер особистості; – самостійна робота з джерелами інформації та самостійна організація процесу навчання; – інструмент підвищення кваліфікації спеціалістів в контексті неперервної освіти.

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Чорноморський державний університет імені Петра Могили

Кафедра професійного англомовного навчання

ЗАТВЕРДЖУЮ”
Перший проректор
Грунов О.М.

[Signature]
через 2013 року

РОБОЧА ПРОГРАМА

спецкурсу

_____ Самоосвітній менеджмент _____
(шифр і назва навчальної дисципліни)

напрямок підготовки _____ 0305 – економіка і підприємництво _____
(шифр і назва напрямку підготовки)

спеціальність _____ фінанси і кредит зі знанням іноземної мови 6.03.05.08 _____
(шифр і назва спеціальності)

спеціалізація _____ фінанси і кредит зі знанням іноземної мови _____
(назва спеціалізації)

інститут, факультет, відділення: _____ факультет економічних наук _____
(назва інституту, факультету, відділення)

Дисципліна обрана як додаткова освітня послуга (вибіркова)

Миколаїв

Робоча програма спецкурсу _____ Самоосвітній менеджмент _____ для студентів за напрямом підготовки __ 0305 – економіка і підприємництво __, спеціальністю _ фінанси і кредит зі знанням іноземної мови __ 6.03.05.08 __, „11” березня, 20 13 року - 25 с.

Розробник:

Касіянець С.Е., викладач кафедри професійного англійського навчання *Асеп*

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри професійного англійського навчання

Протокол від. „11” 03 2013 року № 8

Завідувач кафедри (циклової, предметної комісії) Бабкова-Пилипенко Н.П.

„11” 03 2013 року

[Підпис]
(підпис) Бабкова-Пилипенко Н.П.
(прізвище та ініціали)

Схвалено методичною комісією вищого навчального закладу за напрямом підготовки (спеціальністю) 6.03.05.08 Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови
(шифр, назва)

Протокол від. „11” березня 20 13 року № 8

„11” березня 20 13 року

Голова

[Підпис]
(підпис) Бабкова-Пилипенко Н.П.
(прізвище та ініціали)

ОДЕСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ПЕТРА МОГИЛИ
ФАКУЛЬТЕТ
ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 3	Галузь знань _0305 – економіка і підприємництво (шифр і назва)	вибіркова (дисципліна, обрана ВНЗ як додаткова освітня послуга)	
	Напрямок підготовки Фінанси і кредит 6.03.05.08 (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): Фінанси і кредит зі знанням іноземної мови 6.03.05.08	Рік підготовки:	
Змістовних модулів – 2		3-й	
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Триместр	
Загальна кількість годин – 108 год.		9	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 67% самостійної роботи студента – 33%	Освітньо-кваліфікаційний рівень: Бакалавр	Лекції	
		Практичні	
		36 год.	
		Лабораторні	
		год.	год.
		Самостійна робота	
		72 год.	
Індивідуальні завдання: год.			
Вид контролю: ПМК			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:
для денної форми навчання – 37%

2. Пояснювальна записка

Актуальність неперервної освіти обумовлена нормативно-правовими документами, що регламентують процес професійної підготовки фахівців різного профілю, а також вимогами ринку праці у зв'язку з переходом економіки країни на інноваційний шлях розвитку і потребою у підготовці фахівців, готових до постійного саморозвитку і здатних організувати процес самоосвіти. Вирішення даної проблеми полягає у зміні організації освітньо-наукового середовища у вищій школі з орієнтацією на формування самоосвітньої компетентності за допомогою впровадження розробленої моделі та виявлених і теоретично обґрунтованих педагогічних умов.

У сучасних умовах соціально-економічного розвитку володіння самоосвітньою компетентністю є необхідною умовою здійснення процесу самовдосконалення майбутніми економістами. Оволодіння методами і способами особистісно-професійного розвитку є особливо актуальним для студентів-економістів у зв'язку з постійними змінами у нормативно-правовій сфері економічної галузі, зокрема у податковому законодавстві, що вимагає регулярного оновлення знань, підвищення кваліфікації. Саме тому є необхідним формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, що передбачає наявність низки знань, вмінь й навичок, які виступатимуть інструментарієм їх успішної самореалізації у подальшій фаховій діяльності. Ефективність процесу самоосвіти залежить від рівня володіння економістами методами та прийомами організації пізнавально-пошукової діяльності. Засвоєння даних методів майбутніми економістами є основною метою викладання спецкурсу «Самоосвітній менеджмент» як складової частини їх професійної підготовки в університеті, в процесі якого завданням викладача є впровадження необхідних педагогічних умов, що сприятимуть успішному формуванню самоосвітньої компетентності студентів.

Робоча програма розроблена для спецкурсу «Самоосвітній менеджмент», що орієнтований на студентів спеціальності 6.03.05.08 «Фінанси і кредит», освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр». Програма включає об'єкт,

предмет, мету вивчення спецкурсу, його зміст і структуру. Спецкурс «Самоосвітній менеджмент» впроваджується в освітній процес професійної підготовки майбутніх економістів з метою формування самоосвітньої компетентності студентів, що передбачає наявність низки вмінь, що дозволять студентам-економістам у майбутньому організувати неперервний процес професійно-особистісного самовдосконалення.

Об'єктом спецкурсу є змістовний аспект самоосвітньої компетентності майбутніх економістів як складової їх професійної компетентності.

Предмет спецкурсу – методичне забезпечення процесу формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки в університеті.

Реалізація програми спецкурсу передбачає проведення попередньої діагностики (виявлення актуального рівня сформованості самоосвітніх вмінь у студентів); проведення циклу практичних занять, семінарів, самостійної роботи; заключну діагностику та контроль результатів. В ході вивчення спецкурсу процес формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів передбачається здійснювати під час семінарських занять, а також самостійної роботи студентів. В процесі семінарських занять розкривається інформаційний блок спецкурсу, в той час як формування практичних навичок студентів здійснюється під час практикуму з використанням різноманітних інтерактивних методик.

Теоретичний модуль спецкурсу передбачає розгляд сутності поняття «самоосвіта» як психолого-педагогічного явища, підходів до системного опису даної категорії у різних галузях наук; сутності самоосвітньої компетентності, виділення і характеристики змістовного наповнення структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Практичний модуль присвячений організації стимулюючого і квазіпрофесійного освітньо-наукового середовища, спрямованого на формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів. Процес вивчення даного модуля орієнтований на формування таких вмінь, як: здатність самостійно оволодівати і ефективно

використовувати в практичній діяльності нову інформацію, знання і вміння, отримані в процесі пізнавально-пошукової діяльності; поглиблювати власний когнітивний, особистісно-професійний потенціал; ефективно використовувати сучасні досягнення економічної науки і передові технології у професійній діяльності в економічній галузі.

3. Мета та завдання спецкурсу

Мета: формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, ознайомлення студентів з сутністю поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», змістовним наповненням його структурних компонентів, а також оволодіння майбутніми економістами методами і прийомами організації пізнавально-пошукової та науково-дослідницької діяльності.

Завдання:

- формування позитивної мотивації студентів-економістів до процесу професійно-особистісного саморозвитку, професійного інтересу до аналізу економічних процесів;

- оволодіння способами планування та організації процесу самоосвіти;

- розвиток критичного ставлення до результатів самоосвітньої діяльності, здатності виявляти проблеми і знаходити шляхи їх вирішення.

У результаті вивчення спецкурсу студент повинен

знати:

- сутність понять «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність», змістовне наповнення структурних компонентів самоосвітньої компетентності майбутніх економістів;

- методи та прийоми раціональної організації пізнавально-пошукової діяльності;

- способи здійснення самоконтролю результатів власної діяльності.

В ході вивчення даного спецкурсу студенти повинні оволодіти наступними загально-навчальними **вміннями:**

- *інформаційно-пошуковими*: працювати з текстами економічної тематики, отримувати необхідну інформацію і представляти її за допомогою технічних засобів, створювати презентації;
- *аналітичними*: виділяти головне і запам'ятовувати, узагальнювати і систематизувати, спостерігати і аналізувати, проектувати і моделювати;
- *комунікативними*: формулювати питання; виступати перед аудиторією; вести діалог, диспут; знаходити вихід з конфліктної ситуації;
- *управлінськими*: визначати цілі та завдання самоосвітньої діяльності, планувати хід її виконання, управляти нею та контролювати процес перебігу, організувати роботу в групі;
- *рефлексивними*: аналізувати результати пізнавально-пошукової діяльності, проводити самоконтроль і взаємний контроль навчальних дій, об'єктивно оцінювати результати власної діяльності, проводити особистісну самооцінку.

4. Програма спецкурсу

	Теми	Практичні заняття	Самостійна робота
1	Самоосвіта як особливий вид пізнавально-пошукової діяльності	6	14
2	Змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», його структурні компоненти	7	12
3	Планування, технологія і методика організації самоосвітньої діяльності майбутніх економістів	7	14
4	Організація інформаційно-пошукової роботи	6	10
5	Тайм-менеджмент	4	12
6	Самоконтроль пізнавально-пошукової діяльності	6	10
	Разом навчальних годин	36	72

5. Змістовні модулі

Змістовний модуль 1. Теоретичні основи самоосвітньої діяльності майбутніх економістів

Тема 1. Самоосвіта як особливий вид пізнавально-пошукової діяльності

Тема 2. Змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», його структурні компоненти

Тема 3. Планування, технологія і методика організації самоосвітньої діяльності майбутніх економістів

Змістовний модуль 2. Реалізація технології організації самоосвітньої діяльності майбутніх економістів

Тема 4. Організація інформаційно-пошукової роботи

Тема 5. Тайм-менеджмент

Тема 6. Самоконтроль пізнавально-пошукової діяльності

6. Короткий зміст тем спецкурсу

Тема 1. Самоосвіта як особливий вид пізнавально-пошукової діяльності. Характеристика понять «самоосвіта» та «самоосвітня діяльність». Розвиток поняття самоосвіти як філософської, психологічної, соціологічної та педагогічної проблеми. Основні принципи самоосвіти. Пізнавально-пошукова діяльність як засіб професійно-особистісного самовдосконалення. Складові процесу самоосвіти: самовизначення, самооцінка, самоорганізація, самокритичність, самоконтроль, саморозвиток. Функції самоосвітньої діяльності студента університету: мотиваційна, оціночна, облікова, рефлексивна, організаторська, контролююча, професійна. Алгоритм самоосвітньої діяльності: визначення цілей і задач, розвиток мотивації, оволодіння основними способами самостійної роботи, самооцінка досягнутих результатів. Форми роботи в процесі самоосвіти.

Тема 2. Змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», його структурні компоненти. Компетенісний підхід у самоосвіті студентів. Зміст і структура поняття

«самоосвітня компетентність». Особливості професійної діяльності майбутніх економістів. Основні види грамотності компетентного економіста: фінансово-економічна, інформаційна, комп'ютерна та науково-методична. Сутність самоосвітньої компетентності майбутніх економістів, її структурні компоненти: мотиваційно-стимулюючий, соціально-інформаційний, планово-організаційний та рефлексивно-коригуючий. Характеристика складових вмінь самоосвітньої компетентності майбутніх економістів (мотиваційні, інформаційно-пошукові, аналітичні, міжособистісні, управлінські, комунікативні, професійні, дослідницькі).

Тема 3. Планування, технологія і методика організації самоосвітньої діяльності майбутнього економіста. Роль планування у самоосвітній діяльності. Постановка цілей за схемою SMART. Раціональна організація пізнавально-пошукової діяльності: виділення завдань, визначення цілей та складання плану дій; здійснення аналізу наукової літератури професійного характеру (систематизація матеріалу, узагальнення, виділення головних аспектів, аналіз фактів та явищ); робота з технічними джерелами інформації та комп'ютерними програмами; стимулювання власної діяльності, самоконтроль результатів та корекція недоліків. Методика формування самоосвітньої компетентності студентів-економістів (складання індивідуальних алгоритмів, розробка програми самоосвіти, ділові ігри, тренінги, кейс-стаді, дебати, проектна технологія, круглі столи). Науково-дослідницька діяльність. Методика науково-дослідної роботи (підготовка рефератів і анотацій, методика роботи над курсовими і дипломними проектами). Техніки самонавчання. Умови і можливості формування самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

Тема 4. Організація інформаційно-пошукової роботи. Прийоми організації інформаційно-пошукової роботи: сортування матеріалу згідно критерію професійної значущості; збір матеріалу схожого профілю у блоки; оволодіння аналітичною методикою (перше загальне сприйняття змісту, оцінка потреби в обробці даного матеріалу; пошук, виділення істотної інформації, визначення її важливості; узагальнення і критична оцінка матеріалу з метою фіксації

основних ідей); пошук змістовних вказівок, таких як: виділені слова, речення, таблиці, схеми. Технології пошуку інформації за допомогою сервісів Інтернету та її використання в освітньому процесі; технології електронних комунікацій та репрезентації власної інформації у мережі; впровадження інтернет-технологій у різноманітні аспекти самоосвітньої діяльності. Методи роботи з текстами: метод «мозаїки»; складання інтелект-карт з метою оволодіння понятійним апаратом (термінологією); анотація; рецензування.

Тема 5. Тайм-менеджмент. Основні стратегії тайм-менеджменту: визначення пріоритетів, розподіл завдань на частини, складання щотижневого розкладу, складання переліку навчальних завдань, проведення моніторингу та оцінки результатів виконаних завдань. Розподіл часу на виконання поставлених завдань; контроль за витраченим часовим ресурсом, визначення часових меж; планування особистого часу. Планування особистого часу на основі розробки плану, вихідним елементом якого є структурування часу. П'ять стадій процесу планування часу: складання переліку завдань на тиждень; оцінка тривалості виконання кожного з завдань; резервування часу про запас; прийняття рішень за пріоритетами; делегування певних завдань з метою скорочення часу; контроль і подовження часових меж виконання. Технології тайм-менеджменту: поділ складних завдань на більш прості елементи або одиниці; виконання найбільш складної роботи у вільний час; урізноманітнення типів навчальних завдань; створення гнучкого графіку у поєднанні перерв та навчальної діяльності. Основні техніки планування часу (метод Франкліна, техніка Паретто, матриця Ейзенхауера, АВС-аналіз, діаграма Ганта).

Тема 6. Самоконтроль пізнавально-пошукової діяльності. Самоконтроль і самооцінка самоосвітньої діяльності. Поняття «рефлексії» у самоосвітній діяльності. Формування рефлексивних вмінь як необхідної складової самоосвітньої компетентності майбутніх економістів. Рефлексивні прийоми: ведення спостереження за власними діями з подальшим аналізом отриманих результатів; оформлення портфоліо, яке включає такі елементи, як: діагностичний інструментарій для оцінювання особистісно-професійного

розвитку, форми і методи підвищення рівня професійної компетентності, узагальнений опис власних досягнень, відгуки-рекомендації викладачів; тести з самооцінки; вправи на рефлексивний аналіз власних дій. Діагностика готовності студентів-економістів до здійснення процесу самовдосконалення. Організація особистісної і професійної діагностики. Критерії та показники сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

6. Структура спецкурсу

Назви змістовних модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усь-ого	у тому числі					усь-ого	у тому числі				
		л	п	л	інд.	с.р.		л	п	л.	інд.	с.р
1	2	3	4	5	6	7						
Модуль 1.												
Самоосвітня компетентність як фактор успішності майбутньої професійної діяльності												
Змістовний модуль 1.												
<i>Теоретичні основи самоосвітньої діяльності майбутніх економістів</i>												
1. Самоосвіта як особливий вид пізнавально-пошукової діяльності	20		6			14						
2. Змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», його структурні компоненти	19		7			12						
3. Планування, технологія і методика організації самоосвітньої діяльності майбутніх економістів	21		7			14						

Разом за змістовним модулем 1	60		20			40						
Змістовний модуль 2. <i>Реалізація технології організації самоосвітньої діяльності майбутніх економістів</i>												
4. Організація інформаційно-пошукової роботи	16		6			10						
5. Тайм-менеджмент	16		4			12						
6. Самоконтроль пізнавально-пошукової діяльності	16		6			10						
Разом за змістовним модулем 2	48		16			32						
Разом навчальних годин	108		36			72						

7. Теми практичних занять

	Теми	Практичні заняття
1	Самоосвіта як особливий вид пізнавально-пошукової діяльності	6
2	Змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», його структурні компоненти	7
3	Планування, технологія і методика організації самоосвітньої діяльності майбутніх економістів	7
4	Організація інформаційно-пошукової роботи	6
5	Тайм-менеджмент	4
6	Самоконтроль пізнавально-пошукової діяльності	6
	Разом навчальних годин	36

8. Самостійна робота

	Теми	Самостійна робота
1	Самоосвіта як особливий вид пізнавально-пошукової діяльності	14
2	Змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів», його структурні компоненти	12
3	Планування, технологія і методика організації самоосвітньої діяльності майбутніх економістів	14
4	Організація інформаційно-пошукової роботи	10
5	Тайм-менеджмент	12
6	Самоконтроль пізнавально-пошукової діяльності	10
	Разом навчальних годин	72

9. Методи навчання

I група методів – Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності.

II група методів – Методи стимулювання й мотивації навчально-пізнавальної діяльності.

III група методів – Методи контролю (самоконтролю, взаємоконтролю), корекції (самокорекції, взаємокорекції) за ефективністю навчально-пізнавальної діяльності.

IV група методів – Бінарні, інтегровані (універсальні) методи.

I підгрупа за джерелом передачі навчальної інформації включає в себе:

- словесні методи – розповідь-пояснення, бесіда, лекція;
- наочні методи – ілюстрація (допоміжний метод при словесному методі,

її значення полягає в яскравішому викладенні та показі власної думки), демонстрація (характеризується рухомістю засобу демонстрування);

- практичні методи: досліди, вправи, навчальна праця, лабораторні та практичні роботи, твори студентів.

II підгрупа – за логікою передачі та сприймання навчальної інформації:

– Індуктивні методи базуються на принципі: від часткового до загального, від конкретного до абстрактного;

– Дедуктивні методи розвивають абстрактне мислення, сприяють засвоєнню навчального матеріалу на основі узагальнень.

III підгрупа – за ступенем самостійного мислення студентів у процесі оволодіння знаннями, формуванням вмінь і навичок:

– Репродуктивні методи – відтворена репродукція як засіб повторення готових зразків або робота за готовими зразками;

– Творчі, проблемно-пошукові, методи спираються на самостійну, творчу пізнавальну діяльність. До них відносяться такі методи, як: кейс-стаді, рольові ігри, проведення круглих столів.

Методи стимулювання інтересу до навчання: створення ситуації інтересу при викладанні того чи іншого матеріалу (використання пізнавальних ігор, перегляд навчальних телепередач, кінофільмів); пізнавальні ігри, навчальні, аналіз життєвих ситуацій.

IV група методів – Бінарні, інтегровані (універсальні) методи:

Бінарні – подвійні, коли метод і форма зливаються в єдине ціле або два методи поєднуються в один:

– на інформаційному, або догматичному, рівні словесна форма набуває бінарного характеру словесно-інформаційного методу;

– на проблемному, або аналітичному, рівні словесна форма набуває бінарного характеру словесно-проблемного методу;

– на евристичному, або пошуковому, рівні словесна форма набуває характеру словесно-евристичного методу;

– на дослідному рівні словесна форма набуває характеру словесно-дослідницького методу.

Інтегровані (універсальні) методи – це поєднання трьох-п'яти методів у єдине ціле під час організації навчання.

10. Методи контролю

Об'єктом оцінювання навчальних досягнень студентів є знання, уміння та навички, досвід творчої діяльності, емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності.

Основними функціями оцінювання навчальних досягнень студентів є:

- контролююча, що передбачає визначення рівня досягнень, виявлення рівня готовності до засвоєння нового матеріалу, що дає змогу відповідно планувати та викладати навчальний матеріал;
- навчальна – зумовлює таку організацію оцінювання навчальних досягнень студентів, коли його проведення сприяє повторенню, уточненню та систематизації навчального матеріалу, удосконаленню підготовки;
- діагностично-коригуюча, що допомагає з'ясувати причини труднощів, які виникають у студентів під час навчання, виявити прогалини у знаннях і вміннях та корегувати їх діяльність, спрямовану на усунення недоліків;
- стимулюючо-мотиваційна, що визначає таку організацію оцінювання навчальних досягнень студентів, коли його проведення стимулює бажання покращити свої результати, розвиває відповідальність і сприяє суперництву між студентами, формує мотиви навчання.

Для об'єктивного виявлення рівня засвоєння навчального матеріалу спецкурсу доцільно використовувати різні форми контролю. *Попередній контроль* спрямований на виявлення знань, вмінь і навичок студентів з предмету чи розділу, який буде вивчатися. *Поточний контроль* здійснюється у повсякденній роботі з метою перевірки засвоєння попереднього матеріалу і виявлення прогалин у знаннях. Даний контроль реалізується за допомогою систематичного спостереження за роботою групи в цілому і кожного студента зокрема, на всіх етапах навчання. *Змістовно-модульний контроль* здійснюється періодично, після вивчення змістовного модулю і має на меті систематизацію знань студентів. Контроль кожного змістовного модуля по завершенню його вивчення передбачає відповіді на теоретичні питання, тестування і вирішення практичного завдання. *Підсумковий контроль* проводиться в кінці триместру і

передбачає перевірку рівня засвоєння знань протягом вивчення спецкурсу. За формою проведення контроль поділяється на індивідуальний, груповий і фронтальний. Усне опитування здійснюється в індивідуальній і фронтальній формах.

Мета усного індивідуального контролю – виявлення викладачем знань, вмінь і навичок окремих студентів. Усний фронтальний контроль (опитування) вимагає серії логічно пов'язаних між собою питань за невеликим обсягом матеріалу. При фронтальному опитуванні оцінюється чіткість та лаконічність відповідей студентів.

11. Розподіл балів, які отримують студенти

Вибіркова дисципліна (спецкурс) «Самоосвітній менеджмент» згідно навчального плану оцінюється поточно-модульним контролем. Це означає, що протягом вивчення спецкурсу студенти мають набрати від 60 до 100 балів сумарно за всі види діяльності.

Бали розподіляються таким чином:

Додаткові завдання до семінарських занять – 3 бали;

Тематичний тест – 20 балів;

Контрольна робота – 25 балів;

Індивідуальне завдання – 20 балів.

При розподілі балів слід брати до уваги, що обмеженість часу не дає змогу відповідати всім студентам на кожному семінарі, тому введення тематичного тесту та індивідуальних завдань дає змогу об'єктивно оцінити рівень знань студентів. Використання модульної контрольної роботи дає змогу оцінити реальний рівень засвоєння спецкурсу студентами.

Види роботи	T1	T3	T4	T5	T6	Сума
Додаткові завдання	3	3	3	3	3	15
Тематичний тест	20					20
Контрольна робота	25					25
Індивідуальне завдання	20		20			40

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
64-74	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Критерії оцінювання

Критеріями оцінки знань студентів під час контрольних заходів в рамках спецкурсу є: повнота розкриття проблеми, логічність викладу теоретичного матеріалу, цілісність й систематичність відповіді, вміння проводити порівняльний аналіз і робити висновки, використання основної і додаткової літератури (нормативно-правових документів, навчальних посібників, довідкової літератури).

Максимальна сума балів зі спецкурсу, яку отримує студент, нараховує 100 балів.

F – володіння теоретичним матеріалом на рівні відтворення елементарних фактів і явищ; наявність помилок у письмових роботах та усних відповідях; нездатність розкрити зміст питань, передбачених програмою спецкурсу; поверхове ознайомлення з рекомендованою літературою; відсутність готовності виконувати завдання для самостійної роботи;

FX – фрагментарне володіння теоретичними питаннями, поверхове розкриття аспектів досліджуваних проблем, виконання самостійної роботи без дотримання вимог, допущення помилок при виконанні завдань поточно-модульного контролю, поверхове ознайомлення з навчально-методичною літературою;

E – засвоєння основних теоретичних аспектів, репродуктивний характер усних відповідей та письмових завдань, наявність істотних помилок при виконанні завдань, відсутність активності на практичних заняттях та в ході самостійної роботи, недостатнє використання основної і додаткової літератури;

D – володіння значною кількістю теоретичного матеріалу, сформованість знань та розуміння основних теоретичних положень спецкурсу, вміння аналізувати процеси і показники, готовність давати відповіді на питання, передбачені планом практичного заняття, виявлення недостатнього рівня активності у обговоренні досліджуваних проблем, несистематичне використання додаткової літератури, часткове виконання завдань для самостійної роботи;

C – засвоєння теоретичного матеріалу у повному обсязі, володіння практичними вміннями й навичками, здатність узагальнювати і систематизувати інформацію, повнота і аргументованість питань, що обговорюються, вміння формулювати висновки з окремих питань, допущення незначних помилок при виконанні тестів, наявність недоліків в усних відповідях, відсутність активності та цілеспрямованості при виконанні завдань для самостійної роботи.

В – засвоєння теоретичного змісту спецкурсу у повному обсязі, оволодіння практичними вміннями й навичками, творчий підхід до вирішення завдань, аргументований виклад основних положень теми, розуміння сутності теорій, явищ, понять, вільне оперування науковими термінами та категоріями, несистематичне використання додаткової літератури, неповнота відповіді на усні питання;

А – засвоєння теоретичного матеріалу спецкурсу, володіння практичними вміннями і навичками та здатність використовувати їх на практиці, розуміння міжпредметних зв'язків в певній системі, усестороннє розкриття питань, творчий підхід до виконання індивідуальних і колективних завдань, самостійна організація пізнавально-пошукової діяльності, вміння аналізувати отриману з додаткових джерел інформацію, використання технічних засобів і програмних продуктів у підготовці до занять, участь у науково-дослідній роботі, якісне і своєчасне виконання завдань для самостійної роботи.

13. Фронтальне опитування (питання до підсумкового контролю)

1. Дайте визначення поняттям «самоосвіта» та «самоосвітня компетентність».
2. Порівняйте трактування поняття «самоосвіта» з точки зору різних наук: філософії, соціології, психології та педагогіки.
3. Назвіть основні складові процесу самоосвіти. Охарактеризуйте їх.
4. Перерахуйте основні етапи алгоритму пізнавально-пошукової діяльності студентів.
5. В чому полягає сутність професійно-особистісного самовдосконалення?
6. Розкрийте зміст інноваційних технологій самоосвіти.
7. Назвіть методи самоосвіти студентів, що використовуються в електронному навчанні.
8. В чому полягають особливості професійної діяльності економіста?
9. Охарактеризуйте найбільш важливі особистісні якості, необхідні майбутнім економістам для організації процесу саморозвитку.
10. Якими вміннями, на Вашу думку, має володіти компетентний економіст?

11. Обґрунтуйте роль процесу самоосвіти для професійної діяльності економістів.
12. Перерахуйте структурні компоненти самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.
13. Охарактеризуйте змістовне наповнення компонентів самоосвітньої компетентності.
14. Перерахуйте складові вміння самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.
15. Які основні засади планування самоосвітньої діяльності студентів-економістів Ви знаєте?
16. Виділіть основні методи формування самоосвітньої компетентності студентів.
17. Які види науково-дослідної роботи студентів в університеті Ви знаєте?
18. Визначте етапи науково-дослідної роботи студентів.
19. Які умови оптимізують процес формування самоосвітньої компетентності студентів?
20. Назвіть основні прийоми організації інформаційно-пошукової роботи.
21. Які інтернет-технології сприяють ефективній організації самоосвітньої діяльності?
22. Перерахуйте методи роботи з інформаційними джерелами.
23. Виділіть основні прийоми розробки інтелект-карт.
24. Поясніть сутність і зміст стратегій тайм-менеджменту.
25. Назвіть п'ять стадій процесу планування часу.
26. Дайте визначення поняття «рефлексія».
27. Назвіть основні рефлексивні прийоми. Охарактеризуйте їх.
28. Визначте складові елементи портфоліо.
29. Яким чином здійснюється діагностика готовності економістів до організації процесу самовдосконалення?
30. Вкажіть основні критерії та показники сформованості самоосвітньої компетентності студентів-економістів.

14. Тематичний тест

1. Ознайомтеся з наведеними у таблиці визначеннями поняття «самоосвіта» у різних галузях наук. Співвіднесіть галузь знань та підхід до трактування даного поняття.

<i>Галузь знань</i>	<i>Визначення поняття «самоосвіта»</i>
<i>Педагогіка</i>	цілеспрямована діяльність, орієнтована на вдосконалення власних вмінь і навичок за умов чітко сформованої мотивації досягнень та пізнавальних потреб
<i>Соціологія</i>	особливий вид пізнавальної діяльності, що передбачає наявність високого рівня інтелектуального розвитку особистості, сформованість її пізнавальних вмінь, здатність до постановки і вирішення проблем
<i>Психологія</i>	процес пізнання, результатом трансформації якого є прийняття та усвідомлення особистістю необхідності самовдосконалення
<i>Філософія</i>	самостійний вид діяльності, спрямований на задоволення потреб особистості у самореалізації, підвищенні культурно-освітнього й професійного рівнів

2. Створення асоціативного ряду (доберіть 5 асоціацій до поданих нижче понять)

Професійна компетентність _____

Самоосвіта _____

Самоосвітня компетентність _____

Рефлексія _____

Тайм-менеджмент _____

3. Самоосвітня компетентність майбутніх економістів є:

- а) самостійною роботою студентів-економістів;
- б) формою організації пізнавально-пошукової діяльності майбутніх економістів;
- в) вмінням студентів самостійно отримувати нові знання;
- г) комплексним поняттям, що включає низку знань, вмінь і якостей, які дозволяють майбутнім економістам здійснювати процес підвищення кваліфікації.

4. Представте змістовне наповнення поняття «самоосвітня компетентність майбутніх економістів» у вигляді інтелект-карти.

5. Закінчіть висловлювання: «Пізнавально-пошукова діяльність – це ……»

6. Визначте перелік якостей, якими має володіти конкурентоспроможний економіст.

7. Одним з найскладніших видів самостійної роботи є:

а) конспектування б) анотування в) складання плану г) читання

8. Найбільш значущими загальнонавчальними вміннями є:

а) когнітивні б) гуманітарні в) регулятивні г) комунікативні

9. Встановіть співвідношення між структурними компонентами самоосвітньої компетентності та їх змістовним наповненням

Компоненти СК	Змістовне наповнення
Мотиваційно-стимулюючий	аналіз й систематизація самостійно отриманої економічної інформації; організація професійного спілкування в економічному середовищі.
Соціально-інформаційний	оцінка та самоконтроль результатів пізнавально-пошукової діяльності; прогноз тенденцій подальшого саморозвитку.
Планово-організаційний	пошук шляхів отримання теоретично потрібної фахової інформації, її аналіз та систематизація; обмін інформацією у групі.
Рефлексивно-коригуючий	усвідомлення необхідності постійного самовдосконалення у подальшій професійній діяльності; наявність високого рівня мотивації до досягнень.

10. Встановіть співвідношення між складовими вміннями самоосвітньої компетентності та їх змістовним наповненням.

Вміння	Змістовне наповнення
Мотиваційні	вміння збирати, зберігати і трансформувати інформацію в галузі економічних знань
Аналітичні	оцінка та самоконтроль результатів пізнавально-пошукової діяльності
Інформаційно-пошукові	вміння усвідомлювати власні потреби та інтереси і виявляти вольові зусилля задля їх задоволення
Міжособистісні	налагодження міжособистісних стосунків між

	членами колективу
Управлінські	застосування отриманого позитивного досвіду в іншому професійному середовищі; вміння здійснювати науково-дослідницьку діяльність
Комунікативні	здатність зайняти лідируючу позицію, керувати певними проектами за профілем
Дослідницькі	налагодження стосунків між членами колективу, двостороннього обміну інформацією, розуміння поведінки людей і групових проектів
Рефлексивні	здатність до критичного сприйняття інформації, інтерпретації даних

11. Встановіть правильну послідовність етапів процесу самоосвіти

- Прийняття рішення
- Планування роботи
- Оцінка та корекція плану
- Організація етапів роботи
- Прогнозування результатів

12. Оберіть зі списку поданих нижче технік основні прийоми роботи з інформацією

а) схематизація	д) рецензування
б) складання когнітивних схем, інтелект-карт	є) SMART-технологія
в) рефлексивний аналіз	ж) метод мозаїки
г) складання портфоліо	з) техніка Паретто

13. Ви маєте нескінченний перелік справ через постійний потік вимог. Який з наступних термінів найкраще описує цю проблему з точки зору тайм-менеджменту?

- а) кільцевий ефект б) Сізіфів ефект в) ефект Кові д) Сократів ефект

14. Ви витратили три години на розробку рекламного проспекту для Вашого бізнесу. В той же час Ви ніколи не матиме ці три години, наприклад, для розробки промокампанії. Який з наступних термінів найкраще описує результат цього рішення?

- а) альтернативні витрати б) тайм-менеджмент

в) логістика

г) рефлексія

15. Перед Вами стоїть завдання: скласти план дій на місяць. Виділіть термінові, важливі, нетермінові та неважливі справи. З чого почати планування? Які прийоми, на Вашу думку, є доцільними і ефективними у процесі планування?

15. Список літератури

Базова

1. Батаршев А. В. Диагностика профессионально важных качеств / Батаршев А. В., Алексеева И. Ю., Майорова Е. В. Спб.: Питер, 2007. – 192 с.
2. Боднар С. В. Формування самоосвітньої компетентності студентів економічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови // Наукові записки. Серія: Педагогіка. 2014. – №2. – С. 103-108.
3. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред.. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1004 с.
4. Зборовский Г. Е. Самообразование – парадигма XXI века / Г. Е. Зборовский, Е. А. Щуклина // Высшее образование в России. – 2003. – №5. – С.25-32.
5. Зеер Э. Компетентностный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование сегодня. – 2003. – №4. – С. 23-30.
6. Мірошніченко Ю. С. Особливості та тенденції удосконалення організації самостійної роботи студентів у процесі кредитно-модульного навчання / Ю. С. Мірошніченко // Освіта на Луганщині. – 2013. – № 1. – С.187-191.
7. Чеботарева Е. С. Информационные технологии в развитии самообразовательной компетентности студентов / Е. С. Чеботарева. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/2008/Kursk/II.html>
8. Siminică M., Traistaru A. Self-directed learning in economic education. *International Journal of Education and Research*. – Vol. 1 No. 12 December 2013 – pp. 1-14.

Допоміжна

1. Головатый Н. Ф. Учись учиться: учеб.-метод. разработка / Н. Ф. Головатый; Межрегиональная академия управления персоналом. – К.: МАУП, 2000. – 76 с.

2. Кадемія М. Ю. Інформаційно-комунікаційні технології навчання: словник-госарій / М. Ю. Кадемія, М. М. Козяр, Т. Є. Рак. – Львів: Вид-во «СПОЛОМ», 2011. – 214 с.

3. Кузнецов И. Н. Рефераты, курсовые и дипломные работы: методика подготовки и оформления: учебно-метод. пособие / И. Н. Кузнецов. – М.: Дашков и К, 2006. – 340с.

4. Кук М. Эффективный тайм-менеджмент. Как рационально спланировать своё рабочее и свободное время / М. Кук, пер. с англ. К. Давыдовой. – М., 2003. – 336 с.

5. Eilam, B. and Aharon, I. (2003), «Students planning in the process of self-regulated learning», *Contemporary Educational Psychology*, Vol. 28, pp. 304-34.

Інформаційні ресурси

1. [http:// www.mind-map.ru](http://www.mind-map.ru) – Тренінг ефективності мислення. Інтелект-карти.

2. [http:// www. alling.ru/edu/inform.htm](http://www.alling.ru/edu/inform.htm). – Довідники, словники, енциклопедії.

3. <http://www.learninggrids.com/>

4. <http://www.studygs.net/index.htm>

5. <http://www.instagrok.com/>

6. <http://www.saylor.org/>

7. <https://www.khanacademy.org>

8. <http://www.selfdirectedlearning.com/>

Додаток В

**Методика проведення моніторингу оцінки сформованості самоосвітньої
компетентності майбутніх економістів**

Напрямок моніторингу	Показник	Діагностичний інструментарій
Мотиваційний критерій	підвищення рівня зацікавленості у самоосвіті	тест «Готовність до саморозвитку» (Т. Ратанова, Н. Шляхта), інтерв'ю
	наявність мотивації успіху	опитувальник «Мотивація досягнення успіху» (Т. Елерс)
	прагнення до постійного самовдосконалення та професійного зростання	«Методика вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. Реан, В. Якунін), інтерв'ю
	– інтерес у результатах власної роботи та досягненнях; – прагнення ефективно організувати роботу у колективі.	тест «Тип сприйняття групи особистістю» (за методикою О. Залюбовської), анкетування
Інструментальний критерій	наявність знань принципів, методів і форм організації ефективно економічної діяльності	експертна оцінка викладачів
	здатність постійно оновлювати знання у фаховій сфері	круглий стіл на тему «Самоосвіта як форма безперервного підвищення кваліфікації економістів»
	знання форм і методів застосування аналітичних методик у пізнавально-пошуковій діяльності	інтерв'ю з залученням експертів
	розуміння особливостей організації самоосвітньої діяльності	експертна оцінка викладачів
	вміння ефективно взаємодіяти всередині команди	опитувальник «Поведінка людини в групі» (методика Q-сортування В. Стефансона); опитувальник «Комунікативні і організаторські схильності» (за методикою В. Синявського, Б. Федоришина)

Діяльнісний критерій	розвиненість вмінь самостійно виділяти мету, використовувати зміст і відповідні форми й шляхи здійснення фахової діяльності	аналіз курсових робіт, звітів з виробничої практики; розв'язання кейсів
	оперативність використання засвоєних знань у самоосвітній діяльності	експертна оцінка викладачів
	– усвідомлення необхідності брати відповідальність за прийняті рішення та обґрунтовувати їх ефективність; – готовність вести діалог з членами колективу.	опитувальник «Комунікативні і організаторські схильності» (за методикою В. Синявського, Б. Федоришина)
	здатність налагоджувати професійні взаємовідносини у колективі	тест «Професійні взаємовідносини у колективі» (за методикою К. Томаса)
Рефлексивний критерій	готовність до самооцінки власної професійної діяльності та результатів роботи	експертна оцінка викладачів; виступи на конференціях, науково-практичних семінарах; публікація наукових статей; участь у академічних програмах стажування
	вміння реально оцінювати власні можливості та досягнення	опитувальник «Оцінювання власних досягнень» (за методикою А. Карпова)
	адекватна оцінка досягнень членів колективу	тест «Оцінка досягнень членів колективу» (за методикою К. Томаса)
	– здатність до аналізу недоліків пізнавально-пошукової діяльності та корекції методів роботи; – ініціативність у прогнозуванні подальших шляхів саморозвитку.	експертна оцінка викладачів; виступи на конференціях, науково-практичних семінарах, публікація тез і наукових статей

Додаток Д
**Анкета «Визначення рівня сформованості самоосвітньої компетентності
 майбутніх економістів»**
 (за авторською методикою)

Мета: з'ясування рівня сформованості самоосвітньої компетентності майбутніх економістів.

Дайте, будь-ласка, відповіді на запропоновані питання:

	Питання	так	ні	част- ково	не визна- чився
1	Чи потрібні самоосвітні вміння й навички майбутньому економісту?				
2	Чи відвідуєте Ви професійні форуми, чати?				
3	Чи знайомі Ви зі спеціальним програмним забезпеченням, інформаційно-комунікативними технологіями, які Ви могли б використовувати під час особистісно-професійного саморозвитку?				
4	Які знання або вміння Ви хотіли б отримати у процесі професійної підготовки в університеті?				
5	Які методи та організаційні форми навчання, на Вашу думку, сприяють формуванню самоосвітньої компетентності майбутніх економістів?				
5.1	тренінги				
5.2	круглі столи				
5.3	ділові ігри				
5.4	стажування				
5.5	ситуаційна методика				
5.6	орієнтаційні зустрічі				
5.7	науково-дослідницька діяльність				
6	Які вміння, на Вашу думку, складають основу самоосвітньої компетентності майбутніх економістів?				
7	З якими труднощами та проблемами Ви зіштовхуетесь при організації пізнавально-пошукової діяльності?				
8	Які джерела для отримання професійно-важливої інформації Ви використовуєте?				

Дякуємо за відповіді!

Додаток Е

Тест «Готовність до саморозвитку» (Т. Ратанова та Н. Шляхта [84])

Інструкція: Прочитайте уважно наведені твердження та оцініть, наскільки кожне з них справедливе щодо вас. Кожне з них підтвердіть відповіддю «так» (+) у разі згоди чи «ні» (-), якщо ви не погоджуєтесь з ним.

№	+	-	№	+	-
1			9		
2			10		
3			11		
4			12		
5			13		
6			14		
7					

1. В мене виникає бажання більше дізнатися про себе.
2. Я вважаю, що в мене немає необхідності змінювати щось в собі.
3. Я впевнений (а) в своїх силах.
4. Я вірю, що все, що я загадаю, здійсниться.
5. В мене немає бажання знати свої позитивні й негативні якості.
6. У своїх планах я частіше сподіваюсь на вдачу, ніж на себе.
7. Я бажаю працювати краще і ефективніше.
8. Якщо потрібно, я вмію змусити і змінити себе.
9. Мої невдачі більшою мірою пов'язані з невмінням це робити.
10. Мене цікавить думка інших про мої якості й можливості.
11. Мені важко самотійно досягти задуманого і виховати себе.
12. У будь-якій справі я не боюсь невдач та помилок.
13. Мої здатності та вміння відповідають вимогам моєї професії.
14. Обставини сильніше за мене, навіть якщо я дуже хочу зробити щось.

Дякуємо за відповіді!

Додаток Ж

Опитувальник «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» (А. Реан та В. Якунін [84])

Інструкція: Оберіть та проранжуйте за ступенем значущості п'ять найбільш важливих для Вас мотивів навчальної діяльності.

<i>Список мотивів</i>	
1. стати висококваліфікованим спеціалістом	
2. отримати диплом	
3. успішно продовжити навчання на старших курсах	
4. успішно навчатися, отримуючи «добре» і «відмінно» на іспитах	
5. постійно отримувати стипендію	
6. отримати ґрунтовні знання	
7. постійно бути готовим до занять	
8. не запускати вивчення предметів навчального циклу	
9. не відставати від однокурсників	
10. забезпечити успішність майбутньої професійної діяльності	
11. виконувати педагогічні вимоги	
12. досягти поваги викладачів	
13. бути прикладом для однокурсників	
14. домогтися схвалення батьків та оточуючих	
15. уникнути осуду та покарання за погане навчання	
16. отримати інтелектуальне задоволення	

Дякуємо за відповіді!

Додаток 3

Опитувальник «Мотивація досягнення успіху» (Т. Елерс [108])

Інструкція: Вам пропонується 41 твердження. Кожне з них підтвердіть відповіддю «так» у разі згоди чи «ні», якщо ви не погоджуєтесь з ним.

1. Коли існує вибір між двома варіантами, то його краще зробити швидше, ніж відкласти на невизначений час.
2. Я легко дратуюсь, коли помічаю, що не можу повністю виконати завдання.
3. Коли я працюю, це виглядає так, ніби я все ставлю на карту.
4. Коли виникає проблемна ситуація, я найчастіше приймаю рішення одним з останніх.
5. Коли в мене немає справ два дні поспіль, я втрачаю спокій.
6. В деякі дні мої успіхи нижче середніх.
7. Я більш суворий по відношенню до себе, ніж до інших.
8. Я більш доброзичливий, ніж інші.
9. Коли я відмовляюсь від складного завдання, я потім суворо засуджую себе, оскільки знаю, що я міг би досягти успіху в цій справі.
10. В процесі роботи мені потрібні невеликі перерви для відпочинку.
11. Старанність – це не моя основна риса характеру.
12. Мої досягнення в роботі не завжди однакові.
13. Мене більше приваблює інша робота, ніж та, якою я займаюсь зараз.
14. Осуд стимулює мене сильніше, ніж похвала.
15. Я знаю, що мої друзі вважають мене розумною людиною.
16. Перешкоди роблять мої рішення більш твердими.
17. В мене легко викликати честолюбство.
18. Коли я працюю без натхнення, це зазвичай помітно.
19. Виконуючи певну роботу, я не розраховую на допомогу інших.
20. Іноді я відкладаю те, що повинен був зробити зараз.
21. Потрібно покладатися тільки на самого себе.
22. В житті існує мало речей, важливіших за гроші.
23. Завжди, коли мене очікує виконання складної справи, я не можу думати ні про що інше.
24. Я менш честолюбний, ніж інші люди.
25. В кінці відпустки я зазвичай радію, що скоро почну працювати.
26. Коли я дійсно схильний до виконання роботи, я роблю її краще і кваліфікованіше, ніж інші.
27. Мені легше і простіше спілкуватися з людьми, які можуть наполегливо працювати.
28. Коли в мене немає справ, я почуваюсь невпевнено.
29. Мені доводиться виконувати відповідальну роботу частіше, ніж іншим.

30. Коли мені доводиться приймати рішення, я намагаюсь роботи це найкращим чином.
31. Мої друзі іноді вважають мене ледачим.
32. Мої успіхи в якійсь мірі залежать від моїх колег.
33. Безглуздо протидіяти волі керівника.
34. Іноді не знаєш, яку роботу доводиться виконувати.
35. Коли щось не виходить, я стаю нетерплячим.
36. Я зазвичай звертаю мало уваги на свої досягнення.
37. Коли я працюю разом з іншими, моя робота приносить більше результатів, ніж робота інших.
38. Багато справ, за які я беруся, я не доводжу до кінця.
39. Я заздрю людям, які не завантажені роботою.
40. Я не заздрю тим, хто прагне до влади та положення.
41. Коли я впевнений, що стою на правильному шляху, то для доведення власної правоти я готовий вжити надзвичайні заходи.

Дякуємо за відповіді!

Додаток И

Тест «Тип сприйняття групи особистістю»

(за методикою О. Залюбовської [84])

Інструкція: Вам пропонується ряд незакінчених тверджень, по кожному з яких можливі три варіанти відповіді, позначені літерами *а*, *б* і *в*. Оберіть відповідь, яка найбільш точно відображає Вашу точку зору щодо даного твердження.

Текст опитувальника

<p>1. Найкращими партнерами в групі я вважаю тих, хто:</p> <p>а) знає більше, ніж я;</p> <p>б) намагається спільно вирішити всі питання;</p> <p>в) не відволікає уваги викладача.</p> <p>2. Найкращими викладачами є ті, які:</p> <p>а) використовують індивідуальний підхід;</p> <p>б) створюють умови для допомоги з боку інших;</p> <p>в) створюють в колективі атмосферу, коли ніхто не боїться висловити власну точку зору.</p> <p>3. Я радий, коли мої друзі:</p> <p>а) вміють самостійно, не заважаючи іншим, досягати успіхів;</p> <p>б) завжди допомагають іншим;</p> <p>в) допомагають іншим за нагоди.</p> <p>4. Мені найбільше подобається, коли в групі:</p> <p>а) нікому допомогти;</p> <p>б) мені заважають при виконанні завдань;</p> <p>в) інші підготовлені гірше, ніж я.</p> <p>5. Мені здається, що я здатний на максимальне, коли:</p> <p>а) можу отримати допомогу і підтримку з боку інших;</p> <p>б) мої зусилля достатньо винагороджені;</p> <p>в) є можливість виявити ініціативу, корисну для всіх.</p>	<p>8. Найбільше задоволення в житті надає:</p> <p>а) можливість працювати, коли тобі ніхто не заважає;</p> <p>б) можливість отримувати інформацію від інших людей;</p> <p>в) можливість приносити користь іншим людям.</p> <p>9. Основна роль університету повинна полягати:</p> <p>а) у вихованні людей з розвинутим почуттям обов'язку перед іншими;</p> <p>б) в підготовці пристосованих до самостійного життя особистостей;</p> <p>в) в підготовці людей, які вміють радіти спілкуванню з іншими людьми.</p> <p>10. Якщо перед групою стоїть певна проблема, то я:</p> <p>а) надаю перевагу, щоб інші вирішували цю проблему;</p> <p>б) надаю перевагу працювати самостійно, не покладаючись на інших;</p> <p>в) намагаюсь зробити свій внесок у вирішення проблеми.</p> <p>11. Я навчався би краще, якби викладач:</p> <p>а) застосовував індивідуальний підхід до мене;</p> <p>б) створював умови для отримання мною допомоги з боку інших;</p> <p>в) заохочував ініціативу студентів,</p>
--	--

<p>6. Мені подобаються колективи, в яких:</p> <p>а) кожний зацікавлений в покращенні результатів всіх;</p> <p>б) кожний зайнятий власною справою і не заважає іншим;</p> <p>в) кожна людина може використовувати інших для вирішення власних задач.</p> <p>7. Студенти оцінюють як найгірших таких викладачів, які:</p> <p>а) створюють атмосферу суперництва між студентами;</p> <p>б) не приділяють їм достатньої уваги;</p> <p>в) не створюють умови для того, щоб група допомагала їм.</p>	<p>спрямовану на досягнення спільного успіху.</p> <p>12. Немає нічого гіршого того випадку, коли:</p> <p>а) ти не в змозі самостійно досягти успіху;</p> <p>б) почуваєш себе непотрібним в групі;</p> <p>в) тобі не допомагають оточуючі.</p> <p>13. Найбільше я ціную:</p> <p>а) особистий успіх, в якому є доля заслуги моїх друзів;</p> <p>б) спільний успіх, в якому є й моя заслуга;</p> <p>в) успіх, досягнутий ціною власних зусиль.</p> <p>14. Я би хотів:</p> <p>а) працювати в колективі, в якому застосовуються основні прийоми і методи спільної роботи;</p> <p>б) працювати індивідуально з викладачем;</p> <p>в) працювати з провідними представниками даної галузі.</p>
--	--

Дякуємо за відповіді!

Додаток К

Оцінка комунікативних і організаторських здібностей

(Методика «Комунікативні і організаторські схильності»

В. В. Синівського та Б. О. Федоришина [84])

Інструкція: на кожне питання слід відповісти «так» чи «ні». Якщо вам важко визначитись, необхідно схилитися до відповідної альтернативи (+) або (-).

Текст опитувальника

1. Чи багато у Вас друзів, з якими Ви постійно спілкуєтеся?	21. Чи подобається Вам постійно бути серед людей?
2. Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?	22. Чи виникає у Вас роздратування, якщо Вам не вдається закінчити розпочату справу?
3. Чи довго Вас турбує почуття образи, завдане Вам кимось із Ваших товаришів?	23. Чи відчуваєте Ви труднощі, незручності або сором'язливість, якщо доводиться проявляти ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
4. Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації?	24. Чи правда, що Ви втомлюєтеся від частого спілкування з товаришами?
5. Чи є у Вас прагнення встановлювати нові знайомства з різними людьми?	25. Чи подобається Вам брати участь у колективних іграх?
6. Чи подобається Вам брати участь у громадській роботі?	26. Чи часто Ви проявляєте ініціативу, розв'язуючи питання, які зачіпають інтереси Ваших товаришів?
7. Чи правда, що Вам приємніше й простіше проводити час за книгами або за якими-небудь іншими заняттями, ніж з людьми?	27. Чи правда, що Ви почуваетесь невпевнено серед малознайомих Вам людей?
8. Якщо виникли які-небудь перешкоди в здійсненні Ваших намірів, то чи легко Ви відмовляєтеся від них?	28. Чи правильно те, що Ви рідко прагнете довести свою правоту?
9. Чи легко Ви встановлюєте контакти з людьми, які значно старші за Вас?	29. Чи вважаєте Ви, що Вам не важко внести пожвавлення в малознайому для Вас компанію?
10. Чи подобається Вам вигадувати і організовувати зі своїми товаришами ігри та розваги?	30. Чи брали Ви участь у громадській роботі в школі?
11. Чи важко Вам включатися в нову для Вас компанію?	31. Чи прагнете Ви обмежити коло своїх знайомих невеликою кількістю людей?
12. Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які Вам треба було б	32. Чи правильно, що Ви не прагнете

<p>виконати сьогодні?</p> <p>13. Чи легко Вам вдається встановлювати контакти з незнайомими людьми?</p> <p>14. Чи прагнете Ви домогтися, щоб Ваші товариші діяли відповідно до Вашої думки?</p> <p>15. Чи важко Вам освоїтись у новому колективі?</p> <p>16. Чи правильно, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обов'язків, обіцянок?</p> <p>17. Чи прагнете Ви при нагоді познайомитися і поспілкуватися з новою людиною?</p> <p>18. Чи часто Ви у вирішенні важливих проблем берете ініціативу на себе?</p> <p>19. Чи дратують Вас люди, які Вас оточують, і чи виникає у Вас бажання побути на самоті?</p> <p>20. Чи правда, що Ви погано орієнтуєтесь у незнайомій для Вас обстановці?</p>	<p>наполягти на своїй думці або на рішенні, якщо його не зразу підтримали Ваші товариші?</p> <p>33. Чи почуваетесь Ви невимушено, коли потрапляєте в незнайому для Вас компанію?</p> <p>34. Ви із задоволенням приступаєте до організації всіляких заходів для своїх товаришів?</p> <p>35. Чи правда, що Ви не почуваетесь достатньо впевненими і спокійними, коли доводиться говорити щонебудь великій групі людей?</p> <p>36. Чи часто Ви запізнюєтесь на ділові зустрічі, побачення?</p> <p>37. Чи дійсно у Вас багато друзів?</p> <p>38. Чи часто Ви опиняєтесь у центрі уваги своїх товаришів?</p> <p>39. Чи часто Ви соромитесь, відчуваєте ніяковість, спілкуючись з малознайомими людьми?</p> <p>40. Чи правда, що Ви не дуже впевнено почуваетесь у великій групі своїх товаришів?</p>
--	---

Дякуємо за відповіді!

Додаток Л

Поведінка людини в групі

(Методика Q-сортування В. Стефансона [84])

Інструкція: вам запропонований набір тверджень, які потрібно оцінити як «так» чи «ні», у крайніх випадках – «маю сумнів», стосовно наявності зазначених характеристик у себе.

Текст опитувальника

<p>1. Критичний до оточуючих товаришів.</p> <p>2. Виникає тривога, коли в групі починається конфлікт.</p> <p>3. Схильний іти за порадами лідера.</p> <p>4. Не схильний до створення надто близьких стосунків з товаришами.</p> <p>5. Подобається дружність у групі.</p> <p>6. Схильний протистояти лідеру.</p> <p>7. Відчуває симпатії до одного-двох членів групи.</p> <p>8. Уникає зустрічей і зборів у групі.</p> <p>9. Подобається схвалення лідера.</p> <p>10. Незалежний у судженнях і манері поведінки.</p> <p>11. Готовий стати на будь-який бік у дискусії.</p> <p>12. Схильний управляти товаришами.</p> <p>13. Радий спілкуванню з один-двома друзями.</p> <p>14. Зовнішньо спокійний при прояві ворожості з боку інших членів групи.</p> <p>15. Схильний підтримувати настрої своєї групи.</p> <p>16. Не надає значення особистим якостям членів групи.</p> <p>17. Схильний відволікати групу від її мети.</p> <p>18. Відчуває задоволення, протиставляючи себе лідеру.</p>	<p>31. Бажав би бути членом вузького угруповання.</p> <p>32. Схильний до компромісів.</p> <p>33. Відчуває внутрішнє хвилювання, коли лідер вчиняє те, що не відповідає його очікуванням.</p> <p>34. Хворобливо ставиться до зауважень товаришів.</p> <p>35. Може бути підступним, улесливим.</p> <p>36. Схильний прийняти на себе керівництво в групі.</p> <p>37. Щирий у групі.</p> <p>38. Виникає нервово хвилювання під час групових суперечок.</p> <p>39. Надає перевагу лідеру, що бере на себе відповідальність при плануванні роботи.</p> <p>40. Не схильний до проявів дружелюбності.</p> <p>41. Схильний сердитися на товаришів.</p> <p>42. Намагається вести інших проти лідера.</p> <p>43. Легко знаходить знайомства за межами групи.</p> <p>44. Намагається уникати втягнень в суперечку.</p> <p>45. Легко погоджується з пропозиціями інших членів групи.</p> <p>46. Надає опір створенню угруповань у групі.</p>
---	---

<p>19. Бажав би зблизитися з деякими членами групи.</p> <p>20. Надає перевагу нейтральності у суперечці.</p> <p>21. Подобається, коли лідер активний і добре управляє.</p> <p>22. Надає перевагу холоднокровному обговоренню суперечностей.</p> <p>23. Недостатньо стриманий у вираженні почуттів.</p> <p>24. Прагне згуртувати навколо себе однодумців.</p> <p>25. Незадоволений надто формальними стосунками.</p> <p>26. Коли звинувачують – хвилюється і мовчить.</p> <p>27. Згоден з основними напрямками діяльності групи.</p> <p>28. Прив'язаний до групи у цілому більше, ніж до певних її членів.</p> <p>29. Схильний затягувати та загострювати суперечку.</p> <p>30. Прагне бути у центрі уваги.</p>	<p>47. Проявляє іронію і сарказм, коли роздратований.</p> <p>48. Виникає неприязнь до тих, хто намагається виділитися.</p> <p>49. Надає перевагу меншій, але більш інтимній групі.</p> <p>50. Намагається не виявляти свої істинні почуття.</p> <p>51. Стає на бік лідера у групових суперечках.</p> <p>52. Ініціативний у встановленні контактів у спілкуванні.</p> <p>53. Уникає критикування товаришів.</p> <p>54. Надає перевагу можливості звертатися до лідера частіше, ніж до інших.</p> <p>55. Не подобається, коли відносини в групі надто формальні.</p> <p>56. Подобається створювати суперечки.</p> <p>57. Прагне утримати своє лідерство в групі.</p> <p>58. Схильний вступати в контакти товаришів і руйнувати їх.</p> <p>59. Схильний до сперечання, задиркуватий.</p> <p>60. Схильний виражати невдоволення лідером.</p>
--	--

Дякуємо за відповіді!

Додаток М

Тест «Професійні взаємовідносини в колективі»

(за методикою К. Томаса [84])

Інструкція: Перед вами ряд тверджень, які допоможуть вам визначити деякі особливості вашої поведінки. Оберіть з двох варіантів, А і Б, той варіант, який більшою мірою відповідає вашим поглядам, вашій думці про себе.

Текст опитувальника

<p>1. А. Мене не хилює те, що стосується інших. Я намагаюсь зосередитися на своїх справах. Б. За будь-якої можливості я роблю все можливе, щоб допомогти іншим.</p> <p>2. А. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення суперечливого питання. Б. Замість того, щоб обговорювати те, в чому ми не можемо дійти згоди, я намагаюсь звернути увагу на те, з чим ми обидва згодні.</p> <p>3. А. Зазвичай я наполегливо прагну домогтися свого. Б. Я намагаюсь заспокоїти іншого і головним чином зберегти наші стосунки.</p> <p>4. А. Я намагаюсь знайти компромісне рішення. Б. Іноді я жертвую своїми власними інтересами заради інтересів іншого.</p> <p>5. А. Я намагаюсь відкласти вирішення спірного питання для того, щоб з часом вирішити його остаточно. Б. Я вважаю за можливе в чомусь поступитися, щоб досягти свого в іншому.</p> <p>6. А. Зазвичай, я наполегливо прагну домогтися свого. Б. В першу чергу я намагаюсь</p>	<p>11. А. Мені не подобається, коли в мене виникають суперечки щодо різних поглядів на певні аспекти. Б. Якщо моя думка не співпадає з поглядами інших, я все одно наполягатиму на своєму.</p> <p>12. А. Я намагаюсь не зачепити почуттів іншого. Б. Я намагаюсь переконати іншого в перевагах моєї позиції.</p> <p>13. А. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягати на своєму. Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитись на своїй позиції, якщо він також іде мені назустріч.</p> <p>14. А. Проводячи переговори, я намагаюсь бути уважним до бажань іншого. Б. Я завжди схильюсь до прямого обговорення проблеми.</p> <p>15. А. Я намагаюсь знайти позицію, яка знаходиться посередині між моєю позицією і точкою зору іншої людини. Б. Я відстоюю свої бажання.</p> <p>16. А. Як правило, я турбуюсь про те, щоб задовольнити бажання кожного з нас. Б. Іноді я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення</p>
---	--

чітко визначити те, з чого складаються всі згадані питання та інтереси.

7. А. Я твердо намагаюсь досягти свого.

Б. Я намагаюсь знайти компромісне рішення.

8. А. Насамперед я намагаюсь чітко визначити те, з чого складаються усі невраховані інтереси і питання.

Б. Я намагаюсь заспокоїти іншого і, головним чином, зберегти наші стосунки.

9. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я наполягаю, щоб все було зроблено так, як я бажаю.

10. А. Я висловлюю свою точку зору іншому і запитую про його погляди.

Б. Я намагаюсь показати іншому логічність і переваги своїх поглядів.

спірного питання.

17. А. Я намагаюсь показати іншому логічність і переваги моїх поглядів.

Б. Проводячи переговори, я намагаюсь бути уважним до побажань іншого.

18. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Я майже завжди турбуюсь про те, щоб задовольнити бажання кожного з нас.

19. А. Зазвичай, я наполегливо прагну домогтися свого.

Б. Вирішуючи ситуацію, я звичайно намагаюсь знайти підтримку в іншого.

20. А. Я пропоную середню позицію.

Б. Думаю, що не завжди треба хвилюватися через будь-які розбіжності, що виникають.

Дякуємо за відповіді!

Додаток Н

Опитувальник «Оцінювання власних досягнень»

(за методикою А. Карпова [67])

Інструкція: Вам необхідно відповісти на кілька тверджень опитувальника. Навпроти номера питання проставте, будь ласка, цифру, відповідну варіанту Вашої відповіді: 1 – абсолютно невірно; 2 – невірно; 3 – скоріше невірно; 4 – не знаю; 5 – скоріше вірно; 6 – вірно; 7 – абсолютно вірно.

1. Прочитавши гарну книгу, я потім завжди довго думаю про неї, а також в мене виникає бажання обговорити її з іншими.

2. Коли мене раптом несподівано про щось запитують, я можу відповісти перше, що спало на думку.

3. Перш ніж зняти слухавку, щоб подзвонити по справі, я зазвичай подумки планую майбутню розмову.

4. Зробивши якусь помилку, я потім довго не можу відволіктись від думок про неї.

5. Коли я міркую про щось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом згадати, що стало початком ланцюжка думок.

6. Приступаючи до важкого завдання, я намагаюсь не думати про майбутні труднощі.

7. Головне для мене – уявити кінцеву мету, а деталі мають другорядне значення.

8. Буває так, що я не можу зрозуміти, чому хтось незадоволений мною.

9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.

10. Для мене в деталях уявляти собі хід майбутньої роботи.

11. Мені було б важко написати серйозний лист, якщо б я заздалегідь не склав план.

12. Я волію діяти, а не розмірковувати над причинами власних невдач.

13. Я доволі легко приймаю рішення щодо дорогої покупки.

14. Як правило, задумавши щось, я прокручую в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.

15. Я турбуюсь про власне майбутнє.

16. Я думаю, що в більшості ситуацій потрібно діяти швидко, керуючись думкою, що першою виникла в голові.

17. Часом я приймаю необдумані рішення.

18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести її подумки, наводячи все нові й нові аргументи на захист власної точки зору.

19. Якщо виникає конфлікт, то, розмірковуючи над тим, хто в ньому винний, я в першу чергу починаю з себе.

20. Перш ніж прийняти рішення, я завжди намагаюсь все детально обдумати і зважити.

21. В мене виникають конфлікти від того, що я часом не можу передбачити, якої поведінки від мене очікують оточуючі.

22. Буває так, що, обмірковуючи розмову з іншою людиною, я нібито подумки веду з ним діалог.

23. Я намагаюсь не замислюватися над тим, які думки і почуття викликають в інших людях мої слова і вчинки.

24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб не образити її.

25. Вирішуючи важку задачу, я думаю про неї навіть тоді, коли займаюсь іншими справами.

26. Якщо я з кимось сварюсь, то в більшості випадків не вважаю себе винуватим.

27. Рідко буває так, що я шкодую про сказане.

Дякуємо за відповіді!

Додаток П

Тест «Оцінка досягнень інших членів колективу»

(за методикою К. Томаса [84])

Інструкція: Перед вами ряд тверджень, які допоможуть вам визначити деякі особливості вашої поведінки. Оберіть з двох варіантів, А і Б, той варіант, який більшою мірою відповідає вашим поглядам, вашій думці про себе.

Текст опитувальника

<p>1. А. Стороннім не слід втручатися в конфлікт між двома сторонами. Б. Я завжди намагаюсь вирішити конфлікт, що виникає між людьми.</p> <p>2. А. Я намагаюсь знайти компромісне рішення. Б. Я намагаюсь уладнати справу з урахуванням усіх інтересів іншої сторони і власних.</p> <p>3. А. Вирішуючи спірну ситуацію, я весь час намагаюсь знайти підтримку в іншій стороні. Б. Я намагаюсь зробити все, щоб уникнути недоречної напруженості.</p> <p>4. А. Я намагаюсь уникнути виникнення неприємностей для себе. Б. Я намагаюсь домогтися свого.</p> <p>5. А. Вважаю, що не завжди треба хвилюватися через якісь розбіжності. Б. Я вживаю заходи і зусилля, щоб домогтися свого.</p> <p>6. А. Часто я уникаю такої позиції, яка може викликати дискусію. Б. Я даю можливість іншому в чомусь залишитися при своїй думці, якщо він також враховує мої інтереси.</p> <p>7. А. Я намагаюсь заспокоїти іншого і зберегти наші стосунки. Б. Я намагаюсь зробити все, щоб уникнути напруження.</p> <p>8. А. Я терпляче ставлюсь до інших людей. Б. Мене дратують недоліки інших людей.</p>	<p>9. А. Зазвичай я наполегливо намагаюсь досягти свого. Б. Я намагаюсь зробити все, щоб уникнути зайвої напруженості.</p> <p>10. А. Насамперед я намагаюсь чітко визначити те, з чого складаються всі невраховані інтереси і спірні питання. Б. Я намагаюсь відкласти вирішення спірного питання для того, щоб з часом вирішити його остаточно.</p> <p>11. А. Я намагаюсь негайно подолати наші розбіжності. Б. Я намагаюсь знайти найкраще поєднання втрат і користі для нас обох.</p> <p>12. А. Якщо позиція іншого здається йому дуже важливою, я подбаю про те, щоб піти назустріч його бажанням. Б. Я намагаюсь переконати іншого прийти до компромісу.</p> <p>13. А. Часто я намагаюсь не займати позицію, яка може викликати дискусію. Б. Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму.</p> <p>14. А. Я намагаюсь не зачепити почуттів іншого. Б. Я завжди займаю таку позицію у спірному питанні, щоб ми разом з іншою зацікавленою людиною могли досягти успіху.</p>
---	--

Додаток Р

**Анкета самооцінки рівня сформованості самоосвітньої компетентності
майбутніх економістів**

(за авторською методикою)

	Складові самоосвітньої компетентності	0 балів	1 бал	2 бали	3 бали	4 бали	5 балів
1.	Потреба в досягненнях						
2.	Прагнення до саморозвитку і самореалізації						
3.	Впевненість в собі						
4.	Наявність стійких пізнавальних інтересів у професійній галузі						
5.	Усвідомлення значущості процесу самоосвіти у професійній діяльності						
6.	Самостійність та ініціативність						
7.	Рівень загальноосвітніх та спеціальних знань у фаховій галузі						
8.	Аналітичність мислення						
9.	Вміння систематизувати та аналізувати отриману інформацію						
10.	Вміння використовувати отримані знання в професійній діяльності						
11.	Організаційні навички (здатність до самоорганізації, планування і самоуправління)						
12.	Комунікативні вміння (вміння відстоювати власну точку зору і переконувати інших членів колективу)						
13.	Вміння уникати конфліктних ситуацій в процесі командної роботи						
14.	Самостійне прийняття рішень						
15.	Здатність до самоаналізу і самооцінки власної діяльності						

Додаток С

Результати прояву ознак самоосвітньої компетентності майбутніх економістів за її компонентами

Компоненти СК	Показники сформованості СК	Експериментальна група				Контрольна група			
		Високий рівень %	Достатній рівень %	Середній рівень %	Низький рівень %	Високий рівень %	Достатній рівень %	Середній рівень %	Низький рівень %
Мотиваційно-стимулюючий	Зацікавленість у процесі самоосвіти	21,0	45,2	19,5	14,3	17,3	37,5	30,0	15,2
	Прагнення до самовдосконалення	24,0	36,5	19,9	19,6	19,9	34,5	25,8	19,8
	Наявність мотивації успіху	42,2	35,3	12,2	10,3	19,3	34,8	34,7	11,2
	Інтерес у результатах власної роботи	29,2	34,8	28,2	7,6	28,2	32,3	31,3	8,4
	Прагнення до ефективної організації роботи у колективі	24,5	40,0	23,4	12,3	23,2	30,4	25,6	20,6
Соціально-інформаційний	Знання методів організації економічної діяльності	15,3	43,9	27,8	13,0	11,0	38,7	30,0	20,3
	Здатність до постійного оновлення знань	24,7	44,6	19,4	11,3	15,6	41,5	29,7	13,2
	Знання аналітичних методик	26,3	42,8	20,5	10,4	16,3	23,7	41,4	18,6
	Розуміння особливостей організації самоосвітньої діяльності	34,5	36,7	19,0	9,8	20,5	41,5	21,6	16,4
	Вміння ефективно взаємодіяти у групі	30,0	35,8	19,8	14,4	22,5	33,5	22,5	20,5
Планово-організаційний	Вміння здійснювати фахову діяльність	27,8	37,3	19,9	15,2	17,6	31,3	26,8	24,3
	Використання знань у самоосвітній діяльності	28,2	44,4	20,6	6,8	27,4	38,6	18,2	15,8
	Відповідальність у прийнятті рішень	32,0	33,4	24,3	10,0	12,3	31,7	29,3	27,0

	Готовність вести діалог	40,6	25,9	24,6	9,3	22,0	24,3	28,9	24,2
	Налагодження професійних взаємовідносин у групі	27,6	38,8	20,0	13,6	21,3	36,8	25,4	16,5
Рефлексивно-коригуючий	Готовність до самооцінки	29,9	38,4	21,4	10,3	24,3	28,4	26,4	20,9
	Уміння оцінювати власні досягнення	27,7	29,2	27,2	15,9	20,3	40,3	20,7	18,7
	Адекватна оцінка досягнень членів колективу	28,0	30,8	27,6	13,5	25,6	30,5	25,8	18,2
	Здатність до аналізу та корекції недоліків власної роботи	20,7	46,4	20,2	13,7	19,4	38,5	27,5	14,6
	Ініціативність у прогнозуванні подальших шляхів саморозвитку	27,6	41,2	27,4	3,6	25,4	30,0	29,0	15,8
	Разом	28,0	38,2	22,0	11,8	20,5	34,0	27,5	18,0